

2112

64821

*Ekonomický
časopis
Journal
of Economics*

22069

S-1-C

2 $\frac{40}{1992}$

ÚSTAV EKONOMICKEJ TEÓRIE SAV
INSTITUTE OF ECONOMICS SAS

PROGNOSTICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF FORECASTING SAS

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

HLAVNÁ REDAKTORKA*Zora Komínková***VÝKONNÁ REDAKTORKA***Jana Černá***REDAKTORKA***Katarína Rybanská***TAJOMNÍČKA REDAKCIE***Marta Korcová***REDAKČNÁ RADA***Ladislav Andrášik**Jozef Dančo**Ján Ferienc**Rudolf Filkus**Vladislav Garaj**Egon Hlavatý**Pavel Hoffmann**Milan Horniaček**Felo Hutník**Ivan Jakúbek**František Jarušek**Pavol Kárász**Adam Laščiak**Jozef Markuš**Eduard Mikelka**Jaroslav Němec**Mikuláš Sedlák**Brigita Schmögnerová**Jozef Sojka**Milan Šikula**Ladislav Unčovský**Viliam Vaškovič**Karol Vlachynský***POKYNY PRE AUTOROV**

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. K článkom prosíme priložiť resumé v anglickom a ruskom jazyku (resp. k anglickému textu slovenské) v rozsahu najviac 15 riadkov. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a príkladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska, bydliska, tituly a rodné číslo. Zo svojho príspevku autor dostane za úhradu vopred dohodnutý počet separátových výtlačkov.

ADRESA REDAKCIE

Fučíkova 10, 811 02 Bratislava
telefón 490 341–3

Číslo bolo redakčne spracované
vo februári 1992.

OBSAH

Východiskové predpoklady štruktúrnych zmien ekonomiky Slovenska

Úvod	83
<i>Pavol KÁRÁSZ</i> : Porovnanie základných štruktúrnych súvislostí medzi ekonomikami ČSFR a SRN so zreteľom na Slovensko	85
<i>Viera MOKRÁŠOVÁ</i> : Štruktúrne súvislosti tvorby a použitia produkcie v ekonomike Slovenska	99
<i>Ivan OKÁLI</i> : Doterajší vplyv transformačného procesu na zmeny v štruktúre priemyslu ČSFR a možnosti hospodárskej politiky	111
<i>Félix HUTNÍK</i> : Potreba novej stratégie poľnohospodárskej výroby	124
<i>Dalimil STRATIL</i> : Postavenie terciárneho sektora v ekonomike Slovenska	134
<i>Štefan ZAJAC</i> : Vplyv priemyslového výskumu na zmeny v slovenskom priemysle	148
Recenzie	
KLAUS, V.: Ekonomická veda a ekonomická reforma (statě a eseje) – <i>J. Lysoněk</i>	163
Bibliografia	167

CONTENTS

Premises of the Structural Changes of the Slovak Economy

Preface	83
<i>Pavol KÁRÁSZ</i> : Comparison of Basic Input–output Relationships between Germany and Czecho–Slovakia with Regard to the Slovak Republic (Slovak)	85
<i>Viera MOKRÁŠOVÁ</i> : Structural Connections between Formation and Utilization of the Production of the Slovak Economy (Slovak)	99
<i>Ivan OKÁLI</i> : Impact of the Transition Process on Industry Structure Changes in the CSFR and Possibilities of Economic Policy (Slovak)	111
<i>Félix HUTNÍK</i> : Need for a New Strategy of Agricultural Production (Slovak)	124
<i>Dalimil STRATIL</i> : Position of the Tertiary Sector in the Slovak Economy (Slovak)	134
<i>Štefan ZAJAC</i> : Industrial Research Impact on the Changes in the Slovak Industry (Slovak) ..	148
Book Reviews	
KLAUS, V.: Economic Science and Economic Reform (Articles and Essays) – <i>J. Lysoněk</i> ...	163
Bibliography	167

СОДЕРЖАНИЕ

Исходные предпосылки структурного развития словацкой экономики

Введение	83
<i>Павол КАРАС</i> : Сопоставление основных структурных связей экономики ЧСФР и ФРГ с акцентом на Словакию	85
<i>Вера МОКРАШОВА</i> : Структурные взаимосвязи создания и использования продукции в экономике Словакии	99
<i>Иван ОКАЛИ</i> : Влияние трансформационного процесса на изменения в структуре промышленности ЧСФР и возможности хозяйственной политики	111
<i>Феликс ГУТНИК</i> : Необходимость новой стратегии сельскохозяйственного производства	124
<i>Далимил СТРАТИЛ</i> : Положение третичного сектора в экономике Словакии	134
<i>Штефан ЗАЯЦ</i> : Влияние промышленных исследований на изменения в словацкой промышленности	148
Рецензии	
КЛАУС, В.: Экономическая наука и экономическая реформа (статьи и эссе) – – <i>Й. Лысонек</i>	163
Библиография	167

Úvod

Vážení čitatelia,

monotematické čísla, v rámci ktorých Ekonomický časopis v posledných rokoch viackrát poskytol priestor pre širšie a ucelenejšie prezentovanie názorov na určitú spoločensko-ekonomicky osobitne závažnú problematiku, stretli sa vždy s veľkým ohlasom a stali sa zvyčajne impulzom pre ďalšie rozvinutie vedeckej a odbornej diskusie k nastolenej téme.

V súčasnom období máme viacero dôvodov nadviazať na túto osvedčenú skúsenosť. Tým prvým, ktorý má, pravda, dvojaký rozmer - účelový a zdrojový, resp. poznatkový - je náš programový zámer sprostredkovať širšej ekonomickej verejnosti čo najviac informácií o prebiehajúcej transformácii centrálne plánovaných ekonomík strednej a východnej Európy na podmienky trhového hospodárstva. Tento zámer predpokladá obsiahnuť poznanie národných - vnútroekonomických i medzinárodných - vonkajších faktorov a kritérií transformačných procesov, ich teoretického zázemia a východiskových predstáv o možnostiach a spôsoboch ich uskutočnenia, a napokon aj konfrontáciu uplatňovaných hospodárskopolitických postupov s reálnymi výsledkami spoločensko-ekonomického vývoja.

Stredobodom nášho záujmu je, prirodzene, problematika ekonomickej transformácie v ČSFR, a predovšetkým v SR. Monotematické číslo Východiskové predpoklady štruktúrnych zmien v ekonomike Slovenska predkladáme v duchu tohto zámeru. Jeho obsah reprezentuje ťažiskové výsledky výskumu Prognostického ústavu SAV a Ústavu ekonomickej teórie SAV, dosiahnuté v danej problematike roku 1991 v rámci riešenia grantových projektov GA-SAV 450/1991 Štruktúrne súvislosti rozvoja slovenskej ekonomiky v období 90. rokov, GA-SAV 452/1991 Vedná a technická politika SR v podmienkach moderného trhu a prechodu k nemu a GA-SAV 520/1991 Makroekonomická regulácia transformácie centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku.

Štruktúrne zmeny patria medzi rozhodujúce determinanty, ktoré majú priviesť ekonomiku Slovenska k prosperujúcemu trhovému hospodárstvu. Ich priebeh, osobitne v začiatkových fázach transformačného procesu, je v značnej miere určený východiskovou štruktúrou vyprofilovanou v predchádzajúcom období a istou zotrvačnosťou jej vecného usporiadania i mechanizmového fungovania. Charakter a formovanie štruktúrnych vzťahov najmä v 80. rokoch, ako aj súvisiace poznatky z najčerstvejšej minulosti uplynulých dvoch rokov preto predstavujú významnú a mimoriadne dôležitú poznatkovú základňu, nezastupiteľný informačný zdroj tak pre potreby odhadu nastávajúcich štruktúrnych zmien v ekonomike, ako aj pre potreby koncipovania a uplatňovania spoločensko-ekonomicky zmyslupnej a účinnej

štruktúrnej politiky. Z hospodárskeho hľadiska je osobitne dôležité, že už toto obdobie akumulácie poznatkov a informácií o ekonomike a zobúdzajúcom sa procese jej štruktúrnej adaptácie obsahuje latentnú spätnú väzbu medzi ekonomikou a hospodárskou politikou, ktorá umožňuje zaviesť do priebehu štruktúrnej adaptácie prvok kontroly, signalizujúci potreby prípadných korekcií v uplatňovanej štruktúrnej politike.

Príspevky, ktoré Vám predkladáme v tomto čísle, predstavujú predovšetkým cenný príspevok k budovaniu uvedenej poznatkovej základne o východiskových podmienkach a možnostiach žiadúceho nasmerovania economickej štruktúry SR.

Prvýkrát v histórii input-output analýzy na Slovensku prinášame poznatky o anatómii základných štruktúrnych súvislostí, ktoré v česko-slovenskom kontexte prezentujú rozdielnosti, resp. podobnosti s vyspelou trhovou ekonomikou. Obraz, získaný v našom prípade komparáciou s ekonomikou SRN, poskytuje východiskovú informáciu o medzinárodnom kontexte do transformácie vstupujúcich štruktúrnych súvislostí ekonomiky Slovenska.

Východiskový štruktúrny obraz ekonomiky SR sa v ďalších štúdiách rozvíja do sektorových a vnútroodvetvových i medziodvetvových štruktúrnych súvislostí. V oblasti materiálnej výroby ich predstavujú poznatky jednak o tvorbe a použití produkcie v základných komplexoch výrobných odvetví, jednak o hlavných charakteristikách slovenského priemyslu a poľnohospodárstva. Pohľad na priemysel je zaoštrý predovšetkým na doterajší vplyv transformačného procesu v tomto sektore a na možnosti kapitálového zabezpečenia uskutočnenia ďalších nevyhnutných štruktúrnych zmien v jeho vnútri. Problematika vývoja poľnohospodárstva je charakterizovaná z aspektu potrieb určujúcich koncipovanie novej stratégie poľnohospodárskej výroby, adekvátnej zmeneným podmienkam spoločensko-ekonomického prostredia. Celkový obraz dopĺňajú poznatky z oblasti nemateriálnej sféry výroby, reprezentované štúdiami o postavení terciárneho sektora v ekonomike Slovenska a o vplyve priemyselného výskumu na zmeny v slovenskom priemysle.

Veríme, že bohatý poznatkový potenciál o slovenskej ekonomike, ktorý prináša toto číslo nášho časopisu, nezostane iba pasívnym informátorom o faktických reáliách krajiny, v ktorej žijeme a ktorú si želáme pretvoriť na moderné, medzinárodne porovnateľné trhové hospodárstvo, ale že sa stane inšpirujúcim momentom na rozvinutie plodnosnej diskusie o smeroch a realizačných hospodárskopolitických predstavách budúceho štruktúrneho profilu ekonomiky Slovenska.

Pavol Kárász
Zora Komínková

Porovnanie základných štruktúrnych súvislostí medzi ekonomikami ČSFR a SRN so zreteľom na Slovensko

Pavol KÁRÁSZ*

1. Úvod

Odštartované transformačné procesy smerujúce k trhovej ekonomike vyvolávajú zásadné zmeny aj v štruktúrnych súvislostiach predstavujúcich akúsi anatómiu národného hospodárstva a determinujúcich hospodársky rozvoj. Veľkosť týchto zmien a charakter ich profilácie určuje okrem postupne ožívajúcich trhových mechanizmov predovšetkým hospodárska politika. Pre ráz a dávkovanie tejto politiky, ako aj pre odhad nastávajúceho pôsobenia trhových mechanizmov sú mimoriadne dôležité informácie o štruktúrnych súvislostiach, zabezpečujúcich prosperitu a konkurencieschopnosť česko-slovenskej a slovenskej ekonomiky v podmienkach nastupujúcej plnej ekonomickej integrácie v Európe. Pri ich získavaní nenahraditeľnú úlohu majú medzinárodné porovnania. Naším zámerom je porovnanie základných štruktúrnych súvislostí medzi ekonomikami ČSFR a SRN, s osobitným zreteľom na Slovensko. Pri realizácii tohto zámeru budeme vychádzať zo štruktúrnych súvislostí vyjadriteľných prostredníctvom porovnateľných bilancií medziodvetvových vzťahov. Samo porovnanie uskutočníme vo dvoch rovinách. V rovine vývoja základných štruktúrnych vzťahov v materiálnej výrobe v období medzi druhou polovicou 70. rokov a druhou polovicou 80. rokov a v rovine štruktúrnych súvislostí na úrovni hrubého domáceho produktu (HDP) v druhej polovici 80. rokov. Prvá z rovín udáva určitý obraz o ceste vedúcej v porovnávaných ekonomikách od jednej konštelácie štruktúrnych súvislostí k druhej konštelácii a druhá rovina zas informuje o rozdielnostiach v odvetvovej anatómii týchto ekonomík, ktoré determinujú ich odlišný charakter a výkonnosť.

2. Použitá údajová základňa

Pri komparácii sme použili dva typy porovnateľných bilancií medziodvetvových vzťahov. Prvý, zostavený na princípe bilancie národného hospodárstva (BNH),

---

* Dr. Pavol KÁRÁSZ, CSc., vedúci vedecký pracovník Prognostického ústavu SAV, Malinovského 56, 811 05 Bratislava. Jeho vedecká činnosť je zameraná na makroekonomickú analýzu a makroekonomické modelovanie.

zobrazuje iba sféru materiálnej výroby. Druhý, zostavený na princípe národných účtov (SNU), zahŕňa aj odvetvia nemateriálnej výroby, a tým zabezpečuje nadväznosť na HDP.

V prípade SRN sme pre oba uvedené typy bilancí medziodvetvových vzťahov použili tú istú údajovú základňu. Tá je daná input-output tabuľkami za roky 1978 a 1986, zostavenými na princípe SNU [13], vyjadrujúcimi domácu a dovezenú produkciu, v cenách výrobcov a v klasifikácii 58 odvetví.

Pre ČSFR, resp. SR sme použili dve údajové základne. Prvá pozostáva z bilancí medziodvetvových vzťahov (BMV) za roky 1977 a 1987, zostavenými na princípe BNH [2-5], v metodike hrubého obratu a vyjadrujúcimi domácu i dovezenú produkciu v cenách výrobcov a v klasifikácii 28 odvetví. Druhú tvoria bilancie medziodvetvových vzťahov ČSFR a SR so zahrnutým dovozom za rok 1987 s nadväznosťou na HDP [11] (t. j. zostavené na princípe SNU) v cenách výrobných činiteľov a v klasifikácii 48 odvetví.

Prvý typ porovnateľných BMV sme získali konverziou východiskových bilancí za SRN z metodiky SNU na metodiku BNH prostredníctvom vylúčenia nemateriálnej výroby (analogicky ako v [1]) a agregáciou týchto bilancí, ako aj bilancí za ČSFR a SR na spoločnú klasifikáciu 22 výrobných odvetví.

Druhý typ porovnateľných BMV, t. j. bilancí zostavených na princípe SNU, sme získali agregáciou bilancie SRN za rok 1986 a bilancí ČSFR, resp. SR z druhej z uvedených údajových základní na spoločnú klasifikáciu 26 odvetví. Podstata rozdielu medzi cenami výrobcov použitými v prípade SRN a cenami výrobných činiteľov použitými v prípade ČSFR, resp. SR spočíva v objeme daní započítaných v rámci hodnoty pridanej spracovaním. Z dôvodu, že na úrovni ČSFR, resp. SR sme použili dane prakticky totožné chápaniu cien výrobcov [11], rozdiel medzi uvedenými typmi cien je v našom prípade zmenšený.

3. Vývoj štruktúrnych vzťahov v materiálnej výrobe

Východiskovú informáciu o vývoji základných štruktúrnych proporcií v materiálnej výrobe porovnávaných ekonomík poskytuje tabuľka 1.

Základnou črtou ekonomického vývoja vyjadreného tabuľkou 1 je posun k väčšej otvorenosti porovnávaných ekonomík v zmysle rastu podielu dovezenej produkcie na zdrojoch. Možno konštatovať, že v ekonomikách ČSFR a SRN v druhej polovici 70. rokov a v druhej polovici 80. rokov sa v podiele domácej a dovezenej produkcie na zdrojoch vytvorených v materiálnej výrobe zaznamenali podobné proporcie. Vzhľadom na rádové rozdiely vo veľkosti porovnávaných ekonomík to však neznamená ich podobnosť z hľadiska objemov zahraničného obchodu. V prípade slovenskej ekonomiky boli tieto proporcie v oboch skúmaných obdobiach bližšie k hodnotám zaznamenaným za SRN než proporcie indikované za celú federáciu.

Okrem rýchlejšieho rastu otvorenosti ekonomiky SRN, základný rozdiel medzi

T a b u l k a 1

Vývoj nákladovej štruktúry zdrojov v materiálnej výrobe ekonomík SRN, ČSFR a SR (v %)

Krajina	Obdobie	Domácia produkcia			Dovoz
		Spolu	Výrobná spotreba	HPS	
SRN	1978	87,7	44,5	43,2	12,3
	1986	86,1	42,6	43,5	13,9
Rozdiel v bodoch		-1,6	-1,9	0,3	1,6
ČSFR	1977	88,8	59,6	29,2	11,2
	1987	88,5	61,0	27,5	11,5
Rozdiel v bodoch		-0,3	0,4	-1,7	0,3
SR	1977	88,4	60,6	27,8	11,6
	1987	87,8	61,1	26,7	12,2
Rozdiel v bodoch		-0,6	0,5	-1,1	0,6

porovnávanými ekonomikami spočíva predovšetkým v štruktúre domácej produkcie a v jej vývoji. Podiel výrobnej spotreby na zdrojoch bol v druhej polovici 70. rokov v ČSFR o 15,1 bodu vyšší ako v SRN a v druhej polovici 80. rokov vzrástol na 18,4 bodu.

Tento vývoj v nemeckej ekonomike vyjadruje ďalšie zvyšovanie efektívnosti v oblasti materiálnej výroby a posilnenie dôchodkotvorného efektu ekonomických procesov, v prípade česko-slovenskej ekonomiky však znamená prehĺbenie neefektívnosti materiálno vysokonáročnej výroby a zníženie podielu hodnoty pridanej spracovaním na zdrojoch, pri výraznejšom prejave týchto nepriaznivých proporcií na úrovni slovenskej ekonomiky.

Uvedené tendencie sú predovšetkým dôsledkom vývoja v oblasti zhodnocovania materiálových vstupov v jednotlivých odvetviach výrobnej sféry. Súhrnné vyjadrenie o kvalite tohto vývoja udáva priemerné ročné tempo rastu materiálno výrobných náročnosti produkcie uvedené v tabuľke 2.

Z tabuľky 2 vyplýva, že zaznamenaný pokles materiálno výrobných náročnosti produkcie v ekonomike SRN je dôsledkom poklesu materiálno výrobných náročnosti v 36 % z celkového počtu odvetví a jej miernejšieho rastu v materiálno výrobných odvetviach hmotnej výroby. Pokles materiálno výrobných náročnosti produkcie iba v 27 % z celkového počtu odvetví a výraznejší rast v materiálno výrobných odvetviach priniesol jej zvýšenie v oblasti hmotnej výroby česko-slovenskej ekonomiky. Napriek priaznivejšiemu vývoju v rámci celej federácie, úroveň materiálno výrobných náročnosti produkcie v oblasti hmotnej výroby slovenskej ekonomiky zostáva nad úrovňou zaznamenanou za celú česko-slovenskú ekonomiku.

Takýto vývoj bol vyvolaný formovaním medziodvetvových vzťahov v oblasti výrobnej spotreby a v ekonomike SRN predstavuje rast vysokoefektívnych tech-

T a b u l k a 2

Priemerné ročné tempá rastu materiálnej náročnosti produkcie v hmotnej výrobe ekonomík SRN, ČSFR a SR (v %)

Odvetvia	SNR ¹	ČSFR ²	SR ²
1. poľnohospodárstvo	0,39	1,43	1,07
2. lesníctvo	2,47	3,82	3,09
3. priemysel palív	-0,32	0,40	-0,32
4. energetický priemysel	2,14	1,23	0,66
5. hutníctvo	-0,49	-0,60	-0,42
6. chemický priemysel	-0,79	0,22	0,57
7. strojárstvo	0,86	-0,13	0,00
8. elektrotechnický a kovospracujúci priemysel	-0,12	-0,70	-0,88
9. priemysel stavebných hmôt	-0,02	0,61	0,52
10. drevospracujúci priemysel	-0,18	0,25	0,33
11. priemysel papiera a celulózy	0,11	0,19	-0,34
12. priemysel skla, porcelánu a keramika	0,90	1,92	1,24
13. textilný priemysel	0,52	0,12	0,17
14. konfekčný priemysel	0,54	-0,01	0,20
15. kožiarsky priemysel	0,72	-0,15	-0,40
16. polygrafický priemysel	0,78	2,03	3,31
17. priemysel potravín	-0,24	0,35	0,34
18. stavebníctvo	0,32	0,50	-0,06
19. doprava	0,28	0,84	1,58
20. spoje	4,01	2,78	2,85
21. obeh	-1,26	-1,31	-3,10
22. ostatná produkcia	0,01	0,80	0,05
Materiálna výroba spolu	-0,31	0,27	0,14

Vysvetlivky: 1 – priemerné ročné tempo rastu za obdobie 1978 a 1986; 2 – priemerné ročné tempo rastu za obdobie 1977 a 1987.

nologických väzieb v štruktúre výroby, čo je dôsledok formovania dôležitých medziodvetvových vzťahov. Pri formovaní týchto vzťahov rozhodujúcu úlohu zohral predovšetkým:

- pokles vnútroodvetvovej priamej materiálnej spotreby v poľnohospodárstve, v priemysle palív, v hutníctve, v chemickom priemysle, v priemysle stavebných hmôt, v drevospracujúcom priemysle, v konfekčnom priemysle, v priemysle potravín a v obehových odvetviach;

- pokles palivovej náročnosti v energetickom priemysle, v chemickom priemysle, v priemysle stavebných hmôt, v priemysle skla, porcelánu a keramiky, v textilnom priemysle, v priemysle potravín a v doprave;

- pokles priamej náročnosti na kovy v strojárstve a v elektrotechnickom a kovospracujúcom priemysle;

- pokles priamej náročnosti poľnohospodárskej produkcie na chemický priemysel;

- pokles priamej náročnosti priemyslu potravín na poľnohospodárske produkty.

Uvedený vývoj v ekonomike ČSFR aj napriek poklesu o 46,7 % z celkového

počtu technologických koeficientov¹ (v slovenskej ekonomike je to 46,5 %) ukazuje trvalé zhoršovanie efektívnosti materiálnej výroby a v podstate desaťročnú konzerváciu jej technologickej štruktúry nastúpenej v druhej polovici 70. rokov.

Základný rozdiel medzi vývojom štruktúry produkcie v SRN a v ČSFR spočíva najmä v poklese podielu poľnohospodárstva, priemyslu palív a priemyslu stavebných hmôt na celkovom objeme materiálnej výroby v ekonomike SRN. V ekonomike ČSFR podiel týchto odvetví na materiálnej výrobe rástol, resp. nemenil sa, pričom podiel poľnohospodárstva na materiálnej výrobe v slovenskej ekonomike poklesol. Základný rozdiel medzi vývojom štruktúry dodávok pre výrobnú spotrebu v porovnávaných krajinách spočíva predovšetkým v poklese podielu priemyslu palív a priemyslu stavebných hmôt a v raste podielu ostatnej produkcie na dodávkach pre celkovú výrobnú spotrebu v ekonomike SRN. V ekonomike ČSFR, ako aj v slovenskej ekonomike podiel prvých dvoch odvetví na dodávkach pre celkovú výrobnú spotrebu vzrástol a podiel tretieho odvetvia zasa poklesol. Vo vývoji štruktúry dodávok pre konečné použitie možno konštatovať na úrovni porovnávaných ekonomík v podstate podobné tendencie. Najvýraznejšie rozdiely sa zaznamenali predovšetkým v poľnohospodárstve a v priemysle palív, ich podiel na dodávkach pre celkové konečné použitie v ekonomike SRN poklesol, a naopak, v ČSFR, resp. v SR vzrástol.

O štruktúrnych zmenách pracovníkov v materiálnej výrobe v porovnávaných ekonomikách počas skúmaného obdobia možno konštatovať do značnej miery podobné tendencie. Najvýznamnejší rozdiel možno zaznamenať najmä v stavebníctve, kde podiel zamestnaných pracovníkov na celkovom počte pracovníkov výrobnjej sféry v ekonomike SRN poklesol, no v ekonomike ČSFR, ako aj SR vzrástol.

4. Štruktúrne súvislosti na úrovni hrubého domáceho produktu

Globálnu charakteristiku postavenia materiálnej výroby vo výrobnom procese porovnávaných ekonomík v druhej polovici 80.rokov² poskytuje tabuľka 3. Sú v nej uvedené podiely základných agregátnych ukazovateľov z porovnávaných BMV vyjadrených v SNÚ a BNH. Znamená to, že napr. v ekonomike SR podiel produkcie vyjadrenej v SNÚ (vrátane nemateriálnej výroby) na produkcii vyjadrenej v BNH (iba v odvetviach materiálnej výroby) je 1,109.

¹ $a_{ij} = x_{ij}/X_j$; x_{ij} - množstvo produkcie (domácej a dovezenej) i-tého odvetvia, potrebnej na výrobu produkcie j-tého odvetvia; a_{ij} - množstvo domácej produkcie a dovozu v odvetví i potrebnej na výrobu jednej jednotky produkcie odvetvia j.

² V prípade SRN ide o rok 1986, v prípade ČSFR, resp. SR o rok 1987.

T a b u l k a 3

Podiel hodnôt základných ukazovateľov z porovnaných bilancií medziodvetvových vzťahov

Ukazovateľ	SRN	ČSFR	SR
zdroje spolu	1,288	1,098	1,086
produkcia spolu	1,353	1,119	1,109
medzispotreba spolu	1,382	1,138	1,127
konečné použitie spolu	1,248	1,044	1,027

Tabuľka 3 naznačuje predovšetkým predimenzovanosť materiálnej výroby a poddimenzovanosť služieb v ekonomike ČSFR v porovnaní so SRN, pričom v slovenskej ekonomike je táto disproporcija ešte výraznejšia.

Najmarkantnejšie sa uvedená disproporcija prejavuje v oblasti medzispotreby, kde podiel medzispotreby, vyjadrenej v SNÚ a BNH, vykazuje najväčší bodový rozdiel medzi porovnávanými krajinami. Tento fakt naznačuje, že rozdielnosť medzi pomerom materiálnej výroby a nadväzujúcich služieb sa najvýraznejšie prejavuje v oblasti zhodnocovania materiálových a nemateriálových vstupov a v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch. Uvedená skutočnosť úzko súvisí aj (v predchádzajúcej časti indikovanou) s nízkou efektívnosťou rozsiahlej materiálnej výroby v ČSFR, ktorú existujúce nemateriálne služby v dôsledku svojej poddimenzovanosti nestačia obslúžiť na dostatočnej úrovni. Tento jav, umocnený nižšou efektívnosťou než je úroveň zaznamenaná za celú federáciu, ešte výraznejšie vystupuje v prípade slovenskej ekonomiky.

Z tabuľky 3 tiež vyplýva, že kým v SRN je podiel nevýrobných odvetví na celkovej produkcii vyrobenej v národnom hospodárstve 35 %, tak v ČSFR je to 12 % a v SR iba 11 %. O vyššej náročnosti výrobného procesu v nemeckej ekonomike na služby poskytované nevýrobnými odvetviami v porovnaní s ČSFR informuje skutočnosť, že uvedený podiel nevýrobných odvetví na produkcii vyžaduje až 38 % podiel týchto odvetví na medzispotrebe. Tento podiel v ČSFR predstavuje 14 % a v slovenskej ekonomike je daný iba 12 %.

Náročnosť na služby poskytované nevýrobnými odvetviami sa odzrkadľuje aj vo vyššej efektívnosti zhodnocovacích procesov v nemeckej ekonomike v porovnaní s ČSFR, resp. so SR.

Úroveň náročností porovnaných ekonomík na medzispotrebu je dôsledkom náročnosti produkcie na medzispotrebu v jednotlivých odvetviach. Príslušné koeficienty informujúce o tejto náročnosti tak v jednotlivých odvetviach, ako aj na úrovni celého národného hospodárstva sú obsiahnuté v tabuľke 4.

Z tabuľky 4 vyplýva, že kým v SRN na vyrobenie jednej jednotky produkcie je potrebných 0,506 jednotiek produkcie na medzispotrebu, tak v ČSFR je to 0,701 a v SR až 0,707 jednotiek. Uvedená skutočnosť je dôsledkom vyššej náročnosti produkcie na medzispotrebu v ČSFR, predovšetkým v poľnohospodárstve, v energetickom priemysle, v chemickom priemysle, v elektrotechnickom priemysle, v priemysle potravin, v stavebníctve, v ostatnej priemyselnej výrobe a

T a b u ľ k a 4

Koeficienty náročnosti produkcie na medzispotrebu v ekonomikách SRN, ČSFR a SR

Odvetvia	SRN	ČSFR	SR
1. poľnohospodárstvo	0,555	0,752	0,760
2. lesníctvo	0,450	0,432	0,408
3. vodné hospodárstvo	0,333	0,459	0,357
4. priemysel palív	0,577	0,651	0,671
5. energetický priemysel	0,510	0,783	0,812
6. hutníctvo	0,726	0,884	0,902
7. chemický a gumárensko–azbestový priemysel	0,614	0,869	0,871
8. strojárstvo	0,605	0,646	0,645
9. elektrotechnický a kovospracujúci priemysel	0,467	0,667	0,688
10. priemysel stavebných hmôt	0,568	0,707	0,721
11. drevospracujúci priemysel	0,592	0,757	0,784
12. kovoobrábaci priemysel	0,534	0,688	0,667
13. priemysel papiera a celulózy	0,679	0,835	0,808
14. priemysel skla, keramiky a porcelánu	0,525	0,636	0,656
15. textilný priemysel	0,634	0,808	0,816
16. konfekčný priemysel	0,631	0,744	0,730
17. kožiarsky priemysel	0,589	0,758	0,769
18. polygrafický priemysel	0,486	0,787	0,795
19. priemysel potravín a pochtín	0,686	0,939	0,962
20. stavebná výroba	0,493	0,668	0,655
21. ostatná priemyselná výroba	0,495	0,692	0,735
22. doprava	0,465	0,493	0,432
23. spoje	0,125	0,349	0,393
24. obeh	0,319	0,312	0,246
25. bankovníctvo a poisťovníctvo	0,872	0,407	0,215
26. ostatné služby	0,377	0,561	0,572
Národné hospodárstvo	0,506	0,701	0,707

v ostatných službách. Na rozdiel od toho, náročnosť produkcie na medzispotrebu v nemeckej ekonomike v oblasti bankovníctva a poisťovníctva dosahuje viac ako dvojnásobok hodnoty tejto náročnosti v porovnaní s ČSFR a až štvornásobok v porovnaní so SR.

Rozdielna úroveň náročnosti produkcie na medzispotrebu medzi SRN a ČSFR, resp. SR je dôsledkom odlišnosti príslušných technologických štruktúr vyjadriteľných prostredníctvom matíc technologických koeficientov. Tie predstavujú určitú reprezentáciu systémov medziodvetvových väzieb vyprofilovaných vo výrobnom procese v porovnávaných ekonomikách, determinujúcich ich rozdielnú výkonnosť. V rámci týchto systémov nie každá medziodvetvová väzba má rovnakú dôležitosť. Napríklad podstatne dôležitejšia je väzba poľnohospodárskej produkcie na chemický priemysel a strojárstvo než na priemysel skla, porcelánu a keramiky a na polygrafický priemysel. Dôležité medziodvetvové väzby, t. j. väzby, majúce z hľadiska rozvoja danej ekonomiky rozhodujúci význam, vyjadruje v porovnávaných krajinách tabuľka 5.

Väzby vyznačené v tabuľke 5 predstavujú také technologické koeficienty, v ktorých aj menšia ako 1 % zmena môže vyvolať viac ako 1 % zmenu v produkcii vytvorenej v odvetviach národného hospodárstva.³ Ide teda o tie medzi-odvetvové vzťahy, kde aj malé zmeny v technologických koeficientoch môžu vyvolať veľké zmeny v produkcii. Znamená to, že dôležité medziodvetvové väzby vyjadrujú vlastne miesta, kde na zmeny v kvalite vzájomných vzťahov medzi odvetvami je objem a štruktúra vyrobenej produkcie obzvlášť citlivá.

Na základe tabuľky 5 možno konštatovať, že napriek rozdielnej výkonnosti porovnávaných ekonomických systémov sa počet dôležitých medziodvetvových väzieb v každom z nich pohybuje približne na rovnakej úrovni a predstavuje zhruba 40 % z celkového počtu skúmaných medziodvetvových väzieb. Pritom je potrebné dodať, že tieto dôležité medziodvetvové väzby pre všetky tri skúmané ekonomiky sa zhodujú na viac ako 69 %. To teda znamená, že napriek odlišným technologickým štruktúram sú tie medziodvetvové vzťahy, na ktorých zmeny je objem a štruktúra vyrobenej produkcie obzvlášť citlivá, tak na úrovni SRN, ako aj na úrovni ČSFR, resp. SR, do značnej miery totožné. V rámci týchto vzťahov rozhodujúcu úlohu zohrávajú:

- z dodávateľského aspektu predovšetkým energetický priemysel, chemický priemysel, doprava, obehové odvetvia a ostatné služby;
- z odberateľského hľadiska najmä stavebníctvo.

Kvalita medziodvetvových väzieb okrem priameho zhodnocovania materiálových a nemateriálových vstupov v rámci medzispotreby závisí aj od takých dodávateľsko-odberateľských vzťahov, ktoré zabezpečujú realizáciu tohto zhodnocovania prostredníctvom kooperačných vzťahov. Kooperačné vzťahy sú merateľné prostredníctvom takzvaných nepriamych nákladov na medzispotrebu. Nepriame náklady spolu s priamymi nákladmi (technologické koeficienty) udávajú hodnotu plných nákladov na medzispotrebu (komplexné koeficienty).⁴

Na základe matic koeficientov možno konštatovať, že kým v SRN je až 85 % komplexných koeficientov menších ako priemerná hodnota vypočítaná z komplexných koeficientov, v ČSFR je to iba 78,9 % a v SR 78,7 %. Aj táto skutočnosť je dôkazom podstatne vyššej efektívnosti ekonomiky SRN. Ukazuje, že podstata tejto efektívnosti, okrem technologickej vyspelosti determinujúcej nižšiu hodnotu priamej náročnosti na medzispotrebu, spočíva aj v celkovej úrovni trhu polotovarov [8], vytvárajúcej predpoklady na efektívnejšie fungovanie kooperačných vzťahov medzi odvetvami. Uvedená skutočnosť okrem systémových predpokladov priamo súvisí aj s podstatne rozvinutejším a mohutnejším

³ Tieto koeficienty sa určili na základe takých tolerančných limitov (v našej odbornej literatúre skôr známych pod názvom prípustné medze [10]), ktoré majú hodnotu menšiu ako 1.

⁴ $B = (E-A)^{-1}$; $L_{ij} = B$; B - matica komplexných koeficientov; A - matica technologických koeficientov; E - jednotková matica. Komplexný koeficient b_{ij} vyjadruje množstvo domácej produkcie a dovozu i-tého druhu, ktoré pri spolupôsobení všetkých odvetví národného hospodárstva sú potrebné na zabezpečenie jednej jednotky konečného použitia j-tého druhu.

T a b u l k a 5

Dôležité medziodvetvové väzby v ekonomikách SNR, ČSFR a SR

i	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
i	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6
01	Z	Z	C												Z		C	Z		U		Y			U	
02		Z			C					Z	C	Z	Y	B	U	C	Y					Y		B		
03			U	Z		U							U									C				
04		C	X	Z	Z	Z	Z			Z			C	Z					B						U	
05	Z	C	Z	Z	Z	Z	Z	Z	U	Z	Z	Z	Z	Z	Z	U	Z	Z	Z		Z	Z	Z	Z	X	Z
06	C	C	C	Z	C	Z	A	Z	Z	Z	X	Z		U			U		Z	Z	C					
07	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	X	Z	Z	Z	Z	Z	Z		X	C	Z
08	Z	Z	X	Z	Z	Z	C	Z	Z	Z	U	Z	Z	U	Z		U	Z			Z	U	Z		Z	
09				C	C	C		Z	Z		C	Z	C							Z	Z		Z		C	U
10		X				U				Z			C	Z		Y	C	C		Z	B				U	
11		A								U	Z	U	Z					A		Z	Y					
12		U				C	Z	Z	Z	U	Z	Z		A			Z		Z	Z	Z					
13							Z	B	Y	U	C	Z	Z	Z		Z	Z	Z		C						
14					C			A	X			Z					C	C	C						U	
15						U				Z		U		Z	Z	Z										
16		C										C	C		Z		C								B	
17					C					C			C	X	Z	C		C					C		Y	
18			C													Z							C	X	C	
19	Z	C					U					A	B			U		Z		Z		C			Z	
20	U	Z	Z	Z	Z		U	U	A	U	U	U	A	Z	A		A	U	U	Z	U	U		A	Z	
21	U	Z	U	U	Z	U	U	U	Z	U	Z	U	U	Z	U	A	U	Z	U	U	Z	U	A	A	U	
22	Z	Z	A	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	C	Z
23																	C	U				C	Z	X	Z	U
24	Z	C		U	Z	Z	Z	C	C	Z	Z	X	C	Z	Z	C	Z	Z	Z	Z	Z	Z		C	C	
25	U	C			C																	C			C	C
26	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	X	Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z

Dôležité technologické koeficienty:

A – v prípade ČSFR; B – v prípade SR; C – v prípade SRN;

U – v prípade ČSFR a SR; X – v prípade ČSFR a SRN;

Y – v prípade SR a SRN; Z – v prípade ČSFR, SR a SRN;

i – číslo odvetvia.

sektorom služieb (najmä nemateriálnej povahy) v SRN v porovnaní s ČSFR, čo ilustruje aj tabuľka 6 vyjadrujúca odvetvovú štruktúru produkcie a pracovníkov v porovnávaných ekonomikách.

Z tabuľky 6 predovšetkým vyplýva, že kým v SRN sa v službách⁵ vyprodukuje až 43 % z celkového objemu produkcie, v ČSFR je tento podiel 20,5 % a v SR iba 20,1 %. Je potrebné taktiež dodať, že v SRN je v službách koncentrovaných až 54,9 % z celkového počtu pracovníkov, pričom v ČSFR tento podiel predstavuje 40,8 % a v SR iba 39,8 %.

5

Doprava, spoje, obehové odvetvia, bankovníctvo a poisťovníctvo a ostatné služby.

T a b u l k a 6

Štruktúra produkcie a pracovníkov v ekonomikách SRN, ČSFR a SR (v %)

Odvetvia	SRN		ČSFR		SR	
	prod.	prac.	prod.	prac.	prod.	prac.
1. poľnohospodárstvo	2,3	4,7	7,2	9,6	7,8	12,2
2. lesníctvo	0,3	0,5	0,4	1,3	0,3	1,5
3. vodné hospodárstvo	0,2	0,1	0,3	0,5	0,4	0,5
4. priemysel palív	2,3	0,9	4,4	1,7	3,8	0,6
5. energetický priemysel	1,9	0,8	3,2	1,2	3,2	1,1
6. hutníctvo	5,7	3,3	10,7	2,0	9,7	1,5
7. chemický a gumárensko-azbestový priemysel	8,6	3,6	7,8	1,4	10,7	1,8
8. strojárstvo	11,8	9,1	10,2	7,5	7,8	5,9
9. elektrotechnický a kovospracujúci priemysel	4,2	4,1	2,9	2,2	2,6	1,9
10. priemysel stavebných hmôt	1,0	0,8	1,9	1,4	2,4	1,7
11. drevospracujúci priemysel	1,2	1,3	1,5	1,7	1,6	2,0
12. kovoobrábací priemysel	1,3	1,3	1,8	1,7	2,2	1,9
13. priemysel papiera a celulózy	1,3	0,6	1,1	0,4	1,2	0,4
14. priemysel skla, keramiky a porcelánu	0,5	0,5	0,5	0,9	0,3	0,4
15. textilný priemysel	1,4	1,0	2,6	2,3	1,8	1,8
16. konfekčný priemysel	0,9	1,0	0,6	1,1	0,7	1,4
17. kožiarsky priemysel	0,4	0,3	1,0	1,1	1,1	1,2
18. polygrafický priemysel	0,8	0,9	0,5	0,6	0,4	0,5
19. priemysel potravín a pochtín	5,7	3,0	6,4	2,2	6,2	2,2
20. stavebná výroba	4,9	7,0	7,2	10,1	8,2	11,6
21. ostatná priemyselná výroba	0,3	0,4	7,4	8,9	7,5	7,9
22. doprava	3,1	3,5	4,7	6,8	4,9	6,9
23. spoje	1,2	1,9	0,6	1,3	0,6	1,2
24. obeh	7,1	13,9	4,9	9,9	4,8	9,3
25. bankovníctvo a poisovníctvo	3,5	3,1	0,3	0,4	0,4	0,4
26. ostatné služby	28,1	32,5	10,0	21,8	9,4	22,0
Národné hospodárstvo	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Z potrebného objemu produkcie na medzispotrebu a na konečné použitie zabezpečujú služby v ekonomike SRN 40,4 %, resp. 45,4 %. V ČSFR je tento podiel iba 14,0 % a 27,7 % a v slovenskej ekonomike 13,7 % a 30,9 %. Uvedený objem v rámci medzispotreby zabezpečuje obslužné činnosti vo výrobnom procese a ovplyvňuje jeho charakter a celkovú úroveň. V konečnom použití vo všetkých skúmaných ekonomikách sa takmer výlučne zužitkuje v rámci osobnej spotreby.

Z povedaného vyplýva, že podiel služieb tak v tvorbe, ako aj v použití produkcie patrí medzi najvýznamnejšie rozdielnosti medzi porovnávanými ekono-

mikami.⁶ Na jednej strane v nemeckej ekonomike zaznamenaný podiel služieb je spolutvorcom efektívnosti a výkonnosti výrobného procesu, ako aj determinantom vysokej životnej úrovne obyvateľstva. Na druhej strane zasa nerozvinulosť služieb indikovaných na česko-slovenskej strane je brzdou ďalšieho rozvoja výrobného procesu i zvyšovania a skvalitňovania životnej úrovne.

Konštatovaná rozdielna efektívnosť výroby a odlišnosti v oblasti konečného použitia sú v značnej miere ovplyvňované i štruktúrou dovozu. Tieto rozdiely sa prehlbujú najmä v oblasti medzispotreby. Dovoz určený na medzispotrebu v nemeckej ekonomike predstavoval 15,3 % z celkového objemu medzispotreby, pričom v ČSFR bol 11,7 % a v SR 13,0 %.

Uvedený podiel dovozu na celkovej medzispotrebe dokazuje väčšiu otvorenosť výrobného procesu v SRN v porovnaní s ČSFR, čím prispieva k vyššej efektívnosti a konkurencieschopnosti jednotlivých odvetví nemeckej ekonomiky. Z hľadiska podielu dovozu na celkovej medzispotrebe sa pritom najmarkantnejšie rozdiely medzi porovnávanými ekonomikami zaznamenali predovšetkým v oblasti odvetví materiálnej výroby.

5. Zhrnutie získaných poznatkov a záver

Zámerom uvedeného dvojrovinového porovnania medzi ČSFR a SRN je poskytnutie východiskovej orientácie v oblasti základných štruktúrnych súvislostí s osobitným zreteľom na slovenskú ekonomiku v medzinárodnom kontexte.

V rámci prvej roviny sme sa zamerali na vývoj v materiálnej výrobe medzi druhou polovicou 70. a druhou polovicou 80. rokov. Napriek tomu, že toto obdobie bolo v Česko-Slovensku spojené s forsírovaním hmotnej výroby, v porovnaní so SRN možno konštatovať trvalé zhoršovanie efektívnosti tejto výroby, konzerváciu jej technologickej štruktúry a zníženie podielu hodnoty pridanej spracovaním na zdrojoch, pri výraznejšom prejave týchto nepriaznivých proporcií v slovenskej ekonomike. Nenastal, tak ako v ekonomike SRN, rast počtu najmenších technologických koeficientov, ktoré úzko súvisia so znižovaním materiálnej náročnosti výroby. Podobne nenastali ani také základné posuny v štruktúre produkcie, ktoré by výraznejšie prispeli k zníženiu jej materiálnej náročnosti a k zvýšeniu konkurencieschopnosti hmotnej výroby. V nemeckej ekonomike takýmto posunom bol predovšetkým pokles podielu poľnohospodárstva, priemyslu palív a priemyslu stavebných hmôt na celkovej materiálnej výrobe.

V rámci druhej roviny išlo o pohľad na plnú odvetvovú anatómiu (obsahujúcu aj odvetvia nemateriálnej výroby), s cieľom identifikovať tie základné rozdiely, ktoré determinovali odlišný charakter a výkonnosť porovnávaných ekonomík v druhej polovici 80. rokov. Jednou zo základných príčin identifikova-

⁶ Okrem služieb je to predovšetkým v rámci primárneho sektora poľnohospodárstvo; tieto rozdiely sú detailnejšie opísané v [9].

ných rozdielov je predimenzovanosť materiálnej výroby a poddimenzovanosť služieb v ekonomike ČSFR v porovnaní so SRN, pričom v prípade slovenskej ekonomiky je táto disproporcía ešte výraznejšia. Uvedená skutočnosť na jednej strane úzko súvisí s indikovanou (v rámci prvej roviny) nízkou efektívnosťou rozsiahlej materiálnej výroby v ČSFR, ktorú existujúce materiálne služby v dôsledku svojej poddimenzovanosti nestačia obslužiť na dostatočnej úrovni. Na druhej strane, úroveň služieb v SRN v porovnaní s ČSFR úzko súvisí s vyššou efektívnosťou nemeckej ekonomiky, prejavujúcou sa tak v menšej náročnosti na medzispotrebu (v dôsledku efektívnejšieho fungovania kooperačných vzťahov medzi odvetviami), ako aj vo vyššej výkonnosti dôchodkotvorných procesov. Napriek odlišným technologickým štruktúram, medziodvetvové vzťahy, na ktorých zmeny je objem a štruktúra vyrobenej produkcie obzvlášť citlivá (tak v SRN, ako aj v ČSFR, resp. SR), sú do značnej miery totožné. Medzi príčiny identifikovaných odlišností patria aj výrazné rozdiely v štruktúre dovozu. Tie sú najvýraznejšie najmä v oblasti medzispotreby, kde zaznamenaný podiel dovozu vyjadruje väčšiu otvorenosť výrobného procesu v SRN než v ČSFR, a tým prispieva k vyššej efektívnosti a konkurencieschopnosti jednotlivých odvetví nemeckej ekonomiky.

Vychádzajúc zo skutočnosti, že medziodvetvové vzťahy v ekonomike SRN z hľadiska prechodu k trhovému hospodárstvu v ČSFR môžu reprezentovať aj určitý vzor, získané výsledky predstavujú aj napriek časovému odstupu nezanedbateľný inšpiračný zdroj. Možno ho využiť tak pri vytváraní si predstáv o štruktúrnych súvislostiach podmienujúcich budúcu prosperitu nášho hospodárstva, ako aj pri hľadaní vývojových ciest, ktoré k nim vedú. To znamená, že môže prispieť k obohateniu informačnej základne potrebnej na špecifikáciu nových foriem makroekonomickej politiky i k rozšíreniu východiskovej poznatkovej základne prognostických prác.

Došlo 9. 1. 1992

Literatúra

- [1] BODA, Gy. – STAGLIN, R.: Intersystem Comparisom between the Federal Republic of Germany and Hungary on the Basis of SNA Type and MPS Type Input–Output Tables. [Ninth International Conference of Input–Output Techniques.] Keszthely 1989.
- [2] Bilance medzioborových vzťahů za rok 1977. Československá statistika. Praha, FSÚ 1979.
- [3] Bilancia medziodborových vzťahov za rok 1977. Slovenská štatistika. Bratislava, SŠÚ 1980.
- [4] Bilance mezioborových vzťahů za rok 1987. Československá statistika. Praha, FSÚ 1989.
- [5] Bilancia medziodborových vzťahov SSR za rok 1987. Slovenská štatistika. Bratislava, SŠÚ 1989.
- [6] KÁRÁSZ, P. – ŠKAMLOVÁ, E.: Analýzy vývoja technologickej štruktúry výroby ekonomiky SSR. [Výskumná štúdia.] Bratislava, VÚOP 1986.
- [7] KÁRÁSZ, P.: Špecifiká rozvoja technologickej štruktúry výroby SSR v rámci československej ekonomiky. Ekon. Čas., 35, 1987, č. 4, s. 300–313.

- [8] KÁRÁSZ, P.: Východiská cenových špecifík rozvoja trhu polotovarov v ekonomike ČSFR. *Ekon. Čas.*, 39, 1991, č. 3, s. 175–184.
- [9] PAUHOFOVÁ, I.: Porovnanie štruktúrnych súvislostí poľnohospodárstva a potravinárstva medzi ČSFR a SRN so zreteľom na Slovensko. *Ekon. Čas.*, 39, 1991, č. 12.
- [10] SKOLKA, J.: Important Input Coefficients in Austrian Input–Output Tables for 1964 and 1976. In: GRASSINI, M. – SMYSHLYAEV, A. (eds.): Proceedings of the third IIASA Task Force Meeting on Input–Output Modeling. Laxenburg, IIASA 1983.
- [11] STRATIL, D.: Metodické postupy na zostavenie bilancie medziodvetvových vzťahov SR podľa HDP. [Pracovné materiály.] Bratislava, PÚ SAV 1990.
- [12] STRATIL, D.: Základné prvky informačného zabezpečenia makroanalýz pri prechode na trhovú ekonomiku. [Pracovné materiály, č. 2.] Bratislava, PÚ SAV 1991.
- [13] Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Fachserie 18, Reihe S. 12. Ergebnisse der Input–Output Rechnung, 1970 bis 1986. Statistisches Bundesamt. Stuttgart, Metzler–Poeschel 1989.

COMPARISON OF BASIC INPUT–OUTPUT RELATIONSHIPS BETWEEN GERMANY AND CZECHO–SLOVAKIA WITH REGARD TO THE SLOVAK REPUBLIC

Pavol KÁRÁSZ

The aim of the two–level comparison between Germany and Czecho–Slovakia is to give an orientation in the sphere of basic input–output relationships, with special attention to the Slovak economy in international context.

On the first level presented view is focused on the development in material production between the 2. half of seventies and eighties. This time in Czecho–Slovakia was connected with very strong preferring of material production by central planning. Across this fact the continuous decreasing of production efficiency and conservation of technologies have been observed for Czecho–Slovakia in compare with the development in Germany. In the Slovak economy were these tendencies still deeper. Not occurred as in Germany the rise of the number of smallest input coefficients and also not happened basic changes in the structure of production correspond with decreasing of material requirement of production and its competitiveness. This change in Germany had been given, first of all, by decreasing of agriculture, fuel industry and construction materials shares on total material output.

In the framework of the second level presented look is centered on the whole economy (included also the branches of non–material production) and identification of differences determine various character and efficiency of compared economies in the 2. half of eighties. One of basic reason is given by over–dimensioning of material production and under–dimensioning of services in Czecho–Slovakia against to Germany. These disproportions in the case of Slovakia are much deeper. This fact in one hand strongly connected with the low efficiency in the wide material production in CSFR identified on the first level, which the existing services can not attending. On the other hand the level of services in Germany closely connected with the higher efficiency of the German economy in the sphere of lowest level of the output requirement on intermediate consumption, better functioning of cooperation relationships between branches and highest efficiency of incomes formation. Across various technological structures, those interindustrial relationships on which changes the structure and amount of produced output is sensitive, are in compared economies quite similar. Between the reasons of identified differences belong also strong dissimilarities in the structure of import, first of all, in the sphere of intermediate consumption.

When we start from the fact that the structural relationships in Germany, from the point of view of transformation to market economy in Czecho–Slovakia represent a pattern, then the

obtained results could give a rare inspiration source. Its meaning is given in the sphere of conception creation on those structural relationships, which could determine the future prosperity of the Czecho-Slovak economy. So that they can contribute to the enrichment of the information base for the new forms of macroeconomic policy creation and also for improving of knowledge base for various forecasts.

СОПОСТАВЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ СТРУКТУРНЫХ СВЯЗЕЙ ЭКОНОМИКИ ЧСФР И ФРГ С АКЦЕНТОМ НА СЛОВАКИЮ

Павол КАРАС

Целью данного сопоставления ЧСФР и ФРГ, проведенного на двух уровнях, является предоставление исходной ориентации в области основных структурных связей с особым акцентом на словацкую экономику в международном контексте.

В рамках первого уровня главное внимание сосредоточено на развитии материального производства в период между второй половиной 70-х и 80-х гг. Несмотря на то, что в Чехо-Словакии этот период был связан с тотальным форсированием материального производства, по сравнению с ФРГ можно констатировать стабильное снижение эффективности этого производства, консервацию его технологической структуры и снижение доли стоимости, добавленной на ресурсах в результате их обработки, при более заметном проявлении этих неблагоприятных тенденций в словацкой экономике.

В рамках второго уровня внимание направлено на полную отраслевую анатомию (содержащую и отрасли нематериального производства) с целью идентификации тех основных отличий, которые определили различный характер и производительность экономики сравниваемых стран во второй половине 80-х гг. Одной из главных причин установленных различий является завышенность материального производства и заниженность сферы услуг в экономике ЧСФР по сравнению с ФРГ, причем в экономике Словакии эта диспропорция ещё более заметна. К причинам, вызвавшим идентифицированные различия, относятся и значительные отличия в структуре импорта. Эти отличия наиболее заметны в области промежуточного потребления, где достигнутая доля импорта обеспечивает большую открытость производственного процесса в ФРГ по сравнению с ЧСФР, а тем самым способствует более высокой эффективности и конкурентоспособности отдельных отраслей немецкой экономики.

Исходя из того, что с точки зрения перехода ЧСФР к рыночной экономике межотраслевые отношения в экономике ФРГ могут быть и определенным образом, полученные результаты, несмотря на разницу во времени, представляют собой заслуживающий внимания импульс. Его значение проявляется как в области создания определённых представлений о структурных взаимосвязях, обуславливающих будущее процветание нашей экономики, так и при поисках ведущих к нему путей развития. Это означает, что полученные результаты могут способствовать обогащению информационной базы, необходимой для спецификации новых форм макроэкономической политики, а также расширению исходной научной базы для прогностических работ.

Štruktúrne súvislosti tvorby a použitia produkcie v ekonomike Slovenska

Viera MOKRÁŠOVÁ*

1. ÚVOD

V príspevku sa zameriame najmä na základné relácie a tendencie v štruktúrnych vzťahoch hlavných národohospodárskych odvetví¹ v oblasti tvorby a použitia produkcie slovenskej ekonomiky, a to v kontexte vývoja ekonomiky celej ČSFR v 80. rokoch, predovšetkým so zreteľom na koniec 80. rokov. Orientácia na analýzu vývoja slovenskej ekonomiky v tomto (časovo už vzdialenom) období je daná jednak snahou charakterizovať úroveň a vývoj ekonomiky v uvedenom desaťročí, skúmať silu zotrvačnosti vývoja našej ekonomiky, jednak snahou zachytiť a kvantifikovať zmeny vo vývoji česko-slovenskej a slovenskej ekonomiky po období politického a ekonomického prelomu.

Vzhľadom na nedostatok podrobne členených údajov o slovenskej ekonomike sme ako východiskovú údajovú základňu použili bilancie medziodvetvových vzťahov (BMV) za roky 1977, 1982 a 1987. Napriek určitým metodologickým a tým aj numerickým rozdielom sme na kvantifikovanie piatich odvetvových komplexov použili ako základnú informačnú bázu práve tieto BMV, lebo predstavujú najkomplexnejšiu, vybilancovanú, cenovo homogénnu údajovú základňu.² Najmä v oblasti zahraničného obchodu a hodnotových vzťahov nie sú k dispozícii údaje v takom podrobnom členení a v takej konzistentnosti z iných informačných zdrojov.

V ďalšej časti sa zameriame na hodnotenie vývoja tvorby produkcie a dôchodkovej stránky reprodukčného procesu na jednej strane a na použitie pro-

---

* Ing. Viera MOKRÁŠOVÁ, CSc. samostatná vedecká pracovníčka, INFOSTAT, Dúbravská cesta 3, 842 21 Bratislava. Zaoberá sa systémom národných účtov a bilanciami medziodvetvových vzťahov.

¹ Vymedzili sme ich ako tieto odvetvové komplexy:

1. poľnohospodárstvo a lesníctvo, 2. priemysel, 3. stavebníctvo, 4. doprava a spoje, 5. obehové odvetvia (tvorené vnútorným a zahraničným obchodom, MTZ a nákupom poľnohospodárskej produkcie).

² Použili sme BMV za roky 1977, 1982 a 1987 v klasifikácii 28 výrobných odvetví, s ukazovateľom produkcie typu hrubý obrat, so začleneným dovozom, ocenenými v cenách výrobcov platných k 1. 1. 1984. BMV za rok 1977 sme použili z toho dôvodu, lebo sa v nej prejavilo prelomové obdobie v ekonomickom vývoji (druhá ropná kríza determinujúca vývoj v 80. rokoch). Na analýzu vývoja za roky 1988 až 1990 sme použili dostupné údaje zo štatistických ročeniek a ďalších zdrojov informácií.

dukcie a vonkajšie ekonomické vzťahy slovenskej ekonomiky na strane druhej, t.j. na procesy spolu úzko súvisiace.

2. Tendencie vývoja v oblasti tvorby produkcie

Proces tvorby *produkcie* predstavuje jednotu spotreby materiálnych statkov a hodnototvorných procesov. Ukazovatele materiálové náklady a hodnota pridaná spracovaním vytvárajú objem produkcie.

Podiel ekonomiky Slovenska na vytvorenej produkcii ČSFR vzrástol v sledovanom období z 28,5 % (v roku 1977 a 1982) na 30,0 % celoštátneho objemu v roku 1987. Tento vývoj sa dosiahol v dôsledku vyššej priemernej dynamiky rastu produkcie v SR ako v ČSFR.

Najvýznamnejším odvetvím ekonomiky Slovenska je *priemysel*, ktorý v roku 1977 zabezpečoval cca 27,0 % česko-slovenskej priemyselnej produkcie. V dôsledku rýchlejšieho rastu objemu priemyselnej produkcie v SR v porovnaní s celoštátnym priemerom sa tento podiel zvýšil na 29,0 % v roku 1987. V porovnaní s rokom 1977 vzrástol aj podiel priemyselnej produkcie na celkovom objeme produkcie SR (zo 67,73 % v roku 1977 na 68,03 % v roku 1987). Táto tendencia nezodpovedá vývoju v ekonomicky vyspelých krajinách, kde sa podiel priemyselnej produkcie znižuje najmä v dôsledku znižovania podielu primárneho a sekundárneho sektora v prospech terciárneho a kvartárneho sektora. Navyše, nezodpovedá ani vývoju v ČSFR, kde podiel priemyslu na celkovom objeme produkcie mierne poklesol.

Poľnohospodárstvo SR zabezpečuje asi tretinu poľnohospodárskej produkcie ČSFR. Podiel poľnohospodárskej produkcie na celkovom objeme produkcie SR sa v sledovanom období zvýšil (z 8,6 % v roku 1977 na 9,8 % v roku 1987). Urýchlenie rozvoja rastlinnej výroby, potrebnej na zvýšenie sebestačnosti ekonomiky SR v produkcii obilovín, ako aj na zabezpečenie dostatočného množstva objemových krmív pre živočíšnu výrobu bolo možné považovať za pozitívny faktor. Neriešilo sa však mnoho ekologických problémov spojených s poľnohospodárskou výrobou (znečisťovanie pôdy, vody, vzduchu, erózia pôdy a pod.), pričom rast produkcie sa dosahoval pri neúmernom zvyšovaní materiálových vstupov.

Na vývoji produkcie slovenského *stavebníctva*, ktoré zabezpečovalo približne 35 % objemu česko-slovenskej stavebnej výroby, prejavilo sa podstatné obmedzenie investičnej výstavby. Nižšia dynamika rozvoja stavebnej výroby v porovnaní s rastom produkcie za ekonomiku SR aj ČSFR sa prejavila v poklese podielu stavebnej výroby na celkovom objeme produkcie SR (z 12,0 % na 10,6 %) aj ČSFR (z 10,1 % na 9,1 %). V porovnaní s ČSFR ide o výraznejší prejav zmeny koncepcie investičnej politiky.

Pre slovenské odvetvia *doprava a spoje*, ktoré zabezpečujú asi 30 % výkonov v celej ČSFR, bola charakteristická vysoká dynamika rastu v SR aj v ČSFR.

V dôsledku toho sa zvýšil podiel výkonov týchto odvetví na celkovom objeme produkcie: v SR sa pohyboval približne na rovnakej úrovni ako v ČSFR (5,2 % v roku 1987). Táto tendencia súvisela so zvyšovaním nárokov na dopravné a komunikačné služby pre reprodukčný proces.

V dôsledku nižšieho ako priemerného tempa rastu výkonov *obehových odvetví* sa ich podiel na produkcii SR znížil približne na úroveň ČSFR (6,3 % roku 1987). Súviselo to najmä s poklesom objemu výkonov v odvetví nákupu poľnohospodárskej produkcie SR aj ČSFR.

Kľúčovou otázkou intenzifikácie reprodukčného procesu je *znižovanie materiálových nákladov*, ktoré v podmienkach nedostatku surovinových zdrojov a obmedzených možností ich dovozu zo zahraničia, ale aj pri vysokej zdrojovej náročnosti česko-slovenskej produkcie, predstavujú významnú rezervu ekonomického rastu.

V období 1977-1987 sa zvýšili materiálové náklady na výrobu produkcie v SR o 34,5 % (z toho náklady kryté tuzemskou produkciou vzrástli o 37,6 % a dovezenou produkciou o 15,9 %), t. j. rástli rýchlejšie ako v ČSFR (29,4 %, 30,9 % a 19,7 %). V dôsledku toho sa zvýšil podiel materiálových nákladov vynaložených v SR na celoštátnom objeme tohto ukazovateľa z 28,1 % (v roku 1977) na 29,2 % (v roku 1987).

Najvýraznejšie vzrástli materiálové náklady v *poľnohospodárstve*, čo súvisí nielen s rastom poľnohospodárskej produkcie na Slovensku o 56,7 %, ale aj so zvýšením jej materiálovej náročnosti o 2,6 %. Výrazne sa zvýšila najmä spotreba produkcie domáceho pôvodu (o 64 %). Tento vývoj je identický s vývojom v ČSFR.

Najväčším spotrebiteľom domácej a dovezenej produkcie na výrobné účely je *priemysel*, ktorého podiel na celkovom objeme materiálových nákladov vynaložených v SR predstavoval cca 75 %. Zvýšenie materiálových nákladov v priemysle v období 1977-1987 o 34,2 % súvisí s rastom vyrobenej produkcie o 37,7 % a s poklesom materiálovej náročnosti o 2,5 %. V ČSFR bol podiel priemyslu na celkovom objeme materiálových nákladov vyšší než v SR, avšak s nižšou dynamikou než v SR.

Pokles podielu *stavebníctva* na celkovom objeme materiálových nákladov v SR a ČSFR súvisí s obmedzením investičnej výstavby. Pokles podielu *obehových odvetví* v štruktúre materiálových nákladov možno považovať za pozitívny, pretože k jeho poklesu dochádza v dôsledku zníženia materiálovej náročnosti produkcie týchto odvetví pri súčasnom raste objemu produkcie. Zvýšenie podielu materiálových nákladov v *doprave a spojoch* súvisí v oboch ekonomikách s rastom objemu produkcie. Vo vývoji *hodnoty pridanej spracovaním* (HPS), ktorá aproximuje hrubý národný dôchodok, došlo v období 1977-1987 k výraznejším štruktúrnym zmenám než v produkcii.

Jednotlivé odvetvové komplexy ekonomiky SR sa podieľali na tvorbe hodnoty pridanej spracovaním v ČSFR v rozpätí od 30 % do 36,8 %. V dôsledku

pozitívneho vývoja materiálových nákladov rástol objem HPS rýchlejšie než produkcia, pričom jej vývoj na Slovensku, s výnimkou odvetvia doprava a spoje, prekročil dynamiku tohto ukazovateľa v ČSFR.

Viac ako polovica objemu HPS sa vytvárala v *priemysle*, pričom podiel priemyslu na jej tvorbe bol na Slovensku nižší (51,3 % v roku 1977, 53,5 % v roku 1987) ako v ČSFR (56,4 %, resp. 56,2 %). V dôsledku vyššej dynamiky vývoja HPS na Slovensku sa tento rozdiel za sledované obdobie znížil. *Ukazovateľ efektívnosti vynaloženej práce* (t. j. podiel HPS na jednotke produkcie) sa zvýšil za sledované obdobie o 8,1 % v SR a o 7,4 % v ČSFR.

Pol'nohospodárstvo sa na celkovom objeme HPS vytvorenej v SR podieľalo 8,9 % v roku 1977 a 9,2 % v roku 1987. Ukazovateľ efektívnosti vynaloženej práce však klesol o 5,4 %.

Pokles podielu *stavebníctva* SR (z 15,2 % na 12,7 %) na tvorbe HPS súvisel s útlmom stavebnej výroby v dôsledku zmenenej investičnej politiky. Napriek tomu sa pohyboval na vyššej úrovni ako v ČSFR (13,0 %, resp. 11,0 %). Ukazovateľ efektívnosti vynaloženej práce sa za sledované obdobie v podstate nezmenil.

Podiel *dopravy a spojov* na tvorbe HPS vytvorenej v SR (15,6 %, resp. 15,4 %) bol vyšší než v ČSFR (14,4 %, resp. 15,3 %), aj keď jej objem sa v ČSFR vyvíjal dynamickejšie ako na Slovensku.

Vo východiskovom roku (1977) bol podiel *obehových odvetví* na objeme HPS v SR vyšší (15,6 %) než v ČSFR (15,4 %), v roku 1987 sa v oboch ekonomikách ustálil na približne rovnakej úrovni (15,4 %). Efektívnosť vynaloženej práce sa v SR zvýšila o 10,7 %.

3. Použitie produkcie a vývoj vonkajších ekonomických vzťahov

Produkcia spolu s dovozom tvorí *disponibilné zdroje* ekonomiky, ktoré sa používajú na krytie potrieb výrobnej sféry a sféry konečného použitia produkcie (osobná spotreba, spoločenská spotreba, investície, zmena stavu zásob, vývoz a straty).

Za sledované obdobie 1977–1987 sa použitie zdrojov SR vo *výrobnej sfére* vyvíjalo takmer rovnakou dynamikou (3,31 % ročne) ako vo *sfére konečného použitia* (3,32 %). V ČSFR bola tendencia vývoja podobná, aj keď menej dynamická (2,6 % vo výrobnej sfére, 2,75 % pri konečnom použití). V slovenskej ekonomike sa z hľadiska jednotlivých smerov použitia najdynamickejšie vyvíjala oblasť zdrojov na export (6,2 %), na spoločenskú spotrebu (4,3 %) a na osobnú spotrebu (2,6 %). Priemerný rast spotreby zdrojov na investičné účely bol pod 1 % ročne (0,65 %), úroveň strát a zásob sa znižovala.

Z hľadiska intenzity dodávok zdrojov jednotlivých odvetvových komplexov do výrobnej, resp. konečnej spotreby možno konštatovať, že v SR boli dodávky poľnohospodárskej a lesníckej produkcie na takmer rovnakej úrovni (priemerné

ročné tempo rastu spotreby 4,6 % vo výrobnej sfére, 4,4 % ročne vo sfére konečného použitia), priemyselná produkcia sa s väčšou dynamikou využívala vo sfére konečného použitia (4,4 % ročne v porovnaní s 3,0 % ročne vo výrobnej sfére). Výrazne vzrástlo použitie stavebnej produkcie vo výrobnej sfére (9,7 % ročne v porovnaní s 0,5 % ročne vo sfére konečného použitia). Použitie výkonov dopravy a spojov sa vo sfére konečného použitia vyvíjalo dynamickejšie (3,7 %) než vo výrobnej sfére (3,2 %). Obehové odvetvia orientovali svoju činnosť intenzívnejšie do nevýrobnej sféry (2,6 %) než do výrobnej sféry (1,5 %).

Tendencie dodávok produkcie jednotlivých komplexov do výrobnej, resp. konečnej spotreby v ČSFR sú obdobné ako na Slovensku, odlišujú sa čiastočne dynamikou.

Analýza vonkajších ekonomických vzťahov, vychádzajúca z dát BMV, poskytuje na jednej strane také charakteristiky zahraničného obchodu (napr. náročnosť vývozu na zdroje, medziodvetvové dodávky dovezenej produkcie a pod.), ktoré nie sú kvantifikovateľné z iných zdrojov údajov, na druhej strane však BMV neposkytujú viacero ukazovateľov spätých so zahraničným obchodom (najmä v oblasti finančných vzťahov, naturálnych ukazovateľov, vzťahu ku konkrétnym zahraničným partnerom teritoriálne vymedzeným a pod.).

Zahraničný obchod (ZO) Slovenska (vyjadrený ukazovateľmi vývoz, dovoz, obrat) tvorí menej ako 30 % zahraničného obchodu ČSFR; táto proporcia bola ešte nižšia na začiatku skúmaného obdobia (asi 26–28 %). Obdobná proporcia, na mierne vyššej úrovni, je v podieli produkcie SR na produkcii ČSFR (28,49 % v roku 1977, 28,55 % v roku 1982 a 30 % v roku 1987). V zahraničnom obchode ČSFR je Slovensko zapojené nižšou proporciou ako vo výrobe produkcie.

Relatívne vysoké *tempo rastu vývozu* v rokoch 1977 až 1987, najmä v SR (6,2 %), a obzvlášť v rokoch 1982 až 1987, prejavovalo sa diferencovane v jednotlivých komplexoch. Vo vývoze SR sa znížil podiel poľnohospodárstva, dopravy a spojov a obehových odvetví v roku 1987 v porovnaní s rokom 1977. V štruktúre slovenského exportu sa významnejšie zvýšil podiel *priemyselnej produkcie* (zo 65,8 % v roku 1977 na 75,4 % v roku 1987).

V štruktúre vývozu podľa analyzovaných komplexov možno konštatovať zníženie podielu surovínových a ťažobných odvetví. Napriek zvýšeniu podielu priemyslu v štruktúre slovenského aj česko-slovenského vývozu, podiel tradičných vývozných odvetví ľahkého priemyslu a odvetvia priemyslu stavebných hmôt sa v objeme slovenského aj česko-slovenského vývozu znížil; je to dôsledok zvyšovania nárokov zahraničných odberateľov na kvalitu dovážanej produkcie a tú naše tovary neraz nedosahujú.

V súlade so snahou zvyšovať vývoz produkcie s vyšším stupňom zhodnotenia kvalifikovanej práce, t.j. produkcie chemického, strojárkeho a elektrotechnického priemyslu, zvyšoval sa podiel vývozu produkcie týchto odvetví v štruktúre

slovenského a česko-slovenského vývozu. Za týmto pozitívnym trendom nebola však viditeľná efektívnosť česko-slovenského a slovenského vývozu, najmä z hľadiska dosahovaných kilogramových cien, devízového výnosu atď.

Vo vývoji dovozu sa prejavovala tendencia "uskromňovania sa" Slovenska v rámci dovozu ČSFR.

Štruktúra dovezenej produkcie bola však tak na úrovni federácie, ako aj na úrovni SR relatívne podobná. Najväčšou mierou sa na celkovom objeme dovozu podieľal dovoz priemyselnej produkcie (s tendenciou rastu – v SR z 89,2 % v roku 1977 na 91,0 % v roku 1987 – celkového objemu dovozu, v ČSFR z 88,9 % na 90,3 %).

Dovezená produkcia sa pritom vo veľkej miere (v roku 1977 v SR viac ako 75 % a v ČSFR takmer 73 %) spotrebúvala vo výrobnjej sfére; v roku 1987 táto spotreba klesla na cca 67–68 % v SR aj v ČSFR a vzrástla spotreba dovezenej produkcie vo sfére konečného použitia. Dovezená produkcia surovínového a materiálového charakteru sa výrazne alebo výlučne spotrebúvala vo výrobnom procese. Dovezená strojárka produkcia mala výrazný podiel v štruktúre dovozu na konečné použitie. Súviselo to s dovozom investícií, ktorý mal vecnú podobu dovozu strojov a zariadení.

V rámci konečnej spotreby sa v SR zvýšil podiel spotreby dovezenej produkcie v spoločenskej spotrebe a v investíciách. V ČSFR sa zvýšil podiel spotreby dovezenej produkcie v spoločenskej spotrebe a v zásobách.

Slovenská ekonomika, ako súčasť česko-slovenskej ekonomiky, kopírovala v zahraničnoobchodných vzťahoch štruktúru a vývojové tendencie zahraničného obchodu česko-slovenskej ekonomiky. Špecifické črty slovenskej ekonomiky sa v kvantifikovaných zahraničnoobchodných ukazovateľoch aj pri podrobnejšej (28-odvetvovej) klasifikácii údajov [1] výraznejšie neprejavovali.

4. Vývoj v období 1988–1990

Hodnotenie ekonomického vývoja v rokoch 1988–1990 je značne obťažné. Je to podmienené jednak neúplnou údajovou základňou za uvedené obdobie, jednak radikálnymi zmenami vo vývoji slovenskej a česko-slovenskej ekonomiky, spôsobenými zmenenými politickými podmienkami, ktoré majú svoj odraz v ekonomických podmienkach a vzťahoch.

V tomto hodnotení vychádzame z dostupných údajov z bilancie národného hospodárstva (BNH); uvedené údaje nie sú plne porovnateľné s údajmi BMV, budeme nimi preto dokumentovať len určité tendencie, ktoré nastali od roku 1987 do roku 1990, t. j. po období, ktoré sme charakterizovali na základe údajov BMV.

Zmena politickej situácie v roku 1989 priniesla výrazné ekonomické zmeny. K nahromadeným ekonomickým problémom domácej (centrálne plánovanej) ekonomiky pribudli vonkajšie vplyvy – rozpad trhu štátov RVHP a s tým súvi-

siaca strata trhov v ZSSR, v dôsledku zjednotenia Nemecka strata trhov v bývalej NDR, ropná kríza spôsobená vojnou v Perzskom zálive a mnoho ďalších politických faktorov. Tieto vplyvy mali na slovenskú ekonomiku – vzhľadom na jej vyššiu dovoznú náročnosť a nižšiu exportnú výkonnosť – závažnejší vplyv v porovnaní s českou ekonomikou, resp. česko-slovenským priemerom. Za tejto nepriaznivej situácie sa začali pripravovať podmienky na prechod k ekonomickej reforme, t. j. k transformácii česko-slovenského a v tom aj slovenského hospodárstva z podmienok centrálne plánovanej ekonomiky na podmienky trhového hospodárstva. Zmena politických, ekonomických a systémových podmienok ovplyvnila ekonomický vývoj. Upustilo sa od centrálneho plánovania, začala sa príprava reštrukturalizácie ekonomiky, konverzie a množstvo ďalších ekonomických a systémových zmien. Tieto zmeny spomalili dynamiku, resp. spôsobili pokles úrovne viacerých ukazovateľov ekonomického vývoja; s týmto javom sa do určitej miery rátalo ako so zákonitosťou prejavujúcou sa v tranzitívnej ekonomike.

Podľa hodnotenia základných ukazovateľov z BNH za roky 1987–1990 sa prejavil pomalší rast, resp. väčší pokles úrovne slovenskej ekonomiky oproti celoštátnemu priemeru, a to takmer vo všetkých základných ukazovateľoch. Východisko pre takéto hodnotenie poskytujú tabuľky 1 až 4, obsahujúce medziročné tempá rastu spoločenského produktu, vytvoreného národného dôchodku, použitého národného dôchodku, osobnej spotreby, hmotných nákladov nevýrobných odvetví, fondu akumulácie a údaje o výške materiállovej náročnosti produkcie v rokoch 1987–1990.

Podiel spoločenského produktu SR na spoločenskom produkte ČSFR bol v rokoch 1987–1990 pod úrovňou 30 % (s výnimkou roku 1989, keď tvoril 30,3 % celoštátnej úrovne), s najnižšou hodnotou 29,6 % v roku 1990.

Štruktúra spoločenského produktu a vytvoreného národného dôchodku SR aj ČSFR bola v skúmaných štyroch rokoch relatívne konštantná, vo vývoji týchto ukazovateľov sa neprejavovali výrazné výkyvy. Podiel poľnohospodárstva v štruktúre spoločenského produktu SR v roku 1990 tvoril 10,8 % (v roku 1987 podľa údajov BNH 10,9 %), podiel priemyslu 69,4 % (oproti 70,6 % roku 1987), stavebníctva 10,8 % (10,6 %), dopravy a spojov 3,3 % (3,4 %) a obehových odvetví 5,5 % v roku 1990 oproti 4,5 % v roku 1987. Štruktúra spoločenského produktu ČSFR sa v uvedenom období zásadne neodlišovala od štruktúry spoločenského produktu SR; relácie a tendencie zmien boli v podstate podobné, s výnimkou podielu slovenského poľnohospodárstva a lesníctva, ako aj priemyslu a stavebníctva, ktorý bol mierne vyšší v štruktúre spoločenského produktu SR než podiel týchto odvetví na objeme spoločenského produktu ČSFR. Odvetvia výrobných služieb – doprava a spoje a obehové odvetvia – dosahovali v ČSFR mierne vyšší podiel na spoločenskom produkte ako v podmienkach slovenskej ekonomiky.

Obdobné relácie medzi odvetviami sa zaznamenali aj pri tvorbe národného

T a b u l k a 1

Tempo rastu spoločenského produktu v SR a v ČSFR (v %, s.c. roku 1984)

Odvetvové komplexy	1988/1987	1989/1988	1990/1989	1990/1987
SR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	3,565	0,468	-4,633	-0,771
2. priemysel	1,550	0,794	-4,503	-2,254
3. stavebníctvo	1,592	4,052	-3,749	1,745
4. doprava a spoje	2,449	-3,702	4,299	2,897
5. obehové odvetvia	6,025	7,300	5,003	19,458
Ekonomika SR	2,007	1,258	-3,679	-0,510
ČSFR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	1,269	0,272	1,455	3,022
2. priemysel	2,344	0,052	-2,454	-0,114
3. stavebníctvo	2,270	0,120	-0,802	1,571
4. doprava a spoje	2,170	-0,043	-0,714	1,396
5. obehové odvetvia	2,829	-2,019	3,959	4,742
Ekonomika ČSFR	2,261	-0,085	-1,354	0,790

Prameň: BNH SR a ČSFR; vlastné prepočty.

T a b u l k a 2

Tempo rastu vytvoreného národného dôchodku SR a ČSFR (v %, s.c. roku 1984)

Odvetvové komplexy	1988/1987	1989/1988	1990/1989	1990/1987
SR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	6,059	4,534	-8,333	1,628
2. priemysel	3,374	2,009	-4,877	0,308
3. stavebníctvo	0,664	-2,821	-0,941	-3,095
4. doprava a spoje	1,888	-10,766	-0,420	-9,463
5. obehové odvetvia	6,646	4,626	2,198	14,032
Ekonomika SR	3,425	1,140	-3,762	0,670
ČSFR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	-1,588	5,640	0,315	4,289
2. priemysel	3,378	2,845	-1,754	4,453
3. stavebníctvo	1,660	-1,727	1,819	1,722
4. doprava a spoje	0,748	-7,710	-3,130	-9,930
5. obehové odvetvia	1,174	-5,334	-0,292	-4,503
Ekonomika ČSFR	2,342	0,682	-1,157	1,950

Prameň: BNH SR a ČSFR; vlastné prepočty.

dôchodku; neprejavili sa zásadné štruktúrne zmeny: podiel poľnohospodárstva a lesníctva na vytvorenom národnom dôchodku SR sa zvýšil zo 7,5 % v roku

T a b u l k a 3

Tempo rastu použitého národného dôchodku a jeho zložiek v SR a ČSFR (v %, s.c. roku 1984)

Ukazovatele	1988/1987	1989/1988	1990/1989	1990/1987
SR				
použitý národný dôchodok	5,774	3,209	3,577	13,075
fond nevýrobnej spotreby	5,512	3,687	2,012	11,604
osobná spotreba	5,314	2,108	4,262	12,117
hmotné náklady nevýrobnej spotreby	5,946	7,131	-2,665	10,477
fond akumulácie	7,073	0,882	11,422	1,474
ČSFR				
použitý národný dôchodok	1,963	3,164	4,675	10,106
fond nevýrobnej spotreby	4,469	3,571	3,409	11,888
osobná spotreba	4,919	1,778	4,836	11,949
hmotné náklady nevýrobnej spotreby	3,543	7,306	0,590	11,764
fond akumulácie	-10,081	0,763	11,996	1,474

Prameň: BNH SR a ČSFR; vlastné prepočty.

T a b u l k a 4

Vývoj priamej materiálovej náročnosti spolu (domáceho pôvodu a z dovozu) v SR a ČSFR (v koeficientoch, s.c. roku 1984)

Odvetvové komplexy	1987	1988	1989	1990
SR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	0,7691	0,7636	0,7540	0,7635
2. priemysel	0,6968	0,6914	0,6877	0,6888
3. stavebníctvo	0,5718	0,5757	0,6038	0,5922
4. doprava a spoje	0,4718	0,4747	0,5132	0,5352
5. obehové odvetvia	0,3367	0,3328	0,3495	0,3668
Ekonomika SR	0,6676	0,6629	0,6633	0,6636
ČSFR				
1. poľnohospodárstvo a lesníctvo	0,7529	0,7599	0,7470	0,7499
2. priemysel	0,6924	0,6893	0,6807	0,6784
3. stavebníctvo	0,5774	0,5799	0,5877	0,5768
4. doprava a spoje	0,4776	0,4849	0,5244	0,5360
5. obehové odvetvia	0,2624	0,2743	0,2988	0,3275
Ekonomika ČSFR	0,6468	0,6466	0,6438	0,6428

Prameň: BNH SR a ČSFR; vlastné prepočty.

1987 (podľa BNH) na 7,6 % v roku 1990; podiel priemyslu poklesol zo 64,4 % na 64,2 %, stavebníctva z 13,6 % na 13,1 %, dopravy a spojov z 5,3 % na 4,8 %; podiel obehových odvetví sa zvýšil z 9,1 % v roku 1987 na 10,3 % v roku 1990. Tendencie vývoja v ČSFR sú podobné, s tým rozdielom, že po-

diel uvedených odvetvových komplexov na vytvorenom národnom dôchodku - s výnimkou obehových odvetví - je v SR väčší ako v ČSFR.

Porovnaním vytvoreného a použitého národného dôchodku v ČSFR a SR v rokoch 1987-1990 možno konštatovať, že vytvorený národný dôchodok v ČSFR rástol v rokoch 1987-1989, v roku 1990 sa zaznamenal jeho absolútny pokles (o 1,06 % oproti roku 1989). V SR obdobne poklesol objem vytvoreného národného dôchodku v roku 1990 oproti roku 1989 (o 3,76 %). Použitý národný dôchodok rástol v oboch ekonomikách. Tento rozpor, konštatovaný pri porovnaní s vývojom vytvoreného národného dôchodku, sa riešil zvyšovaním maloobchodných cien na vnútornom trhu a rastom čistého zadlženia ako dôsledku rýchleho rastu pasíva obchodnej bilancie [5].

Z neúplných údajov, len za roky 1989 a 1990, môžeme konštatovať, že *dovoz* na Slovensku vzrástol v roku 1990 v porovnaní s rokom 1989 o 4,7 %, v ČSFR o 6,2 %. *Vývoz* sa výrazne znížil v SR o 12,7 %, v ČSFR o 8,5 %.

5. Záver

Vývoj slovenskej a česko-slovenskej ekonomiky v analyzovanom období 80. rokov bol ovplyvnený a podmienený ekonomickými a politickými podmienkami za posledných 40 rokov. Východiskové podmienky slovenskej ekonomiky boli horšie ako v celej Česko-Slovenskej republike. Vývoj slovenskej ekonomiky do roku 1987 zaznamenal - podľa viacerých ukazovateľov - vyššiu mieru ekonomického rastu ako v ČSFR, čo bolo dôsledkom nepriaznivejšej ekonomickej štruktúry a vyššej materiálovej a dovoznej náročnosti produkcie.

Vývoj ekonomiky po roku 1989 bol v ČSFR a SR ovplyvnený viacerými politickými zmenami v ČSFR a v bývalých členských štátoch RVHP, vojnou v Perzskom zálive, transformáciou ČSFR a bývalých štátov RVHP na podmienky trhových ekonomík. Tieto zmeny spôsobili spomalenie, resp. absolútny pokles miery ekonomického rastu v mnohých analyzovaných ukazovateľoch. Výsledky za Slovenskú republiku boli horšie než za celú ČSFR. Zavádzanie nových ekonomických podmienok a ekonomickej reformy je sprevádzané poklesom úrovne ekonomiky Slovenska i ČSFR. Hoci takýto vývoj sa predpokladal, je v súlade so zákonitostami transformácie centrálné plánovaných ekonomík na podmienky trhových ekonomík, v podmienkach SR a ČSFR nadobudol horší priebeh, ako sa očakávalo.

Došlo 9. 1. 1992

Literatúra

- [1] Analýza vybraných makroštruktúrnych prierezov ekonomiky Slovenska. [Pracovný materiál, č. 8.] Bratislava, VÚSEI-AR 1990.

- [2] KÁRÁSZ, P.: Rozdelenie dôchodkov v štruktúrnom modeli československej ekonomiky. Ekon. Čas., 38, 1990, č. 3.
- [3] LAPIŠÁKOVÁ, J.: Zmeny v odvetvovej štruktúre produkcie a výrobných vstupov v ekonomike Slovenska. Informačné systémy, 19, 1990, č. 5.
- [4] MOKRÁŠOVÁ, V.: Štruktúrne zmeny vo vonkajších vzťahoch ekonomiky Slovenska. Informačné systémy, 19, 1990, č. 5.
- [5] ŠULC, J.: Realizace hospodářské politiky v loňském roce a na počátku roku 1991. Národ. Hospod., 1991, č. 5.

STRUCTURAL CONNECTIONS BETWEEN FORMATION AND UTILIZATION OF THE PRODUCTION OF THE SLOVAK ECONOMY

Viera MOKRÁŠOVÁ

The article contains an analysis of the structure of the formation and of the utilization of the production of the Slovak economy in the 80'th in the context of the development of the Czecho-Slovak economy.

The analysis was processed on the basis of the data of the input-output tables of the economy of the Slovak Republic and of the Czecho-Slovak Republic for the years 1977, 1982 and 1987. For the analysis in the period of the years 1987-1990 some main indicators from the Balance of the National Economy were used. The analysed indicators were classified in 5 branch-complexes: 1. agriculture and forestry, 2. industry, 3. construction, 4. transport and communication, 5. trade.

From the aspect of the formation of the production the development of intermediate consumption, value added and its components were analysed. From the aspect of the utilization of the production the tendencies in the distribution relations between intermediate consumption and final use and its components were analysed. A part of the analysis was devoted to the foreign trade.

The development of the Slovak economy and the Czecho-Slovak economy was influenced and distorted by the political and economic conditions of the last 40 years. The starting conditions of the Slovak economy were worse than of the whole Czecho-Slovak economy. The development of the Slovak economy till the year 1987 was characterized by many indicators with higher rate of growth than in CSFR because of the worse structure of economy and higher rate of material and import consumption.

The economic development after 1989 in CSFR and Slovak Republic was influenced by many factors: political changes in CSFR and in countries-former members of the CMEA, war in the Persian gulf, transmission of CSFR and other former CMEA - countries on the positions and conditions of market economies. These changes caused the slow down or decrease of the rate of growth of many analysed indicators. The results for the Slovak Republic were worse than for the whole CSFR. Introduction of the new economic conditions and of the economic reform is accompanied with the decrease of the economic level of the Slovak economy and of the Czecho-Slovak economy; such development was expected and estimated.

СТРУКТУРНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОДУКЦИИ В ЭКОНОМИКЕ СЛОВАКИИ

Вера МОКРАШОВА

В статье анализируется структура создания и использования продукции словацкой экономики в 80-е годы в контексте развития чехо-словацкой экономики.

Анализ был проведен на основе данных баланса межотраслевых связей

Словацкой республики и ЧСФР за 1977, 1982 и 1987 годы. Для анализа 1987–1990 годов были использованы некоторые основные показатели баланса народного хозяйства. Анализируемые показатели были расчленены в соответствии с пятью отраслевыми комплексами: 1. сельское и лесное хозяйство, 2. промышленность, 3. строительство, 4. транспорт и связь, 5. торговля.

С точки зрения создания продукции анализировалось развитие промежуточного потребления, стоимости, добавленной обработкой, и её составных частей. С точки зрения использования продукции оценивались тенденции в распределительных пропорциях между использованием продукции на производственное потребление, конечное использование и элементы конечного использования. Часть анализа была посвящена внешней торговле. Исходные условия словацкой экономики были хуже, чем в целой чехо-словацкой экономике. Развитие ряда показателей в словацкой экономике отличалось более высокими темпами роста, чем в ЧСФР, в результате более деформированной структуры экономики и более высокой материалоемкости и импортоёмкости продукции в СР.

На развитие ЧСФР и СР после 1989 года повлияло несколько факторов: политические изменения в ЧСФР и в бывших странах-членах СЭВ, война в Персидском заливе, трансформация ЧСФР и бывших стран-членов СЭВ на условия рыночной экономики. Эти изменения вызвали замедление или же снижение темпов роста многих анализируемых показателей. Результаты, достигнутые в Словацкой республике, были хуже чем в ЧСФР в целом. Создание новых экономических условий и проведение экономической реформы сопровождается снижением экономического уровня словацкой и чехо-словацкой экономики. такое развитие ожидалось и предполагалось.

Doterajší vplyv transformačného procesu na zmeny v štruktúre priemyslu ČSFR a možnosti hospodárskej politiky

Ivan OKÁLI*

Neschopnosť systému centrálného plánovania reagovať včas a v potrebnom rozsahu tak na ekonomické a celkové civilizačné zmeny v jeho okolí, ako aj na potreby a schopnosti jeho vlastných občanov viedla u nás dlho k zachovaniu, ba dokonca k bujneniu výrobných štruktúr charakteristických pre industriálny rozvoj bežný v prvej polovici 20. storočia. Obrovská "daň", ktorou takýto spôsob využívania ekonomických zdrojov zaťažoval celé národné hospodárstvo, spôsobovala, že konkurenčná schopnosť česko-slovenskej ekonomiky sa, najmä v poslednom desaťročí, prudko zmenšovala.¹ Medzi vedúce myšlienky v stratégii našej radikálnej ekonomickej reformy preto oprávnené patrí téza, že cesta k výkonnej trhovej ekonomike sa nezaobíde bez zásadných zmien v široko chápaných (zameraných na produkovanie hmotných statkov aj služieb) výrobných štruktúrach.

Adaptácia výrobných štruktúr podľa stretávania dopytu s ponukou, teda podľa potrieb a zámerov trhových subjektov, bude zrejme dlhodobejší proces, ktorý sa v plnej intenzite rozvinie až po dostatočnom sformovaní trhových štruktúr (najmä štruktúry trhových subjektov, štruktúry trhových kritérií, inštitucionálnej infraštruktúry trhu a štruktúry jeho právneho zabezpečenia). Prvé príznaky a výsledky očakávanej adaptácie výrobných štruktúr sa však začínajú objavovať už pri utváraní uvedených trhových štruktúr, teda od samých začiatkov liberalizácie cien a zahraničného obchodu i prvých krokov privatizácie. Už v prvej etape transformačného procesu sa teda ekonómovia môžu a musia zaujímať o oblasti nastupujúcich štruktúrnych zmien, o ich smer a rozsah, o ich mikroekonomické aj makroekonomické dôsledky, o možnosti ich ovplyvňovania štátnou hospodárskou politikou a pod.

---

* Ing. Ivan OKÁLI, DrSc., vedúci vedecký pracovník Ústavu ekonomickej teórie SAV, Fučfkova 10, 811 02 Bratislava. Zaoberá sa otázkami makroekonomickej regulácie a analýzou vývoja ekonomiky ČSFR v procese prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike.

¹ Podľa odhadu J. Angelisa bola v pomere k vyspelým trhovým ekonomikám (VTE = 100) v rokoch 1980, 1985 a 1990 v ČSFR produktivita práce ("fyzická") na úrovni 50 %, 55 % a 52 % a HDP na jedného obyvateľa (podľa vzťahov parity kúpnej sily na úrovni 54 %, 35 % a 26 % [1, s. 3]).

Empiricky založený pohľad na začiatok štruktúrnych zmien spojených s prechodom na trhovú ekonomiku naráža na viaceré informačné obmedzenia. V čase písania tejto štúdie ešte neboli k dispozícii údaje o výkonoch odvetví tzv. nevýrobnej sféry. Aj o väčšine odvetví výrobnjej sféry sa za kratšie než ročné časové úseky publikujú (a zrejme aj zisťujú) len niektoré čiastkové ukazovatele. Ešte menej informácií je zatiaľ vo všetkých odvetviach o výrobných aktivitách súkromných podnikov.

Jediným odvetvím, ktoré naša štatistická služba sleduje pomerne komplexne aj v kratších než ročných obdobiach, je priemysel. Je to dosiaľ najvýznamnejšie odvetvie česko-slovenského národného hospodárstva, a to nielen svojím rozhodujúcim príspevkom k agregátnej ponuke i k tvorbe hmotných vstupov do ostatných (výrobných i nevýrobných) odvetví, ale aj svojím podielom na zložitých a neraz ťaživých problémoch v ekonomike i v ďalších oblastiach spoločenského života. Ak sa teda empirický základ mojej analýzy začiatkov štruktúrnych zmien vyvolaných oživovaním trhu zužuje na reflektovanie zmien v priemysle, tak predsa len aj na tomto základe možno dôjsť k viacerým nie celkom bezvýznamným poznatkom.

Zisťovanie prvých krokov (a možno len náznakov vykročenia) štruktúrnych zmien a vytvárania ich predpokladov nemá iba registrovať javy, ktoré sú ešte stále veľmi blízko bodov zlomu starých a vzniku nových, dosiaľ neustálených a málo zreteľných vývinových trendov. Prekročiť púhy empirický opis však možno len za pomoci istých hodnotiacich kritérií. Vo vzťahu k štruktúrnym zmenám sa ako takéto kritériálne požiadavky najčastejšie uvádzajú: znižovanie energetickej, materiálovej a surovinovej náročnosti, postupné obmedzenie deštruktívnych vplyvov ekonomických aktivít na životné prostredie, zvyšovanie konkurenčnej schopnosti a vývozu produkcie, zlepšenie štruktúry a kvality uspokojovania potrieb, a napokon technická rekonštrukcia všetkých odvetví, spojená so zavádzaním nových technológií (pozri [2; 3]), ktorá je jedným z hlavných, ale (aspoň pre našu súčasnú ekonomiku) vari aj najťažšie dosiahnuteľných predpokladov splnenia všetkých predchádzajúcich kritérií. K uvedeným meradlám budem prizeráť bez možnosti o ich sústavné uplatnenie.

Štruktúra priemyselnej výroby sa z hľadiska jej technickej úrovne najčastejšie posudzuje podľa podielu, ktorý majú na celkovej produkcii aj na exporte odvetvia s "high technology", odvetvia s technológiami na úrovni priemerného štandardu, a napokon odvetvia, ktoré sú vedecko-technickým pokrokom nasýtené podpriemerne. Pre našu ekonomiku, ktorá sa v uplynulých desaťročiach vyvíjala bez dostatočných kontaktov so svetovou ekonomikou, sa však uvedené kritérium na hodnotenie štruktúry priemyslu nedá použiť. Veď práve niektoré odvetvia, ako napr. elektronika, ktoré sa vo svete jednoznačne zaraďujú medzi odvetvia najvyššieho technologického rangu, sú v ČSFR vybavené technicky zaostalými technológiami.

Zmysluplnejšie môže byť posúdenie zmien v štruktúre reprodukčného určenia

priemyselnej výroby, ktoré boli podnietené prvými opatreniami reformy, na základe informácií v tabuľke 1.

V údajoch tabuľky 1 sa prejavujú iba dôsledky prvej úvodnej fázy krátkodobej adaptácie štruktúry priemyslu po začatí reformy. Napriek tomu je zaujímavé, že ekonomika, resp. priemysel už stačil zareagovať v zmenách štruktúry svojej produkcie (nazeranej z hľadiska smerov jej použitia) na zmeny, ktoré vyvolala v agregátnom dopyte a v jeho segmentoch (najmä v dopyte obyvateľstva, v dopyte po investíciách a v zahraničnom dopyte) devalvácia a liberalizácia cien i zahraničného obchodu.

Vo väčšine smerov použitia produkcie reagovala štruktúra výroby v priemysle na prvé reformné impulzy v Slovenskej republike rovnako ako v Českej republike. Týka sa to rastu podielu produkcie materiálov a polotovarov z domácich surovín i rastu podielu produkcie potravín, rovnako ako poklesu podielu produkcie investičných statkov i podielu produkcie nepotravinárskych výrobných tovarov. Pozoruhodný je však rozdielny vývoj podielu produkcie materiálov a polotovarov z dovážaných surovín v oboch národných republikách. Kým v ČR sa podiel tohto smeru použitia produkcie zmenšil z 24-25 % v roku 1990 na 24 % v II. a na 22 % v III. štvrťroku 1991, v SR rovnaký podiel vzrástol z 30-31 % v roku 1990 na 32 % v II. aj III. štvrťroku 1991. Z odvetvového hľadiska je tento segment priemyselnej produkcie vytváraný prevažne hutníctvom železa i farebných kovov a chemicko-gumárenským priemyslom.

Predpoklad o pomerne pružnej reakcii priemyselných štruktúr na meniace sa podmienky fungovania ekonomiky si možno overiť pohľadom na najnovšie zmeny v niektorých charakteristických odvetvovej štruktúry priemyslu v tabuľke 2.

Údaje tabuľky 2 z hľadiska odvetvovej štruktúry výroby tovaru v priemysle potvrdzujú, že priemysel ako dosiaľ naše najvýznamnejšie odvetvie reaguje na reformné kroky citlivo v oboch národných republikách. Na zmenách v odvetvovej štruktúre tovaru sa "podpísala" devalvácia spolu s liberalizáciou zahraničného obchodu, najmä pokiaľ ide o vzostup podielov produkcie surovinových odvetví a pokles podielov produkcie odvetví ľahkého priemyslu. Údaje tabuľky 2 tiež názorne konkretizujú skôr urobený záver o vplyve rastu cien a devalvácie na niektoré segmenty agregátneho dopytu.

Zmeny v podiele jednotlivých odvetví na celkovom vývoze priemyslu na jednej strane poukazujú na účinnosť devalvácie koruny na zvýhodnenie vývozu a na druhej strane do istej miery vysvetľujú zmeny v odvetvovej štruktúre výroby tovaru.

V niektorých prípadoch (najzreteľnejšie je to pri slaboprúdovej elektrotechnike a elektronike) reforma odhalila veľmi rýchlo technicky najviac zaostávajúce odvetvia.

Najvýznamnejším záverom z tabuľky 1 aj z tabuľky 2 je už veľakrát vyslovená téza, že terajšia reforma hospodárskej politiky vytvorila najvýhodnejšie repro-

T a b u l k a 1

Štruktúra priemyslu z hľadiska smerov použitia jeho výroby tovaru

Krajina	Segment výroby	Štvrťroky 1990			Štvrťroky 1991		
		I.	II.	III.	I.	II.	III.
Slovenská republika	materiály a polotovary ⁴	46,2	45,3	45,7	49,4	46,6	49,2
	z toho: z domácich surovín ⁵	15,8	14,6	15,0	17,3	15,0	17,1
	investičné statky ¹	20,0	20,9	19,2	18,7	18,2	16,5
	spotrebné tovary ²	17,2	16,3	16,6	16,2	14,3	13,7
	potraviny ³	16,6	17,5	18,5	15,7	20,9	20,6
	Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Česká republika	materiály a polotovary ⁴	42,9	41,0	42,2	45,4	43,9	41,6
	z toho: z domácich surovín ⁵	18,9	16,7	17,2	20,5	20,1	19,9
	investičné statky ¹	22,1	24,4	21,5	21,2	22,1	18,8
	spotrebné tovary ²	17,2	17,6	16,8	17,2	17,2	14,4
	potraviny ³	17,8	17,0	19,5	16,2	16,8	25,2
	Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vysvetlivky:

1. Výroba strojárstva bez výroby dopravných prostriedkov pre osobnú spotrebu, výroba elektrotechnického a elektronického priemyslu, bez výroby pre osobnú spotrebu.

2. Výroba odvetví: textilný priemysel, odevný priemysel, kožiarsky a obuvnícky priemysel, polygrafický priemysel a výroba pre osobnú spotrebu z odvetví: strojárstvo, elektrotechnický priemysel, kovospracujúci priemysel, drevospracujúci priemysel, priemysel skla, keramiky a porcelánu.

3. Vráťane mraziarenskej, žriedelnej a tabakovej výroby.

4. Ostatné výrobné odvetvia a pododvetvia.

5. Výroba odvetví: priemysel palív, energetický priemysel, priemysel stavebných látok, výroba reziva a stavebno-stolárskych výrobkov, priemysel papiera a celulózy, produkcia priemyslu skla, keramiky a porcelánu na výrobné účely.

Prameň: Vlastný výpočet podľa údajov FSÚ a SŠÚ.

dukčné podmienky pre odvetvia našej tradičnej ťažkej štruktúry. Sú to práve tie odvetvia, ktoré našu ekonomiku najviac zafažujú vysokou surovinovou (v značnej miere dovozovou), energetickou a dopravnou náročnosťou, a zároveň sú to odvetvia, ktoré najviac škodia nášmu životnému prostrediu.

Zdá sa, že vzniká naozaj paradoxná situácia. Reforma, o ktorej sa predpokladá, že povedie aj k transformácii výrobných štruktúr smerom k uplatneniu vysokokvalifikovanej práce a k nasýteniu produkcie spredmetneným intelektom, akoby sa spreneverovala očakávaniam. Názory však nie sú jednotné. Okrem negatívneho hodnotenia sa totiž ozývajú aj hlasy, ktoré najnovší vývoj odvetvovej

T a b u l k a 2

Zmeny v odvetvových štruktúrach priemyslu národných republík vyvolané pôsobením ekonomickej reformy

Ukazovateľ	Podiel na celkovej výrobe tovaru v priemysle (v %) ¹						Podiel na celkovom vývoze z priemyslu (v %)					
	SR			ČR			SR			ČR		
	I.-III. štvrťrok			I.-III.štvrťrok			I.-III. štvrťrok			I.-III. štvrťrok		
	1990	1991	rozdiel	1990	1991	rozdiel	1990	1991	rozdiel	1990	1991	rozdiel
priemysel palív	1,3	1,5	0,2	5,8	7,3	1,5	0,1	0,1	0,0	2,6	3,9	1,3
energetický priemysel	4,6	5,8	1,2	4,8	5,9	1,1	0,7	0,4	-0,3	0,6	0,5	-0,1
hutníctvo železa	8,6	10,3	1,7	9,8	10,0	0,2	13,7	23,0	9,3	11,5	12,6	1,1
hutníctvo neželezných kovov	2,1	2,0	-0,1	3,1	2,3	-0,8	1,1	3,3	2,2	0,4	0,7	0,3
chemický a gum.-azbest.priemysel	16,5	16,8	0,3	10,2	9,9	-0,3	15,5	18,5	3,0	10,3	11,3	1,0
strojárstvo	16,8	14,9	-1,9	21,1	20,7	-0,4	25,4	18,6	-0,8	33,9	32,1	-1,8
elektrotech.a elektronic.priemysel	6,3	5,3	-1,0	4,5	3,7	-0,8	4,5	2,5	-2,0	5,3	3,6	-1,7
priemysel stavebných hmôt	3,8	3,3	-0,5	2,7	2,5	-0,2	2,9	2,1	-0,8	1,1	1,8	0,7
drevospracujúci priemysel	3,6	3,6	0,0	2,4	2,5	0,1	5,3	4,8	-0,5	3,3	3,4	0,1
kovospracujúci priemysel	5,3	4,8	-0,5	3,1	2,8	-0,3	2,9	2,8	-0,1	2,2	2,5	0,3
priemysel papiera a celulózy	2,9	3,4	0,5	2,0	2,2	0,2	3,2	4,0	0,8	1,8	2,4	0,6
priemysel skla, porcel. a keramiky	0,9	1,0	0,1	1,8	1,8	0,0	1,5	1,9	0,4	4,1	4,5	0,4
textilný priemysel	3,8	3,2	-0,6	5,5	4,8	-0,7	4,5	4,2	-0,3	7,2	7,0	-0,2
konfekčný priemysel	1,5	1,2	-0,3	0,9	0,7	-0,2	4,1	2,7	-1,4	1,8	1,2	-0,6
kožiarsky priemysel	2,7	2,2	-0,5	1,9	1,7	-0,2	4,5	3,6	-0,9	3,4	3,0	-0,4
polygrafický priemysel	0,8	1,1	0,3	0,7	0,6	-0,1	0,5	0,7	0,2	0,2	0,2	0,0
priemysel potravín a pochutín ²	17,5	18,8	1,3	18,1	19,0	0,9	6,0	4,5	-1,5	5,2	5,9	0,7
ostatná priemyselná výroba	1,0	0,8	-0,2	1,6	1,6	0,0	3,6	2,3	-1,3	5,1	3,4	-1,7
Priemysel spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vysvetlivky: 1. V cenách roku 1989. 2. Vráťane mraziarenskej, žriedelnej a tabakovej výroby.

Prameň: Vlastný výpočet podľa údajov FSÚ a SŠÚ.

štruktúry priemyslu bez akéhokoľvek znepokojenia akceptujú. Keď – hovorí napr. V. Klaus – "sa odlišuje "technicky i kvalifikačne málo náročná výroba", "priemerne kvalifikovaná" aj "najkvalifikovanejšia výroba" ... zabúda sa na to, že ekonomicky dôležité nie je, či výroba je, alebo nie je technicky náročná, ale len to, či je predajná, či nepredajná, a najmä či je predajná za cenu prevyšujúcu náklady. Jediným meradlom kvality je trh, nie intelektuálna náročnosť výroby" [4].

Akokoľvek sú oba spomenuté názory protichodné a polemicky nezmieriteľné, predsa len, podľa mojej mienky, nemožno ich stavať proti sebe, ako absolútne sa vylučujúce protiklady.

Klausovo stanovisko vychádza zo základného určenia trhovej ekonomiky, z toho, že zmysluplná je tu naozaj len predajná a predaná produkcia. A okrem toho, V. Klaus ako hospodársko-politická osobnosť zodpovedá za výsledky fungovania ekonomiky aj v období recesie, keď podniky obmedzujú výrobu, alebo sa dostávajú už aj do pásma svojej likvidácie práve pre nepredajnosť vlastnej produkcie, celkom prirodzene vníma úvahy o sofistikácii produkcie a posunoch štruktúry výroby smerom k "high tech" ako rojčenie technokratov hľadajúcich nové smery uplatnenia štátu v ekonomike.

Pokúsme sa však pozrieť na problém obnovy a upevňovania starých priemyselných štruktúr v doterajšom krátkom reformnom období aj z druhej strany. Tu predovšetkým treba vypočuť námietku, že lepšia predajnosť a vyššia rentabilita veľkej časti podnikov z odvetví vyrábajúcich materiály a polotovary je v nemalej miere dôsledkom ešte stále nízkych relatívnych cien energie a celkom nedostatočného ocenenia nákladov na obnovu životného prostredia vznikajúcich v dôsledku aktivity uvažovaných podnikov. Teda aj z hľadiska kritérií vlastných trhovej ekonomike sa doterajšia predajnosť produkcie nemôže stať pri hodnotení štruktúry výroby konečným a neodvolateľným kritériom.

Okrem toho – aj napriek všetkým súčasným starostiam a úsiliu podnikov i celej našej ekonomiky o prežitie – sú tu predsa len dlhodobejšie očakávania, kvôli ktorým sa napokon prechod k trhovej ekonomike uskutočňuje, očakávania rastu životného štandardu na základe vyššej výkonnosti ekonomiky. Tieto očakávania – o tom si určite nikto nerobí ilúzie – však nemôžu byť splnené ani pri zabezpečení predajnosti všetkej produkcie našich terajších výrobných štruktúr, a prirodzene, ani pri jej predajnosti za akúkoľvek cenu prevyšujúcu výrobné náklady.

Naša ekonomika stojí pred veľmi zložitou úlohou zladíť potrebu dlhodobejších štruktúrnych zmien s nevyhnutnosťou uskutočňovať tieto zmeny na báze jestvujúcej štruktúry, a najmä jestvujúcej štruktúry priemyslu. Predajnosť a predaj produkcie podnikov by sa teda mali využiť nielen na obnovu kapacít v rámci ich terajšieho výrobného zamerania, ale aj na potrebné posuny vo výrobných štruktúrach.

Na prvý pohľad sa zdá, že uvedená úloha má tri spôsoby riešenia. Prvý sa

spolieha výlučne na aktivitu podnikov, ktoré sa ako trhové subjekty podriaďujú pôsobeniu trhových síl. Druhý spočíva v odovzdávaní určujúcich rozhodnutí do kompetencie štátu. Tretí – kooperatívny spôsob sa zameriava na vypracovanie programu štruktúrnych zmien v spolupráci podnikov a štátu, pričom, pravda, pozícia štátu sa môže pohybovať od úlohy moderátora programotvornej diskusie zoskupení podnikov, až po funkciu konceptora programu vychádzajúceho z diskusie trhových subjektov.

Voľba ktoréhokolvek z uvedených riešení (aj toho pravdepodobne najsprávnejšieho – tretieho v poradí, v prospech ktorého hovoria i viaceré historické príklady) však nevyhnutne vychádza zo zjednodušeného nastolenia problému štruktúrnych zmien, v ktorom sa akcentuje jeho rozhodovacia stránka na úkor samého objektu rozhodovacieho procesu.

Hlavnou obsahovou stránkou procesu rozhodovania, ale aj zmien výrobných štruktúr v priemysle i v celom národnom hospodárstve je tvorba nového kapitálu – akumulčný proces. Úlohou hospodárskej politiky preto nie je rozhodnúť len o tom ako, resp. kým bude vypracovaný program rozhodovania o rozvojevých zdrojoch, ale predovšetkým pôsobiť na to, kde, kým a ako sa má nový kapitál vytvárať. Napokon už samo rozhodnutie o miestach tvorby nového kapitálu značne predurčuje riešenie uvažovaného rozhodovacieho algoritmu.

Obsahom transformačného procesu, v dôsledku ktorého sa transformujú všetky ekonomické štruktúry, sú teda aj zmeny štruktúry úspor a tvorby nového kapitálu. Spolu s nimi sa mení rola rôznych ekonomických subjektov pri tvorbe úspor a ich investovaní, a to nielen z hľadiska ich kvantitatívnej účasti na tvorbe a použití kapitálových zdrojov, ale aj z hľadiska nimi vykonávaných funkcií.

V prvej etape prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike sa ťažisko akumulčného procesu presúva do podnikov. Formálne, z finančno-účetného hľadiska sa síce v posledných desaťročiach financovala investičná výstavba podnikov prevažne z prostriedkov vytváraných na ich investičných účtoch a z investičných úverov, celý tento proces však bol fakticky podriadený centrálnemu plánovaniu. Už pri prechode k trhovej ekonomike sa však rola podnikov v akumulčnom procese od základu mení. Ich vedúce postavenie pri tvorbe nového kapitálu vyplýva nielen z ich premeny na trhové subjekty, ale aj z ďalších dočasne pôsobiacich príčin, najmä:

- možnosti úspor na tvorbu nového kapitálu sú u obyvateľstva veľmi obmedzené v dôsledku náhleho rastu životných nákladov po prvom reformnom inflačnom náraze;

- kapitálotvorná kapacita štátu v dôsledku recesie i reštriktívnej hospodárskej politiky je zúžená;

- trh kapitálu zďaleka nefunguje tak, ako je to potrebné v trhovej ekonomike.

O narastaní významu investičného samofinancovania tu hovorím s vedomím toho, že podiel investičných úverov na financovaní rozvoja podnikov a štruktúrnych zmien vo výrobe je a zrejme aj naďalej bude dosť vysoký. No podobne

ako v nedávnej minulosti bol investičný úver nástrojom centrálného plánovania, tak v súčasnosti je predovšetkým dodatočným finančným zdrojom pre podniky, ktoré sa rozvíjajú na báze samofinancovania.

Zásadnú námietku proti samofinancovaniu rozvoja podnikov, ktorá vystríha pred upevňovaním prežitých a ekonomiku rôznym spôsobom zatažujúcich výrobných štruktúr, som už uviedol. Oprávnenosť týchto obáv potvrdzujú aj spätné hodnotenia úlohy a dôsledkov samofinancovania v tých európskych ekonomikách, ktoré koncom 40. rokov a ešte aj v 50. rokoch prechádzali od vojnového a povojnového riadeného hospodárstva k normálne fungujúcej trhovej ekonomike. Inklinujú obvykle k záveru, že "v dôsledku samofinancovania a pri absencii kapitálového trhu zaostali viaceré žiaduce štruktúrne presuny" [5].

V súčasnej situácii, ktorá v dôsledku už spomenutých okolností enormne zvyšuje rolu samofinancovania, rozvojové zdroje sa vytvárajú v tých podnikových a odvetvových štruktúrach, ktoré reálne existujú. Avšak len vnútri nich možno vytvárať nový kapitál aj pre štruktúrne zmeny, ktoré po čase pomôžu priblížiť naše národné hospodárstvo k vyspelým trhovým ekonomikám. To znamená: po prvé, samofinancovanie treba v jestvujúcej štruktúre podnikov podporovať; po druhé, postupne treba vytvárať predpoklady na to, aby mohla byť lokálna štruktúra použitia nového kapitálu iná než štruktúra jeho vytvárania.

Zo správania niektorých našich veľkých a momentálne dobre prosperujúcich podnikov môže vzniknúť dojem, že nevyhnutnú diverzifikáciu výrobných štruktúr možno najmä v priemysle zabezpečiť pomerne jednoducho aj na báze samofinancovania podnikov. Za akýsi vzorový podnik by sa z tohto hľadiska mohli pokladať VSŽ Košice, ktoré svoje podnikateľské aktivity rozširujú do rôznych nových oblastí. Treba však poznamenať, že vnútropodniková diverzifikácia výrobných štruktúr je podľa svetových skúseností proces veľmi rizikový. Sú známe príklady jeho úspešného zvládnutia napr. vo veľkých japonských koncernoch, ale aj početné neúspechy, ktoré pritom utrpeli veľké a renomované firmy. Za relatívne ľahšie sa považuje prenikanie podnikov do výrob, ktoré nadväzujú na ich jestvujúce výrobné programy.

Súčasná podnikateľská aktivita VSŽ je najmä z hľadiska východoslovenského regiónu veľmi prospešná, no nepresvedča o tom, že by sa bezprecedentné štruktúrne problémy nášho priemyslu dali vyriešiť len, alebo aspoň v rozhodujúcom rozsahu len samofinancovaním. Investovaním do zabezpečenia surovínových zdrojov (ťažby koksovateľného uhlia), do finalizácie vlastnej produkcie (spracovanie ocele), i do dopravnej infraštruktúry si podnik iba zabezpečuje lepšie pozície svojich doterajších hlavných výrobných činností. A pokiaľ by naozaj investoval napr. aj do potravinárskeho či farmaceutického priemyslu, alebo dokonca do cestovného ruchu, tak ako sa o tom hovorilo vo vyhláseniach jeho vedúcich, tak by sa to dalo hodnotiť v prvom rade ako snaha o uloženie voľného kapitálu do realít v situácii, keď sa peňažné prostriedky nedajú použiť na spoľahlivo fungujúcom kapitálovom trhu.

Na druhej strane, aj napriek tomu, že samofinancovanie vytvára tendenciu k zakonzervovaniu veľkých – odvetvových štruktúr, predsa len pomocou neho sa v trhových podmienkach priaznivo menia najmä vnútro podnikové výrobné štruktúry. Vzhľadom na to, i na okolnosť, že bez samofinancovania ako hlavnej formy tvorby nového kapitálu sa v dohľadnom čase nebude dať zabezpečiť potrebná miera akumulácie, je vhodné, aby samofinancovanie bolo podporované hospodárskou politikou (daňovou, odpisovou) viac ako doteraz.

Treba si, pravda, uvedomiť, že v normálne fungujúcich trhových ekonomikách bariéra medzi samofinancovaním investícií a investičným využívaním trhu kapitálu neexistuje. Riešení je tu niekoľko. Pre našu súčasnú hospodársku situáciu by mohlo byť podnetné japonské riešenie, spočívajúce v tom, že vo veľmi významnom type koncernov (jeden z typov koncernov známych pod názvom keiretsu) sa veľké podniky združujú okolo veľkej koncernovej banky. Vďaka tomu je tu financovanie štruktúrnych zmien vnútri podnikov z ich vlastných zdrojov prepojené s financovaním štruktúrnych zmien prekračujúcich rámec jednotlivých podnikov (pozri [6]). Isté napodobnenie uvedeného japonského vzoru by sa dalo v česko-slovenských podmienkach uskutočniť na základe kapitálového prepojenia bánk a veľkých podnikov za pomoci bankových investičných fondov vznikajúcich v kupónovej privatizácii.

V povojnovej západnej Európe bolo samofinancovanie úzko spojené s infláciou. Rast cien presúval časť hodnoty reálnych dôchodkov od obyvateľstva do ziskov podnikov, ktoré sa usilovali svoje zisky v čo najväčšej miere a čo najrýchlejšie investovať, aby predišli ich inflačnému znehodnoteniu. Súčasťou rozvojej stratégie bolo od konca 40. rokov v SRN "nútené sporenie domácností v dôsledku rastu cien, ... čo umožnilo podnikom samofinancovanie. Tento investično-ziskový mechanizmus tvoril hnacie jadro západonemeckého hospodárskeho zázraku" [7, s. 75]. O využívaní rovnakého – s infláciou spojeného – núteného sporenia obyvateľstva v Rakúsku pozri [5, s. 23].

Metóda nútených úspor obyvateľstva bola u nás na podporu kapitálového samofinancovania podnikov využitá v doterajšom priebehu transformačného procesu ekonomiky v pomerne malom rozsahu. Bez vedomého hospodárskopolitického zámeru sa v prvých mesiacoch roku 1991 uplatnila v tej miere, v akej sa podnikom vďaka ich výhodnému postaveniu na trhu podarilo dosiahnuť priaznivejšie ceny svojej produkcie. Širšiemu použitiu tejto metódy zabránila povaha nášho doterajšieho inflačného procesu, ktorý zdražením vstupov (najmä dovozných) spôsobil pokles produkčnej výkonnosti národného hospodárstva. Úbytok celkového výstupu bol stratou, ktorú nebolo možné presúvať nikam, a teda ani do zdrojov samofinancovania.

Nemožno, pravda, obísť ani otázku, či metódu nútených úspor obyvateľstva nebude možné používať v budúcom období, keď už inflácia nebude dôsledkom devalvácie a keď aj hospodárska politika bude väčšmi dôverovať správnosti investičných rozhodnutí už privatizovaných podnikov. Podľa môjho názoru by sa

podpora samofinancovania podnikov nemala opierať o inflačné znehodnocovanie dôchodkov obyvateľstva ani v budúcich rokoch. Je to totiž metóda schopná veľmi rýchlo otriasť krehkou sociálnou a politickou stabilitou spoločnosti a navodiť vlnu mzdových požiadaviek, ktoré povedú ku klasickej, cenovo-mzdovej špirále strmej inflácie.

Existuje však aj iný, jemnejší a v každom prípade menej konfliktný spôsob vytvorenia tlaku na rast úspor obyvateľstva. Je založený na kombinácii miernej inflácie s pozitívnou úrokovou mierou z úspor v podobe vkladov. Tento hospodárskopolitický postup môže byť účinný až vtedy, keď sa vývoj ekonomiky dostane na vzostupnú líniu a keď ho vo svojich ekonomických očakávaniach uzná aj obyvateľstvo. Až v tejto fáze uskutočňovania economickej reformy sa začne výraznejšie zvyšovať váha trhu kapitálu a relatívne sa začne znižovať význam samofinancovania pri tvorbe nového kapitálu. A až v súvislosti s týmito trendmi bude možné citeľnejšie meniť aj naše zastarané odvetvové výrobné štruktúry.

Z predchádzajúcej úvahy vyplýva, že už z dnešného pohľadu sa v transformácii našich výrobných štruktúr dajú rozlíšiť dve prakticky splyvajúce etapy. Prvá bude charakterizovaná vysokou prevahou samofinancovania. Výsledky štruktúrnych pohybov prebiehajúcich najmä vnútri podnikov tu budú síce podporované a v pomerne malej miere aktívne ovplyvňované trhom kapitálu. Z toho vyplýva, že aj hospodárska politika štátu bude môcť vplývať na štruktúrne zmeny predovšetkým reguláciou nástrojov, ktoré (tak ako napríklad výmenný kurz, alebo daňové pravidlá) sú síce zlučiteľné s trhom, no predsa len pôsobia na rôzne články výrobných štruktúr diferencovane.

Do druhej etapy štruktúrnej transformácie sa bude môcť zapojiť štát vo väčšom rozsahu aj za pomoci svojich úspor, sústredených povedzme do podoby fondu štruktúrnych zmien. Bude to umožnené nielen väčším rozsahom rozpočtových zdrojov, ale aj existenciou silnejšieho, a najmä aktívnejšieho trhu kapitálu. Pretože, a to by som chcel zdôrazniť, úspory štátu by sa na rozvojové účely mali používať nie na základe nejakých administratívnych rozhodnutí, ale len prostredníctvom trhu kapitálu; v nejakom konkurznom konaní so subjektmi schopnými zabezpečovať štruktúrne zmeny najmä na základe zavádzania špičkových technológií a perspektívnej produkcie. Z toho vyplýva, že by tu išlo najskôr o konkurzné konanie, na ktorom by sa veľké medzinárodné spoločnosti uchádzali o poskytnutie príslušnej časti štruktúrneho fondu najmä na základe formulovania podmienok vlastnej kapitálovej účasti.

Dve etapy štruktúrnych zmien som označil za splyvajúce preto, lebo prvá bude plynule prechádzať do druhej a rozdiely medzi nimi sa nedajú absolutizovať. Aj v prvej z uvažovaných etáp bude mať štát významnú úlohu najmä pri financovaní dopravnej a informačnej infraštruktúry a aj v druhej etape zostane samofinancovanie významným procesom.

Vo výrobných štruktúrach sa nedá oddeliť aspekt odvetvový a regionálny.

V dôsledku toho treba považovať za účelné, aby sa vytváral spoločný fond štruktúrneho a regionálneho rozvoja. Investičné akcie, ktoré by sa z neho prostredníctvom trhu kapitálu financovali, resp. konkurzné konania, v ktorých sa o týchto akciách rozhodovalo, by, prirodzene, museli prihliadať aj na regionálne kritériá.

Je pravda, že spájanie veľkých štruktúrnych zmien s obdobím, v ktorom by ekonomika bola oživená natoľko, aby štát mohol zo svojich úspor financovať fond štruktúrnych (odvetvových i regionálnych) zmien, by znamenalo odkladať tieto zmeny do pomerne vzdalenej budúcnosti. Z toho dôvodu je potrebné hľadať ďalšie možnosti na vytváranie kapitálových predpokladov ich uskutočňovania. Do úvahy tu už v súčasnosti prichádza privatizácia. V jej priebehu by sa mala dávať prednosť formám umožňujúcim získať zahraničný kapitál. Rovnako je potrebné zabezpečiť, aby sa výnosy z privatizácie využívali na kapitálovom trhu a neprechádzali do spotreby obyvateľstva (pozri [8]).

Významným zdrojom na získanie finančných prostriedkov pre dotovanie fondu štruktúrnych zmien by mohli byť kapitálové úspory, ktoré budú vznikať pri budúcich pohyboch cien energie a palív. Pokiaľ by sa tieto nárasty cien týkali obyvateľstva, mali by, prirodzene, ich výnosy zostať k dispozícii pre obyvateľstvo. Pokiaľ by však zdraženie energie zvyšovalo výrobné náklady a úmerne tomu by vytváralo predpoklady aj na samofinancovanie investícií v energetickom sektore, potiaľ by sa úspora verejných prostriedkov na investície v energetike mala použiť na financovanie väčších zmien vo výrobných štruktúrach.

Uvažovanie o neodkladnej potrebe financovania nielen vnútropodnikových, ale aj širších – rámec jednotlivých podnikov prekračujúcich – štruktúrnych zmien nás privádza k potrebe opätovného premyslenia jednostrannej a dôslednej reštriktívnej peňažnej i finančnej politiky. Mierny deficit štátneho rozpočtu, spojený s aktívnou (expanzívnejšou) peňažnou i štruktúrnou (priemyselnou, agrárnou, obchodnou i regionálnou) politikou štátu dáva, to je nesporné, podnety pre infláciu. Spolu s tým však, hoci s istým časovým oneskorením, budú opatrenia rozvojovej peňažnej a štruktúrnej politiky stimulovať tvorbu zdrojov, expanziu našich podnikov na zahraničné trhy. To v konečnom dôsledku podporí hospodársky rast, následne aj tvorbu rozpočtových zdrojov, čím sa oslabia východiskové inflačné impulzy.

Prechod od terajšej reštriktívno-stabilizačnej politiky k rozvojovo-stabilizačnej (isté reštriktívne prvky obsahujúcej) hospodárskej politike by teda okrem iného umožnil skoršie a intenzívnejšie formovanie fondu potrebného na podporu zmien vo výrobných i v regionálnych štruktúrach. Použitie tohto fondu (plne zlučiteľné s princípmi fungovania trhovej ekonomiky) by mohlo podporovať prechod našej ekonomiky do technologicky náročnejších výrobných štruktúr. Spôsoby tohto postupu sú v trhových ekonomikách vypracované a prakticky overené (pozri napr. [9]).

Došlo 9. 1. 1992

Literatúra

- [1] ANGELIS, I.: Vnější ekonomické vztahy ČSFR (Studie vybraných klíčových otázek dle zadání Ústavu ekonomické teorie SAV). Praha, VÚ VEV 1991.
- [2] KLACEK, V. a kol.: Ekonomická reforma v ČSFR, průběžné hodnocení. Praha, Ekonomický ústav ČSAV 1991.
- [3] Prognostické reflexe problémů přechodu k demokracii a k tržní ekonomice v ČSFR. Praha, Prognostický ústav ČSAV 1991.
- [4] KLAUS, V.: Alarmistické odsudky, alebo pokus o hľadanie optimálnej reformnej stratégie? Hospod. Nov. (týždenník), 1991, č. 37, s. 4.
- [5] ROTHSCHILD, K. W.: Der Übergang von Rationierung und administrativer Ressourcenallokation zu Marktverhältnissen – Probleme, Etappen, Durchführung. In: Erfahrungen Österreichs beim Übergang von administrativer Regulierung zur Marktwirtschaft. Wien, Österreichische Nationalbank 1990, s. 23.
- [6] KLAS, A.: Hospodárska politika Japonska. [Výskumná práca.] Bratislava, Ústav ekonomickej teórie SAV 1990.
- [7] SPAHN, H. P.: Das erste und das zweite deutsche Wirtschaftswunder. Wirtschaftsdienst, 1991, č. 2, s. 75.
- [8] DLUHOSCH, B.: Privatisierung in den neuen Bundesländern: Reaktionen der Kapital – und Gütermärkte. Wirtschaftsdienst, 1991, č. 8, s. 418.
- [9] KLODT H. – SCHMIDT, H. D. et al.: Weltwirtschaftlicher Strukturwandel und Standortwettbewerb. Kieler Studien, 1989.

IMPACT OF THE TRANSITION PROCESS ON INDUSTRY STRUCTURE CHANGES IN THE CSFR AND POSSIBILITIES OF ECONOMIC POLICY

Ivan OKÁLI

The first part of the article deals with the impact of the measures, which involved the process of the transition from the centrally planned economy to a market economy in the CSFR in 1991, upon the changes both, the usage structure of the industry production and in its branch structure. The production and the export of industrial goods have both reacted immediately. Within the production and export of the Czech and Slovak Republic the share of the traditional heavy industries have been strengthened. In the usage structure of the industrial production the share of the non-food consumers goods and of investment production has declined owing to the starting recession. Differentially, a share of intermediate product from inland raw materials and the share of food industry has raised.

In the second part of the article a conclusion about two phases of the Czecho-Slovak industrial structural adaptation to a market conditions, viewing from the point of view of new capital creation, is formulated. For the first one it is typical to finance investment from own sources of the enterprises; only in the second phase it will be possible to raise the role of a capital market in investing process. The attention is paid to possibilities of the state's economic policy in controlling the structural changes in the both phases. In order to fasten the structural adaptation within the Czecho-Slovak industry and overcoming the present-day recession in the CSFR economy, there is a need for a shifting from today restrictive stabilizing policy to a such one which could be able to keep restrictive elements and necessary development impulses in a balance.

ВЛИЯНИЕ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО ПРОЦЕССА НА ИЗМЕНЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЧСФР И ВОЗМОЖНОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ

Иван ОКАЛИ

В первой части статьи анализируется влияние мероприятий, которыми в 1991 году в ЧСФР начался переход от централизованно планируемой экономики к рыночной экономике, на изменения в структуре использования продукции промышленности и в её отраслевой структуре. Производство и экспорт промышленной продукции реагировали на первые шаги трансформационного процесса очень быстро. В продукции и в экспорте в Чешской и в Словацкой республике повысилась прежде всего доля традиционных отраслей тяжелой промышленности. В структуре использования промышленной продукции в результате наступающей рецессии снизилась доля производства инвестиционных товаров и доля производства непродовольственных потребительских товаров. В отличие от этого повысилась доля промежуточного продукта из отечественного сырья и доля продукции пищевой промышленности.

Во второй части статьи формулируется вывод о том, что с точки зрения образования нового капитала структурная адаптация промышленности ЧСФР на условия рынка осуществится в двух фазах. Первая фаза характеризуется финансированием инвестиций за счёт собственных ресурсов предприятий и лишь во второй фазе можно будет в инвестиционном процессе значительно повысить роль рынка капитала. Здесь же уделяется внимание возможностям экономической политики государства влиять на структурные изменения в обеих фазах их осуществления. С точки зрения необходимости ускорить адаптацию в чехословацкой промышленности в рамках преодоления нынешней рецессивной ситуации в экономике ЧСФР делается заключение о необходимости перехода от современной рестрикционно-стабилизационной политике к стабилизационной политике, которая сохраняет равновесие между рестрикционными элементами и необходимыми импульсами развития.

Potreba novej stratégie poľnohospodárskej výroby

Félix HUTNÍK*

V júli 1990 sa odbúraním zápornej dane z obratu založili u nás základy pre dlhodobejšie zmeny v spotrebe potravín, ktoré v súčasnosti ovplyvňuje najmä znížený kúpyschopný dopyt obyvateľstva. Radikálne zvýšenie cien potravín 1. januára 1991 odhalilo nadbytočnú priemernú spotrebu potravín (presnejšie, niektoré zložky tejto spotreby), ktorú v poredchádzajúcich rokoch podnecoval predovšetkým nedostatok iných možností využitia príjmov obyvateľstva. Štruktúra spotreby potravín sa mení aj pod vplyvom takých faktorov, ako je rast cien priemyselného tovaru, služieb, energie a pod. Celý súbor týchto faktorov veľmi radikálne zmenil podmienky na poľnohospodárskom a potravinárskom trhu. V prvej polovici roku 1991 domácnosti obmedzili spotrebu potravín približne o pätinu a oproti roku 1989 až takmer o štvrtinu. Výskumný ústav ekonomiky zemeďelstvá a výživy v Prahe na základe ním predpokladaného vývoja kúpnej sily a nákladovosti odhaduje, že na Slovensku sa v roku 1992 v porovnaní s rokom 1989 zníži spotreba mäsa celkovo o 8 % (z toho hovädzieho mäsa až o 38 %), spotreba mlieka a mliečnych výrobkov (bez masla) o 11 %, masla o 29 %, obilnín (v hodnote múky, bez ryže) o 10 %; rovnako by mala poklesnúť spotreba cukru. Očakáva sa vyššia spotreba vajec, strukovín, bravčového, hydinového a ostatného mäsa [2, príloha, tab. 1].

Aj keď zlom v štruktúre spotreby potravín viedol k určitej racionalizácii výživy obyvateľstva, predsa je výživa v období prechodu na trhovú ekonomiku predovšetkým ekonomickým problémom. Rešpektovanie zásad zdravej výživy sa u väčšiny obyvateľstva odsunulo na vedľajšiu koľaj.

Zmeny v dopyte po potravinách sa okamžite odzrkadlili v "nadvýrobe" poľnohospodárskych surovín. Táto nadvýroba, lepšie povedané, prebytok ponuky nad prudko zníženým dopytom obyvateľstva, spôsobeným liberalizáciou cien a reštriktívnou mzdovou politikou, privodila priamo chaos v poľnohospodárskych podnikoch (pripomeňme súčasné zníženie dotácií) a ich prispôbovanie sa zmenenej situácii, ktoré však nemá nijaké znaky podnikateľskej stratégie. Charakterizuje ho temer výlučne iba úsilie o prežitie. Z hľadiska hospodárskeho

---

* Prof. Ing. Félix HUTNÍK, DrSc., pracuje na Prognostickom ústave SAV, Malinovského 56, 811 05 Bratislava. Je profesorom pre agrárnu ekonomiku, v rámci ktorej sa sústreďuje na problematiku agrokomplexu.

výsledku sa opačná situácia vytvorila v potravinárskom priemysle a v obchode s potravinami, kde zaznamenali prírastok zisku, ktorý ide sčasti na úkor spotrebiteľa, ale predovšetkým na úkor výrobcov poľnohospodárskych surovín.

1. Retrospektívne a perspektívne činitele poľnohospodárskej výroby

Dlhodobu sa naše poľnohospodárstvo riadilo zásadou byť plne sebestačným vo výrobe potravín mierneho pásma. Prioritu mala maximalizácia výroby. Pri stagnácii maloobchodných cien potravín sa konštruovali a zdokonaľovali znovu-rozdeľovacie mechanizmy, ktorých dôsledkom bola vysoká fondová náročnosť a neprirodzené rozmiestnenie kapitálu, vyúsťujúce do vzrastajúcej nákladovosti.

V roku 1988 sa v Česko-Slovensku napríklad vyrobilo na každého obyvateľa 760 kg obilia (v Severnej Amerike to bolo 889 kg, v Rakúsku 637 kg a v SRN len 443 kg); 103,5 kg mäsa (v Severnej Amerike 112,3 kg, v Rakúsku 94 kg a v SRN 89 kg); 446 kg mlieka (v Severnej Amerike 273 kg, kým v Rakúsku 479 kg a v SRN 391 kg); 72,3 kg zeleniny (v Severnej Amerike 109,5 kg, v Rakúsku 66,7 kg a v SRN 113 kg); 64 kg ovocia (v Severnej Amerike 97 kg, v Rakúsku 113 kg a v SRN 88 kg) [4, s. 31-35].

Aby sa zabezpečili veľké objemy poľnohospodárskej produkcie, rozmiestňovala sa do všetkých, teda i do pôdne a ekologicky menej vhodných podmienok. Všeobecne, v celom priestore krajiny sa presadzovala maximálna intenzita výroby so všetkými negatívnymi ekonomickými a ekologickými dôsledkami. Výroba sa sústavne koncentrovala, a to prostredníctvom zlučovania podnikov, blokáciou honov, kooperáciou v chove hospodárskych zvierat a pod.

Takýto vývoj bol aj dôsledkom aplikovanej dotačnej politiky. Do konca roku 1990 boli dotácie súčasťou systému regulácie poľnohospodárstva, ktorá maximalizovala výrobu. Relatívne nízke ceny potravín udržiavala konštrukcia úhrady reprodukčných nákladov v poľnohospodárstve a v potravinárskom priemysle. Nákupné ceny sa tvorili na báze priemerných nákladov konkrétneho produktu (neskôr na lepších než priemerných). Vyššie náklady v horších podmienkach podnikom uhradzovali diferenciálne príplatky. Tie spolu s príplatkami k cenám a s prémiami sa nepremietali do cien spracovateľov. V roku 1990 platili ešte aj tzv. diferenciálne príplatky II, ktoré kryli nedostatok finančných prostriedkov zapríčinený rozmanitými faktormi. V takejto hospodárskej klíme neboli podnety na racionalizáciu výroby, výrobcovia sa voči rastúcim cenám vstupov správali vcelku pasívne. V približne rovnakom postavení boli aj výrobcovia v lepších než v priemerných podmienkach, ktorí odvádzali pozemkovú daň. Absentovali podmienky pre konkurenciu a celý systém sa sústredil na zmierňovanie medzipodnikovej diferenciácie vo všetkých prírodných podmienkach.

Po zrušení zápornej dane z obratu sa situácia v poľnohospodárstve zmenila, avšak v hospodárskom výsledku za rok 1990 sa priamy vplyv poklesu dopytu (pre zvýšenie cien potravín živočíšneho pôvodu) výraznejšie neprejavil, pretože

ceny platené poľnohospodárom boli pevné, a navyše, ešte stále dopĺňané systémom dotácií. Až cenová liberalizácia z januára 1991 s totálnym zrušením dotácií k cenám nekompromisne otvorila dvere pre reštrukturalizáciu poľnohospodárskej výroby všeobecne (najmä pre znížený dopyt po živočíšnych produktoch) i v jednotlivých regiónoch a lokalitách. Boli zrušené príplatky a prémie k nákupným cenám (plošne dopĺňali cenovú úhradu nákladov), diferenciálne príplatky (určené na úhradu vyšších nákladov na výrobu v horších prírodných podmienkach) a dotácie na vyrovnávanie rozdielov vo výsledkoch hospodárenia podnikov so stratou, resp. s minimálnym ziskom.

Vzniklo ekonomické napätie: nákupné ceny rastlinných produktov sa v SR v priemere za január až august 1991 v porovnaní s rokom 1989 zvýšili indexom 102,3 a živočíšnych produktov indexom 105,4; kým na druhej strane ceny poľnohospodármi nakupovaných vstupov vzrástli až na 176,8. Roztvárajúce sa cenové nožnice vedú k celkovo stratovému poľnohospodárstvu. Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislave v novembri 1991 odhadol, že výkony poľnohospodárstva (štátne a družstevné podniky) na Slovensku v roku 1991 poklesnú v porovnaní s predchádzajúcim rokom na 72,3 % (v ČSFR na 74,6 %) a celkové náklady na 87,1 % (v ČSFR na 87,2 %) [6, s. 10].

Rok 1991 prežilo slovenské poľnohospodárstvo v akejsi traume. Rastlinná výroba bola výsledkom ešte starým spôsobom uplatňovaného intenzifikačného procesu, čomu nasvedčujú pomerne vysoké výrobné parametre. Liberalizácia cien a ostatné prvky trhu sa najmarkantnejšie prejavili na živočíšnej výrobe, ktorej slúži okolo 70 % rastlinných produktov ako medziprodukt. Negatívom je, že so znižovaním stavov hospodárskych zvierat sa dostavil aj výrazný ústup z dosiahnutej úrovne ich úžitkovosti. Nezodpovedanou otázkou je, či a kde je perspektívna výroba intenzívna a pri akom stupni intenzity a kde je extenzívna. Rozhodne však stará zásada dosahovať všade čo najvyššiu naturálnu intenzitu je prežitkom. Každý podnik sa bude musieť individualizovať v kombinácii výrobných faktorov ako celok i v jednotlivých výrobných odvetviach. V odborných kruhoch prevláda názor, že poľnohospodárska výroba potrebuje na takéto ekonomické prispôbenie dlhší čas (vzhľadom na biologickú podstatu reprodukcie a na ekologickú rovnováhu narušenú doterajším systémom intenzifikácie) a koncepcný agrárny program. S týmito názormi sa stotožňujeme. S výkonmi poľnohospodárskych podnikov v roku 1991 súvisia dve ďalšie aktivity: tzv. nepoľnohospodárska činnosť a finalizácia vlastných produktov spojená s ich priamym predajom.

Na zníženie tržieb z výrobnej činnosti mal vážny vplyv pokles nepoľnohospodárskej činnosti, a to zhruba o jednu tretinu. Viaceré jednotky kovovýroby, drevovýroby a stavebníctva sa odčlenili a osamostatnili. Iné sa museli zrušiť pre nedostatočný dopyt alebo pre neefektívnosť. Domnievame sa, že ústup takejto nepoľnohospodárskej činnosti je prechodný. Očakávame, že práve poľnohospodárske podniky (a naše sú kapacitne a štruktúrou pracovníkov schopné) sa

chopia integrujúcej funkcie pri tvorbe regionálnych a lokálnych trhov aj iných než poľnohospodársko-potravinárskych tovarov, a najmä rozmanitých služieb pre občanov i verejnosť.

Za životaschopnú a perspektívnu považujeme finalizáciu vlastných poľnohospodárskych produktov. Tá sa prejavila v roku 1991 na Slovensku v raste tržieb za obchodnú činnosť družstiev o 23 % a štátnych majetkov o 41 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Privítali by sme, keby sa táto činnosť rozvinula, a to z rozličných dôvodov. V prvom rade skracuje cestu potravín ku konzumentovi a môže zabezpečiť ich požadovanú čerstvosť. Využije súčasné výrobné a pracovné kapacity poľnohospodárskych podnikov a v budúcnosti môže byť kreatívna, pokiaľ ide o investície, zamestnanosť, ale hlavne pri rozširovaní miestneho a regionálneho trhu. Nevylučuje sa, prirodzene, ani trh národný a svetový. S veľkou pravdepodobnosťou sa sortiment potravinového trhu rozšíri o špeciality, a osobitne kvalitné potraviny, prípadne aj o služby spojené so zberom a konzervovaním zeleniny a ovocia pre domácnosti. V roku 1991 sa zárodok tejto činnosti zrodil "z núdze", z ktorej môže dozrieť "cnosť". V nijkom prípade nepredpokladáme, že finalizácia vlastných produktov a ich predaj bude vážnym konkurentom štandardných, masovo vyrábaných základných potravín. Myslíme si, že pôjde skôr o konkurenciu na trhu špecialít a osobitných služieb ich konzumentom. Tým však nepopierame potrebu zrušiť monopol terajších spracovateľov i obchodníkov, ktorí využili liberalizáciu cien prehnane egoistickým spôsobom, a to na úkor spotrebiteľov i poľnohospodárov.

Teraz sa sústreďíme na zmeny výrobných nákladov výrobcov poľnohospodárskych surovín. Pokúsme sa aj z tejto stránky o určitú predikciu.

Materiálové náklady v družstevných a štátnych podnikoch na Slovensku v roku 1991 voči predchádzajúcemu roku klesli asi o 12 %, mzdové náklady o 19 % a finančné náklady o 15 %. Pri prudkom vzraze cien vstupov došlo teda k dosť výraznému zníženiu nominálnych nákladov. Nech si nik nerobí ilúzie, že citovaná nákladovosť odzrkadľuje prepotrebné prispôsobenie štruktúry výroby a jej intenzity perspektívnym požiadavkám trhu. Jednak nepoznáme "perspektívne potreby trhu", jednak naši poľnohospodári nie sú kúzelníci. Na to "prispôsobenie" si teda musíme nejaký rok – dva počkať a zachovať si triezvosť a kontakt s realitou.

Na znížený dopyt po svojich produktoch reagujú poľnohospodári čisto pragmaticky (pokúšajú sa o vyrovnaný rozpočet), v absolútnej väčšine "formálnym" krátením nákupu vstupov (hnojív, osív, sadiva, chemických prostriedkov, odkladaním opráv a i.), obmedzením až vylúčením energetickej a materiálno náročnej nepoľnohospodárskej činnosti, znížením nákupu kfmnych zmesí a pod. Pokles mzdových nákladov je zrkadlom poklesu zamestnanosti, ale aj určitého zníženia priemernej mesačnej mzdy. Za prvý polrok sa znížil počet pracovníkov v slovenskom poľnohospodárstve o 18 %. Pokles zamestnanosti v družstvách a v štátnych majetkoch je však nižší, než je pokles ich výkonov. Výsledkom je

znížená produktivita práce. Vo finančných nákladoch zaznamenávame vzrast úrokov, ale aj pokles dane z miezd a odmien, poisťného, príspevku na sociálne zabezpečenie a pod.

2. Nová stratégia poľnohospodárskej výroby

Ako sa ľudovo vraví, každé zlo je na niečo dobré. Kladieme preto otázku: Ako využiť jestvujúcu neprehľadnú ekonomickú situáciu a pragmatické správanie podnikových manažérov na "bod obratu" a začať zakladať novú stratégiu poľnohospodárskej výroby? Názory, ktoré ďalej uvedieme, však nepopierajú potrebu korekcie platnej hospodárskej politiky, aby sa čiastočne eliminovali veľmi prudké negatívne dopady na dôchodky podnikov. Jednoducho, aj dobrým manažérom treba pomôcť dostať sa z krízy a založiť novú stratégiu.

Sily trhu u nás, hoci v nekompletnom pôsobení, rozvrátili nielen doterajšie "centrálne regulačné a zabezpečovacie systémy" (za to "pánboh zaplať"), ale, hoci nevedomky, naštrbili dôveru voči desaťročia uplatňovanému spôsobu globálnej intenzifikácie. Nie je príliš lichotivé, že na perspektívnu neúnosnosť intenzifikácie v "industrializovanom" poľnohospodárstve už skôr vážne upozornili napríklad fyzici a nie agrárni odborníci. Príkladom je americký vedec F. Capra.¹

Myslíme si, že jedným z východiskových bodov pre novú stratégiu je fakt o objektívnej potrebe úpravy tradičných, industriálnych technológií, o potrebe zmeniť aj u nás zaužívaný spôsob intenzifikácie poľnohospodárskej výroby. K tomu nás vedú tak ekonomické, ako aj ekologické príčiny.

Hromadné používanie priemyselných hnojív, chemických prostriedkov ochrany rastlín i zvierat, nereprodukovateľných zdrojov energie zanechalo vo svete aj u nás výraznú pečať na celkovej konštrukcii poľnohospodárstva, a najmä na jeho organizačnej a podnikovej štruktúre. Preto by, obrazne povedané, roztvárajúce sa cenové nožnice nemali vykonať hrdelné právo nad družstvami a inými poľnohospodárskymi podnikmi, ale podnietiť novú projekciu poľnohospodárskych sústav. Nejde pritom priamo a hneď o alternatívne či organické poľnohospodárstvo, ale o ozdravenie výroby a jej produktov najmä prostredníctvom vlastného medziproduktu. Ide o akýsi návrat k prírode, avšak v čase, keď disponujeme bohatými vedecko-technickými poznatkami. Na tieto skutočnosti by sme radi orientovali aj našu agrárnu politiku. Jej trhové nástroje (ceny, daň, úroky, ako aj dotácie a i.) by mali dostať presné zacielenie a – opäť sa môžeme vyjadriť obrazne – agrárna politika by mala byť šitá na nový spôsob diferencovaného

¹ F. Capra tvrdí, že agribusiness ako priemyselný systém, ktorý narába so živými organizmami ako s mŕtvou substanciou a využíva zvieratá ako stroje (sústredné v tisícových stádach a v kliečkach), totálne kontroluje petrochémia. Aj tí farmári, ktorí by chceli uprednostniť ekologickú intuíciu, nemôžu, lebo celý systém cien, daní, úverov, dotácií je šitý na chemické poľnohospodárstvo [1]. (Sústava ekonomických nástrojov agrárnej politiky u nás do roku 1990 zapadá do takejto charakteristiky, hoci nešlo o trhové hospodárstvo.)

využitia pôdy, osídlenia. Takto "regulované" podniky by mali inak než doposiaľ optimalizovať výrobné faktory nielen so zreteľom na celkový dopyt po poľnohospodárskych surovinách v rámci celej krajiny, ale s prihliadnutím na prírodné danosti regiónov a lokalít (ochrana pôdy, vody, životného prostredia, prírodných osobitostí).

Neočakávajme, podľa nášho názoru, že klasický trh uspokojí tieto potreby sám osebe. Týka sa to tak trhu, na ktorom poľnohospodári nakupujú, ako aj trhu, na ktorom predávajú. Cenové relácie na týchto trhoch nie sú schopné zabezpečiť diferencované poľnohospodárske využívanie priestoru našej krajiny.

3. Prechodné a budúce zosúladenie dopytu a ponuky pri poľnohospodárskych surovinách

Prechodné zosúladenie ponuky a dopytu pri poľnohospodárskych surovinách, prakticky od júla 1990 takmer do konca roku 1991, bežný pozorovateľ nemôže označiť za organizované a systémové. Aj z nášho hľadiska ho môžeme charakterizovať ako náhodné, s postupnými znakmi cieľavedomejšie formovanej agrárnej politiky, ktorá sa dostala na rokovanie federálnej vlády až v septembri 1991 (ako zásady hospodárskej agrárnej politiky). Ide vlastne o prvé skutočne zásadné opatrenia prechodného, regulovaného zosúladovania dopytu a ponuky, ktoré vyžaduje prepracovanie, resp. dopracovanie. V zásade ich považujeme nielen za aktuálne, ale aj za racionálne, hoci "narušujú" politiku menovú, finančnú, kurzovú a colnú, ktorá by mala prevziať celú zodpovednosť za vývin cenovej hladiny výroby a zamestnanosti [3].

Za rozhodujúce považujeme etablovanie tzv. prahu potravinovej bezpečnosti, ktorý by sa mal stanoviť na úrovni 85-90 % dlhodobej stabilizovanej spotreby potravín u nás. Pri dopracovaní sa určilo, že by malo ísť o priemernú spotrebu v rokoch 1989 a 1990. S prahom potravinovej bezpečnosti súvisí, resp. jeho konštituovanie zabezpečujú federálne a republikové fondy trhovej regulácie za pomoci určitej sústavy cien a dotácií.

Ide o veľmi vážny problém, vyvolávajúci množstvo rozporuplných názorov a riešení, ktoré tu môžeme iba spomenúť.

Prah potravinovej bezpečnosti stavia na nasledovných predpokladoch: dopyt po potravinách poklesne dlhodobo o 10-15 %; domáca produkcia by mala zabezpečiť poľnohospodárske suroviny na približnej úrovni 75-80 % celkovej vnútornej spotreby potravín v rokoch 1989 až 1990, zväčšenej o rozsah predpokladaného vývozu a pri rešpektovaní vývoja obyvateľstva a turistického ruchu. Už takto chápaný "prah" môže mať oponentov. Veď vo väčšine hospodársky vyspelých krajín sa vlastnou výrobou zabezpečuje až na 100 % i viac ich spotreba potravín. Pre nás je však dôležité objasniť si, či pôjde o jeden "federálny" prah alebo o dva "republikové" prahy. V zhode s tým treba koncipovať aj funkcie fondov trhovej regulácie a dotácie.

V priemere za ČSFR možno s prihliadnutím na ekonomické podmienky v roku 1990 a v prvej polovici roku 1991 realizovať so ziskom poľnohospodársku produkciu len vo výrazne lepších než priemerných produkčno-ekonomických podmienkach. V týchto podmienkach sa zabezpečuje menej ako 40 % rastlinnej produkcie a približne 30-35 % živočíšnej produkcie. Je zrejmé, že v najbližšom období budú náklady výroby česko-slovenského poľnohospodárstva vyššie, než bude očakávaná hranica akceptovateľná cenami dopytu, a to v podnikoch, ktoré budú dopĺňať ponuku nad hranicu terajšej rentability po prah potravinovej bezpečnosti.

Pri akceptovaní "federálneho" prahu by sa Slovensko ocitlo v podstatne horšej situácii než poľnohospodárstvo v Českej republike, ktoré má lepšie výrobné-klimatické podmienky.

Vo Výskumnom ústave ekonomiky zeméďelstvá a výživy v Prahe urobili v decembri 1991 predbežné prepočty [2]. Rátali s dvoma variantmi. V prvom variante odhadnutú perspektívnu spotrebu potravín na vnútornom trhu premietli do štruktúry poľnohospodárskej výroby s tým, že nebrali do úvahy export. V druhom variante rátali aj s prebytkami (najmä z chovu hovädzieho dobytká) a s tým, že sa prikróči k účinnejšej ochrane vnútorného trhu. V prvom prípade by sa malo z poľnohospodárskeho užívania vylúčiť 13 % poľnohospodárskej pôdy, v Českej republike by sa to dotklo iba 1 % poľnohospodárskej pôdy, kým na Slovensku až 34 % poľnohospodárskej pôdy. V druhom variante by sa celoštátne malo vyradiť 9 % poľnohospodárskej pôdy, a to výhradne iba na Slovensku. Tento variant by asi nebolo vhodné realizovať, lebo na Slovensku by sa vlastne v poľnohospodárstve nedalo vytvoriť konkurenčné prostredie voči českým poľnohospodárom a potravinárom. Keby sa aplikovali "republikové" prahy, rozdiely medzi Českou republikou a Slovenskou republikou by sa podstatne zmenili. Aj tak by sa však veľká časť výroby na Slovensku dostala do nerentabilného pásma, ktoré si nárokuje podporné prostriedky zo štátneho rozpočtu. "Republikový" prah v Českej republike by zase posunul marginálnu hranicu výroby do pásma lepších podmienok. Potom by bolo potrebné financovať útlm poľnohospodárskej výroby v nákladovo menej náročných oblastiach Českej republiky pri súčasnej podpore výroby v nákladovo náročnejších oblastiach Slovenska. Objavujú sa názory, že v ČSFR by sme mali budovať spoločný trh namiesto jednotného trhu poľnohospodárskych surovín a plne zohľadniť objektívne potreby poľnohospodárstiev oboch republík.

Voľba variantu prahu potravinovej bezpečnosti bezprostredne súvisí s koncipovaním subvenčno-dotačnej politiky, pre ktorú je však primárne dôležitý fakt, že republiky disponujú rozdielnou kvalitou poľnohospodárskeho pôdneho fondu, rozdielnymi klimatickými podmienkami, rozdielnym osídlením, infraštruktúrou a pod. Preto pri tvorbe dotačnej politiky a jej realizácii musia prejavíť silnú ingerenciu práve národné orgány. Už v roku 1991 dotačná politika v Českej republike výraznejšie podporila privatizáciu, zatiaľ čo na Slovensku kľúčovým

problémom bolo riešenie horších prírodných podmienok. Aj pre budúcnosť je potrebné, aby dotačný systém bol pri prijatí určitých zásad v plnej kompetencii republikových ministerstiev poľnohospodárstva a výživy, resp. ministerstiev financií. Vcelku však doterajšiu dotačnú politiku charakterizuje neujasnenosť a rozpornosť najmä preto, lebo nie je prijatá koncepcia dlhodobjšieho rozvoja poľnohospodárstva a celého potravinového hospodárstva.

Na zabezpečenie reformou narušenej rovnováhy ponuky a dopytu na trhu poľnohospodárskych surovín boli v oboch republikách zriadené fondy trhovej regulácie. Tie v roku 1991 poskytovali dotácie k cenám niektorých surovín na výrobu potravín určených pre vnútorný trh a dotácie podporujúce nevýhodný vývoz jatočného dobytká, mlieka a mliečnych výrobkov.² Nedoriešené sú "kompetencie" všetkých troch fondov a koordinácia ich činnosti spojená s exportom.

Náš vzťah k svetovému trhu poľnohospodárskych a potravinárskych komodít musíme však exponovať do jeho celkových a dlhodobých importno-exportných súradníc. Otvorenie nášho potravinového hospodárstva svetu zdôvodňovalo sa pri prvých krokoch reformy temer výhradne tým, že vyrábame veľmi drahú a jedine zahraničná konkurencia nás môže navodiť do racionálnych koľají. Situácia sa neskôr aj pod tlakom podnikovej sféry poľnohospodárstva a odborníkov zmenila a mení. Prah potravinovej bezpečnosti sa stal prvým významným oporným bodom, na ktorom by sa mohla postaviť aj stratégia nášho potravinového hospodárstva. Pri upresňovaní jeho parametrov je potrebné zabrániť ďalšiemu útlmu poľnohospodárskej výroby a založiť skutočne rozvojovú politiku. Nepokladáme za prezieravé, aby sa rozvrátila veľkovýrobná štruktúra poľnohospodárstva. Vidíme v nej záruku pre zracionalnenie masovej výroby štandardných poľnohospodárskych surovín, a tým aj domácich potravín.

V celom hospodársky vyspelom svete sa poľnohospodárstvo, jeho funkcie a postavenie v domácej i vo svetovej ekonomike prehodnocuje aj v súvislosti s liberalizáciou svetového obchodu, ktorú presadzuje najmä GATT. Naše poznatky nás vedú k záveru, že česko-slovenská ekonomika dlhodobo nebude môcť dať prednosť dovozu potravín a nevyužívať vlastný produkčný potenciál. Tento národný a jedinečný potenciál sa pod usmerneným tlakom trhu (čiastočne aj svetového) postupne dostane do stavu, keď budú jeho hospodárske výkony v prevažnej väčšine porovnateľné s výkonmi potravinového hospodárstva vyspelých krajín. Dotačné systémy sa ani tam tak rýchlo neodstránia; prečo ich máme predbiehať my pri rozvrátenej národnej ekonomike. Bolo by krátkozraké,

² Vývozné dotácie republikových fondov dosiahli v roku 1991 okolo 5 mld Kčs, čo predstavovalo viac ako 60 % celkového objemu ich výdavkov. V priebehu roku 1991 k týmto fondom pribudol aj federálny fond trhovej regulácie. Jeho prostriedky sa opäť v prevažnej miere použili na podporu vývozu, a to hlavne mliečnych produktov v čiastke asi 6 mld Kčs. Prebytky sa predvídajú aj v roku 1992 - v ČSFR pôjde asi o 151 tis. ton jatočného dobytká a hovädzieho mäsa a o 820 mil. l mlieka realizovaného v mliečnych výrobkoch. Zámer je všetky vyviezť. Opäť to bude vývoz s veľkou podporou z prostriedkov fondov trhovej regulácie.

keby sme sa rozhodli jedine na základe doterajšej nákladovosti našej poľnohospodárskej a potravinárskej výroby. Nezaobídeme sa bez premyslenej a flexibilnej ochranárskej a vývoznjej politiky, čo sa názorne ukázalo aj v príprave Asociačnej dohody medzi ČSFR a ES vo sfére voľného obchodu. Nazhromaždené a disponibilné produkčné zdroje (pôdu, prácu a kapitál) by malo aj Slovensko cielave-dome využiť tak, aby čo najskôr docielilo importno-exportnú rovnováhu a perspektívne sa presadilo aj ako čistý exportér.

Pri všetkej úcte k ekonomickým parametrom poľnohospodárskej výroby, do pozadia nemôžu ustúpiť ani krajinotvorné funkcie poľnohospodárstva, ktoré v budúcnosti budú organickejšie spojené s jeho výrobou, a teda aj s poľnohospodárskymi podnikmi. Preto by sme mali už súčasnú agrárnu politiku koncipovať na ekologickom základe. Nestrácajme zo zreteľa, že v posledných desaťročiach došlo aj k veľkým negatívnym kvalitatívnym zmenám v poľnohospodárskom pôdnom fonde.³ Tieto skutočnosti evokujú potrebu delimitácie časti poľnohospodárskeho pôdneho fondu (prevod do lesov, ornej pôdy na lúky a pasienky a pod.), diferenciáciu sústav hospodárenia v regiónoch, uplatnenie alternatívneho poľnohospodárstva, výrobu rastlinných produktov na nepoľnohospodárske účely a i.

To všetko formuje dnešné a budúce poľnohospodárstvo a jeho špecifiká. Tie otupujú jednoznačné aplikácie trhových nástrojov pri riešení jeho problémov, ktoré sa už dávnejšie transformovali na problémy celej spoločnosti.

Došlo 27. 1. 1992

Literatúra

- [1] CAPRA, F.: The Turning Point. New York – London 1982.
- [2] DOLEK, J. a kol.: Ocenění produkčního potenciálu čs. zemědělského půdního fondu ve vazbě na další vývoj APK. [Výskumná štúdia.] Praha, VÚEZV 1991.
- [3] KLAUS, V.: Radikální ekonomická reforma. Hospod. Nov., 1991, č. 45.
- [4] KOVÁČOVÁ, M.: Stručná informácia o východiskách liberalizácie svetového agrárneho obchodu v rámci GATT. Bratislava, Ministerstvo pre hospodársku stratégiu SR, apríl 1991, s. 31–35.
- [5] NOVÁK, J.: Makroekonomická regulácia poľnohospodárskej výroby vrátane systémových nástrojov ekologickej a regionálnej politiky. [Záverečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1991.

³ Vysokou koncentráciou imisiami je v Českej republike kontaminovaných viac než 792 tis. ha a na Slovensku 198 tis. ha poľnohospodárskej pôdy. Eróziou, ktorú posilnila aj činnosť poľnohospodárov, je výrazne ohrozených 479 tis. ha v ČR a 698 tis. ha poľnohospodárskej pôdy na Slovensku. Ďalej sú tu pásma hygienickej ochrany, chránené krajinné oblasti, chránené oblasti prirodzenej akumulácie vód a pod.

NEED FOR A NEW STRATEGY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Félix HUTNÍK

The article takes in consideration the changes in offer and demand of agricultural produce and food supply market during 1990 a 1991. It analyses the factors which had affected a demand for self-sufficient agriculture in the past, and it also identifies the modifying purposes occurring especially with the offer of agricultural produce during the transition towards a market economy in the CSFR. The author highlights "the price-scissors problem" and the reaction of agricultural producers by restructuring their production sphere. It points out the need to exploit the contemporary situation and by reshaping the agrarian policy, to found a new strategy of agriculture, which should follow the differentiated producing and economic conditions and enable a diversification in business of individual companies.

At the end, the problem of offer and demand is being focused at, as well as the tools keeping the former and the latter in a balance of agricultural produce; an economic policy of the past and the present days is critically viewed there, too.

НЕОБХОДИМОСТЬ НОВОЙ СТРАТЕГИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Феликс ГУТНИК

В статье анализируются изменения в области спроса и предложения на рынке сельскохозяйственного сырья и продуктов, проявившиеся в течение 1990 и 1991 года. Оцениваются факторы, оказавшие влияние на потребность самообеспеченности сельского хозяйства в прошлом и определяются причины, модифицирующие прежде всего предложение сельскохозяйственного сырья при переходе ЧСФР к рыночной экономике. Автор излагает проблему ножниц цен и показывает реакцию производителей сельскохозяйственной продукции на реструктуризацию их производства. Он указывает на необходимость использовать сложившуюся ныне ситуацию и посредством аграрной политики заложить основы новой стратегии сельскохозяйственного производства. Эта стратегия должна соответствовать дифференцированным производственно-экономическим условиям и создавать отдельным предприятиям возможности для диверсификации хозяйственной деятельности. Последняя часть касается проблемы и инструментов для приведения в соответствие спроса и предложения сельскохозяйственного сырья и здесь же критически оценивается существующая хозяйственная политика.

Postavenie terciárneho sektora v ekonomike Slovenska

Dalimil STRATIL*

Rozdelenie národného hospodárstva na tri veľké sektory – primárny, sekundárny a terciárny – umožňuje skúmať a analyzovať stupeň a kvalitu zhodnocovacích procesov, ako aj vzťahy medzi rozmiestnením spoločenskej práce a intenzifikačným procesom. Osobitosť postavenia terciárneho sektora v tejto analýze vyplýva z toho, že terciárny sektor zahŕňa najvýznamnejšie intenzifikačné faktory (ako veda, výskum a vývoj), zásadne ovplyvňuje kvalitatívny rast rozhodujúceho výrobného faktora pracovná sila, a napokon predstavuje významnú zložku konečnej spotreby tým, že priamo poskytuje základné a rozvojové služby obyvateľstvu. Analýzy tohto typu majú dlhodobú tradíciu v trhových ekonomikách [1; 2; 3; 4; 5; 6]. V centrálne plánovaných ekonomikách, pre ktoré je charakteristickejšie skôr rozdelenie národného hospodárstva na výrobnú sféru a nevýrobnú sféru, nachádzali sa tieto analýzy viac v polohe výskumu [7; 8; 9; 10].

Predmetom predloženého príspevku je postavenie a vývoj terciárneho sektora v ekonomike Slovenska. V tomto rámci sa pokúsime kvantifikovať základné vývojové charakteristiky terciárneho sektora ekonomiky Slovenska v 80. rokoch a porovnať ich s niektorými vybranými zahraničnými reláciami. Porovnávací analýza umožní formulovať základné poznatky o vývoji terciárneho sektora ekonomiky Slovenska a naznačiť niektoré možnosti rozvoja tohto sektora v kontexte s riešením aktuálnych ekonomických problémov, predovšetkých zo štruktúrneho aspektu.

Vzhľadom na nejednotnosť chápania terciárneho sektora treba uviesť, že pri jeho vymedzení sme vychádzali z [11]. Do terciárneho sektora sme zahrnuli nasledovné činnosti: doprava (osobná a nákladná), spoje (výrobná a nevýrobná časť), veda, výskum a vývoj, bytové hospodárstvo, služby ubytovania, služby cestovnému ruchu, komunálne služby, školstvo, kultúra, zdravotníctvo, sociálna starostlivosť, obchodno-technické služby, peňažníctvo, poisťovníctvo, verejná správa, spoločenské organizácie a ostatné nevýrobné činnosti.

---

* Ing. Dalimil STRATIL, CSc., samostatný vedecký pracovník v oblasti makroekonomickej analýzy a systému národných účtov. INFOSAT, Dúbravská cesta 3, 842 21 Bratislava

1. Základné charakteristiky vývoja terciárneho sektora Slovenska v 80. rokoch

Pre terciárny sektor ako celok sú v porovnaní s primárnym a sekundárnym sektorom národného hospodárstva charakteristické dve osobité črty [12]. Po prvé, je to relatívne pomalý technický pokrok a po druhé, skutočnosť, že rastúci dopyt obyvateľstva a spoločnosti po službách nemožno riešiť prostredníctvom medzinárodnej výmeny. Relatívne pomalý technický pokrok má za následok nízky rast produktivity práce, čo vedie k tomu, že pri rastúcom dopyte po službách sa terciárny sektor a jeho výkony rozširujú predovšetkým zvyšovaním počtu pracovníkov, teda extenzívnym spôsobom. Tým však terciárny sektor zároveň uvoľňuje rast produktivity práce v primárnom a sekundárnom sektore a vytvára predpoklady na pozitívne riešenie problému zamestnanosti obyvateľstva pri zachovaní efektívnosti národného hospodárstva. Relatívne nízka ponuka a rastúci dopyt po službách vedú v trhovej ekonomike k rastu miezd pracovníkov v službách. Vzhľadom na potrebu vyššej kvalifikácie (veda, výskum, zdravotníctvo, školstvo, štátna správa atď.) dochádza v priemere k vyššiemu rastu miezd v porovnaní s primárnym a sekundárnym sektorom. To sa prejavuje v relatívne rýchlejšom raste cien služieb v porovnaní s rastom cien spotrebných predmetov. Všetky uvedené činitele vedú napokon k tomu, že podiel terciárneho sektora na celkových výkonoch národného hospodárstva sa neustále zvyšuje, a zároveň sa v štruktúre výdavkov obyvateľstva zvyšuje podiel výdavkov na služby. Rast dopytu po službách však závisí od stupňa rozvoja ekonomiky, ktorého syntetizujúcim ukazovateľom je vytvorený *hrubý domáci produkt* (HDP) na obyvateľa. Podľa [13] sa konkrétne ukazuje, že pri rýchleho rastu dopytu po službách vytvára úroveň HDP okolo 3000-3500 US dolárov (v stálych cenách roku 1978). Tento prah predstavuje nasýtenie základných potrieb človeka (strava, odev a obuv, bývanie) a signalizuje podstatné zmeny v charaktere a štruktúre služieb. Krivka dopytu obyvateľstva sa výrazne mení v prospech služieb. Všeobecne možno túto zmenu vyjadriť tak, že medzi pásmom 3000-3500 US dolárov (ceny roku 1978) sa podiel terciárnej sféry rýchlo zvyšuje na jednu tretinu a postupne dosahuje i prekračuje jednu polovicu podielu terciárnej sféry na zamestnanosti a investíciách. Na účely provnania treba uviesť, že podľa [17] HDP u nás v roku 1980 bol 7002 US dolárov a v roku 1985 dosahoval 7424 US dolárov. Významnosť terciárneho sektora a jeho rozvoja potvrdzujú ďalšie faktory. Výkony a náklady terciárnej sféry sú ovplyvnené ich vysokou prácnosťou. Materiálové náklady sú v porovnaní s primárnym a sekundárnym sektorom národného hospodárstva podstatne nižšie. Rozvoj terciárneho sektora v tomto smere ovplyvňuje vývoj práci a nákladov za národné hospodárstvo ako celok.

Z uvedených charakteristík terciárneho sektora možno odvodiť všeobecné tendencie postavenia terciárneho sektora v národnom hospodárstve i jeho ďalšieho vývoja. Pre vývoj tohto sektora je charakteristický rast podielu jeho výko-

nov na výkonoch národného hospodárstva, zmeny v rozmiestnení pracovníkov medzi sektormi národného hospodárstva v prospech terciárnej sféry a rast podielu terciárnej sféry na investíciách. Pokiaľ ide o *základné prostriedky*, ich vývoj nie je jednoznačný. Jestvujú určité symptómy, ktoré naznačujú, že vývoj v základných prostriedkoch môže nadobúdať aj opačný smer. Jedným zo základných analytických problémov je východisková úroveň a rýchlosť alebo stupeň realizácie štruktúrnych posunov medzi primárnym a sekundárnym sektorom na jednej strane a terciárnym sektorom na druhej strane. V trhových ekonomikách zohráva úlohu faktora urýchlenia týchto zmien rastúci dopyt po službách a ich skutočná ponuka. V centrálne plánovaných ekonomikách tento prirodzený prvok chýbal a vývoj terciárneho sektora bol usmerňovaný rozhodovaním v plánovacom centre.

Pokúsme sa teraz overiť, ako sa tieto všeobecné tendencie vývoja štruktúry národného hospodárstva zo sektorového aspektu prejavili v ekonomike Slovenska v 80. rokoch.

Ekonomika Slovenska vstupovala do 80. rokov s východiskovou štruktúrou výkonov národného hospodárstva: primárny a sekundárny sektor 80,07 % a terciárny sektor 19,93 % (tab. 1). Do konca 80. rokov sa podiel terciárneho

T a b u l k a 1

Štruktúra výkonov ekonomiky SR (v %)

Rok	Primárny a sekundárny sektor	Terciárny sektor			Národné hospodárstvo
		výrobná sféra	nevýrobná sféra	spolu	
1980	80,07	6,80	13,13	19,93	100,00
1985	79,95	6,62	13,43	20,05	100,00
1989	78,09	6,94	14,97	21,91	100,00

Prameň: Štatistické ročenky; vlastné prepočty.

sektora na výkonoch národného hospodárstva zvýšil na 21,91 %, teda o 1,98 bodu. Tento nevýrazný rast výkonov terciárneho sektora mal v jednotlivých rokoch premenlivý ráz. Zatiaľ čo v období 1980-1985 sa podiely terciárneho sektora menili len nepatrne, realizoval sa celkový rast podielu prakticky v druhej polovici desaťročia. Hoci podiely sektorov uvedené v tabuľke 1 sú vypočítané v bežných cenách, z kombinácie východiskových údajov možno vidieť určité závislosti medzi vývojom spoločenského produktu, resp. národného dôchodku a terciárneho sektora. V druhej polovici 80. rokov došlo v ekonomike Slovenska k rýchlejšiemu priemernému tempu rastu obidvoch ukazovateľov (102,4 %, resp. 103,2 % oproti 102,1 %, resp. 102,2 %), čo sa v podstate zhoduje s rastovými tendenciami terciárneho sektora. Zároveň to však naznačuje, že terciárny sektor nebol ovplyvňovaný ponukou a dopytom služieb, ale administratívnym rozhodovaním v rámci centrálného plánovania.

Spôľahlivú bázu pre kvantifikáciu postavenia terciárneho sektora v ekonomike Slovenska poskytuje ukazovateľ pracovníci. Na začiatku sledovaného desaťročia pracovalo v terciárnom sektore ekonomiky Slovenska 37,45 % pracovníkov, zatiaľ čo podiel pracovníkov v primárnom a sekundárnom sektore bol 62,55 % (tab. 2).

T a b u l k a 2

Pracovníci v ekonomike SR, štruktúra a vývoj (v %)

Rok	Štruktúra pracovníkov			Rast pracovníkov		
	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor
1980	100,00	62,55	37,45	100,00	100,00	100,00
1985	100,00	61,30	38,70	105,81	103,70	109,34
1989	100,00	59,80	40,20	109,75	104,92	117,81
Priemerné tempo rastu 1980 - 1985				101,14	100,73	101,80
Priemerné tempo rastu 1985 - 1989				100,92	100,29	101,88
Priemerné tempo rastu 1980 - 1989				101,04	100,54	101,84

Prameň: Štatistické ročenky; vlastné prepočty.

V roku 1989 sa zvýšil podiel pracovníkov pracujúcich v terciárnom sektore na 40,20 %, a zároveň poklesol podiel pracovníkov v primárnom a sekundárnom sektore na 59,80 %. Rast podielu pracovníkov terciárneho sektora v jednotlivých rokoch sa plynule zvyšoval s tendenciou rýchlejšieho rastu podielu v druhej polovici 80. rokov (101,88 % oproti 101,80 %). Táto tendencia je v súlade s rastom výkonov terciárnej sféry ekonomiky Slovenska v druhej polovici 80. rokov, v ktorej sa zreteľne prejavovalo pôsobenie faktora pránosti výkonov terciárneho sektora. Z proporcií rastu pracovníkov a výkonov sektorov národného hospodárstva Slovenska sú zrejmé dve tendencie, ktoré sú do určitej miery protirečivé. Ďalší rast pracovníkov v súhrne za primárny a sekundárny sektor ukazuje, že v týchto sektoroch sa problém rastu spoločenského produktu a národného dôchodku naďalej riešil rastom extenzívnych faktorov výroby, t. j. pracovníkov a základných prostriedkov, a nie dôsledným uplatňovaním intenzifikačných faktorov. Tým sa zároveň pribzďoval žiadúci rast produktivity práce v týchto sektoroch. S takýmto vývojom rátal už centrálny plán. V dôsledku toho nedošlo v primárnom a sekundárnom sektore k uvoľňovaniu pracovníkov, ktorí by mohli masívnejšie prechádzať do terciárnej sféry. Prírastky pracovníkov v terciárnej sfére pochádzali skôr zo znovurozdeľovania zdrojov pracovníkov, ktorí sa nanovo začleňovali do ekonomickej činnosti. Toto znovurozdeľenie sa však realizuje na podklade relácií stanovených centrálnym plánom, ktorý tu nahrádzal prirodzené mechanizmy trhovej ekonomiky. V dôsledku mzdovej

regulácie tu nepôsobil ani faktor hmotnej stimulácie pracovníkov terciárneho sektora, charakteristický pre trhovú ekonomiku, ktorý podporuje požadovanú vysokú kvalifikáciu pracovníkov tohto sektora.

Štruktúru a vývoj základných prostriedkov v ekonomike SR v 80. rokoch uvádzame v tabuľke 3.

T a b u ľ k a 3

Základné prostriedky v ekonomike SR, štruktúra a vývoj (v %)

Rok	Štruktúra základných prostriedkov			Vývoj základných prostriedkov		
	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor
1980	100,00	47,33	52,67	100,00	100,00	100,00
1985	100,00	49,20	50,80	131,11	136,29	126,47
1989	100,00	49,60	50,40	153,80	161,18	147,16
Priemerné tempo rastu 1980 - 1985				105,57	106,39	104,81
Priemerné tempo rastu 1985 - 1989				104,07	104,28	103,86
Priemerné tempo rastu 1980 - 1989				104,90	105,45	104,39

Prameň: Statistické ročenky; vlastné prepočty.

Vo vývoji základných prostriedkov v členení podľa sektorov národného hospodárstva možno v porovnaní s ukazovateľmi výkonov a pracovníkov pozorovať opačnú vývojovú tendenciu. V roku 1980 predstavoval podiel terciárneho sektora na základných prostriedkoch v národnom hospodárstve 52,67 %. V priebehu sledovaného desaťročia poklesol na 50,40 %, hlavne v rokoch 1980-1985 (o 1,87 boda). Na tomto poklese sa prejavili najmä dôsledky spomalenia tempa rastu spoločenského produktu a národného dôchodku na začiatku 80. rokov. Problémy oživenia ekonomiky sa riešili extenzívnym spôsobom, zaraďovaním nových zdrojov, predovšetkým pracovníkov a fondov do výrobného procesu. Účinnosť uvedeného opatrenia sa však rýchlo vyčerpala a začínajúc rokom 1987 došlo opätovne k spomaleniu tempa rastu týchto dvoch základných makroagregátov. Zariadenie nových základných prostriedkov do výrobného procesu viedlo k vyššiemu priemernému tempu rastu základných prostriedkov v primárnom a sekundárnom sektore (106,39 %, resp. 104,28 %) oproti rastu základných prostriedkov v terciárnom sektore (104,81 %, resp. 103,86 %). Opätovne sa na tomto vývoji prejavila direktívna úloha plánu, okolo ktorého oscilovali dosahované výsledky a ktorého primárnym cieľom bolo zabezpečiť produkciu vo výrobnej sfére národného hospodárstva.

S vývojom základných makroekonomických ukazovateľov Slovenska úzko súvisí aj vývoj investícií. Podiel terciárneho sektora na celkovom objeme investícií ekonomiky Slovenska dosahoval v roku 1980 42,65 % (tab. 4). V priebehu 80.

T a b u ľ k a 4

Investície v ekonomike SR, štruktúra a vývoj (v %)

Rok	Štruktúra investícií			Vývoj investícií		
	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor	národné hospodárstvo	primárny a sekundárny sektor	terciárny sektor
1980	100,00	57,35	42,65	100,00	100,00	100,00
1985	100,00	57,33	42,67	91,22	91,19	91,26
1989	100,00	60,07	39,93	104,83	109,80	98,16
Priemerné tempo rastu 1980 - 1985				98,18	98,17	98,19
Priemerné tempo rastu 1985 - 1989				103,54	104,75	101,84
Priemerné tempo rastu 1980 - 1989				100,53	101,04	99,79

Prameň: Štatistické ročenky; vlastné prepočty.

rokov došlo ku kolísaniu vo vývoji investícií, čo sa prejavilo aj na ich štruktúre. V roku 1989 klesol podiel investícií do terciárneho sektora na 39,93 % (o 2,72 boda). Aj na vývoji tohto ukazovateľa sa prejavuje vplyv centrálne plánovanej ekonomiky, keď investičná činnosť je bezprostredne spätá s vývojom spoločenského produktu a národného dôchodku a s preferovaním výrobných sféry.

Problémy, ktoré sa spájajú s vývojom terciárneho sektora v ekonomike SR, odráža aj podiel výdavkov na služby na celkových výdavkoch obyvateľstva (tab. 5). Z tabuľky 5 je zrejmé, že podiel výdavkov na služby dosahoval okolo

T a b u ľ k a 5

Vývoj výdavkov obyvateľstva spolu a na služby (v %)

Rok	Podiel výdavkov na služby	Rast výdavkov		Priemerný rast výdavkov		Poznámka
		spolu	na služby	spolu	na služby	
1980	13,35	100,00	100,00			
1985	13,02	120,21	117,25	103,75	103,23	1980-1985
1989	12,38	139,22	129,17	103,74	102,45	1985-1989

Prameň: Bilancia peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva; vlastné prepočty.

13,0 %, pričom mal v priebehu 80. rokov klesajúcu tendenciu. Tento vývoj vrátane rýchlejšieho rastu výdavkov obyvateľstva naznačuje, že rozvoj terciárneho sektora a jeho výkonov, riadený centrálnym plánom, bol poddimenzovaný, čo sa prejavilo najmä v kvalite služieb a v ich dlhých dodacích lehotách.

Ak uvážime, že v rozvinutých krajinách sa výdavky na služby pohybujú na úrovni asi 1/3 celkových výdavkov obyvateľstva, potom je zaostávanie terciárneho sektora v ekonomike Slovenska ešte evidentnejšie. Tieto relácie je rovnako potrebné posudzovať ako orientačné, pretože pri porovnávaní vznikajú niektoré metodické problémy, najmä pokiaľ ide o cenové relácie.

Významnosť terciárneho sektora ukazujú ešte ďalšie charakteristiky. Pre výkony a náklady terciárneho sektora je charakteristická relatívne vysoká prácnosť a nízke materiálne a energetické náklady. Vzťahy materiálnych nákladov a výkonov v sektorovom členení národného hospodárstva ilustruje tabuľka 6.

T a b u ľ k a 6

Podiel materiálnych nákladov na výkonoch ekonomiky Slovenska (v %)

Sektor	1980	1985	1989
primárny a sekundárny	64,46	68,63	68,59
terciárny sektor	44,69	47,33	47,56
národné hospodárstvo	60,59	64,36	63,88

Prameň: Bilancia národného hospodárstva; vlastné prepočty.

Z tabuľky 6 je zrejmé, že materiálne náklady v terciárnej sfére dosahujú okolo 2/3 materiálnych nákladov v primárnom a sekundárnom sektore ekonomiky Slovenska. Z toho vyplýva, že ďalší rozvoj terciárnej sféry by pozitívne ovplyvnil vývoj materiálnych nákladov ako celku v národnom hospodárstve. Problém vysokých materiálnych nákladov, ktorý je charakteristický pre primárny a sekundárny sektor, sa však tým nerieši. Na druhej strane, vysoká prácnosť terciárneho sektora môže z národohospodárskeho aspektu spomaľovať tempo rastu produktivity práce. Exaktnejšie prepočty tohto typu by bolo možné vykonať len na podklade údajov o výkonoch a nákladoch prepočítaných na porovnateľné ceny, na čo nie sú v súčasnosti vytvorené adekvátne predpoklady. Rovnako, pokiaľ ide o energetickú a dovoznú náročnosť terciárneho sektora, možno sa domnievať, že je podstatne nižšia ako v primárnom a sekundárnom sektore. Rozvoj terciárneho sektora by bolo teda možné zabezpečovať využitím a zhodnocovaním domácich zdrojov Slovenska, čo by umožňovalo dynamizáciu ekonomického rozvoja bez nárokov na dovážanú produkciu.

2. Niektoré medzinárodné proporcie

Medzinárodné porovnanie umožňuje posúdiť postavenie terciárneho sektora ekonomiky Slovenska a jeho vývoj zo špecifického aspektu. S medzinárodným porovnávaním sa spájajú viaceré úskalia najmä metodického charakteru. Na účely porovnania preto v tejto štúdii využijeme ukazovatele pracovníci a investície, a čiastočne aj ukazovateľ hrubý domáci produkt. Údaje o základných prostriedkoch krajiny s trhovou ekonomikou nevykazujú.

Základné údaje o podieloch pracovníkov za vybraný súbor krajín obsahuje tabuľka 7. Z jej údajov sú zrejmé dve tendencie vo vývoji pracovníkov terciárneho sektora v jednotlivých skúmaných krajinách. Podiel pracovníkov sa vo všetkých krajinách v rokoch 1970-1985 neustále zvyšoval, pričom vo viacerých kraji-

nách dochádzalo zároveň aj k absolútnemu poklesu stavu pracovníkov zamestnaných v primárnom a sekundárnom sektore národného hospodárstva. V priemernej tempe rastu pracovníkov terciárneho sektora dochádzalo k postupnému poklesu, čo súviselo so stupňom nasýtenia terciárneho sektora pracovníkmi, ako aj s hranicami rastu tohto sektora.

Z porovnania údajov tabuľky 7 a tabuľky 2 je zrejmé, že podiel pracovníkov

T a b u ľ k a 7

Podiel pracovníkov terciárneho sektora na pracovníkoch v národnom hospodárstve (v %)

Krajina	Podiel terciárneho sektora				Priemerný prírastok		
	1970	1975	1980	1985	1970-1975	1975-1980	1980-1985
Belgicko	52,1	56,5	62,2	67,5	2,1	1,9	0,9
Dánsko	50,7	58,8	63,3	65,2	3,1	1,8	1,9
Francúzsko	47,2	51,1	55,4	60,4	2,1	2,1	1,3
Taliansko	40,1	44,0	49,0	55,2	2,3	3,1	2,5
NSR	42,1	47,6	50,4	53,5	1,8	1,5	0,6
Holansko	54,2	58,9	63,6	67,0	1,5	3,4	1,4
Rakúsko	40,8	46,6	49,1	52,9	2,5	2,1	2,4
Švédsko	53,5	57,1	62,2	65,3	2,4	2,6	1,3
Veľká Británia	52,0	56,6	59,9	65,7	1,9	1,4	1,2
Japonsko	46,9	51,5	54,2	56,4	2,4	2,2	1,7
Kanada	61,5	64,6	66,0	69,3	4,3	3,3	2,1
USA	61,1	65,3	65,9	68,8	3,1	3,2	2,4

Prameň: Ukazovatele hospodárskeho vývoja v zahraničí 1988; vlastné prepočty.

v terciárnom sektore ekonomiky Slovenska v roku 1989 (40,2 %) bol pod úrovňou, ktorú dosiahla väčšina skúmaných krajín ešte v roku 1970. Rovnako priemerné tempo rastu pracovníkov terciárneho sektora v období 1980-1989 (101,8 %) bolo nižšie ako priemerné tempo rastu v týchto krajinách v období 1970-1975.

Základné údaje o podiele investícií terciárneho sektora obsahuje tabuľka 8. Z jej údajov je zrejmé, že podiel investícií terciárneho sektora presahoval vo všetkých skúmaných oblastiach 2/3 investícií v národnom hospodárstve. Pre vývoj v jednotlivých obdobiach je však charakteristická premenlivá úroveň investícií s tendenciou poklesu v roku 1985. Táto tendencia však môže byť ovplyvnená malou početnosťou disponibilných údajov. Pri porovnaní údajov tabuľky 8 a tabuľky 4 vidieť, že podiel investícií v terciárnom sektore v ekonomike Slovenska v roku 1989 (39,9 %) bol hlboko pod úrovňou dosahovanou v skúmaných krajinách v 70. rokoch. Vývoj investícií terciárneho sektora ekonomiky Slovenska mal tiež kolísavý charakter, s tendenciami poklesu v 80. rokoch (-0,2% prírastok).

Ukazovateľ hrubý domáci produkt v sektorovom členení možno použiť len orientačne (tab. 9). Z tabuľky vidieť, že podiel terciárneho sektora (okrem

T a b u ľ k a 8

Podiel investícií terciárneho sektora na investíciách v národnom hospodárstve (v %)

Krajina	Podiel terciárneho sektora				Priemerný prírastok		
	1970	1975	1980	1985	1970-1975	1975-1980	1980-1985
Belgicko	68,2	71,8	75,4	67,3	3,6	2,8	-6,2
Dánsko	76,7	73,6	71,3	-	-3,4	-0,5	-
Francúzsko	65,8	70,1	68,5	-	4,9	1,8	-
Taliansko	64,4	64,9	64,3	-	-1,0	3,2	-
NSR	-	69,1	71,4	-	-	9,9	-
Holansko	70,4	71,6	70,2	67,7	-0,7	1,0	-1,7
Švédsko	70,3	63,9	69,1	69,2	-0,6	1,5	1,3
Veľká Británia	-	65,1	67,3	72,9	-	0,7	3,8
USA	71,3	68,6	68,1	76,3	-0,2	4,3	6,8

Prameň: Ukazovatele hospodárskeho vývoja v zahraničí 1988; vlastné prepočty.

T a b u ľ k a 9

Podiel HDP terciárneho sektora na celom HDP (v %)

Krajina	Podiel terciárneho sektora				Priemerný prírastok		
	1970	1975	1980	1985	1970-1975	1975-1980	1980-1985
Belgicko	61,7	62,2	61,9	62,8	3,7	2,9	0,9
Dánsko	68,9	69,8	70,2	70,4	2,2	2,6	2,5
Francúzsko	54,8	56,3	57,9	58,7	4,6	3,9	1,2
Taliansko	48,9	51,5	50,5	53,1	3,5	3,4	2,0
NSR	51,4	54,1	55,2	57,2	3,0	3,9	1,5
Holansko	61,4	61,1	63,7	64,2	3,1	3,5	0,8
Rakúsko	53,2	54,5	54,2	55,0	4,4	3,3	1,9
Švédsko	62,6	63,4	65,3	64,9	2,8	2,0	1,7
Veľká Británia	-	58,0	60,6	61,7	-	2,5	2,2
Japonsko	53,4	54,3	54,4	51,8	4,7	5,0	2,9
Kanada	57,7	61,4	63,8	-	6,6	4,7	-
USA	60,8	63,1	63,8	63,9	3,0	3,5	3,0

Prameň: Ukazovatele hospodárskeho vývoja v zahraničí 1988; vlastné prepočty.

Talianska) na celkovom HDP bol už v roku 1970 viac ako 50 %, s tendenciou ďalšieho zvyšovania tohto podielu. Ak porovnáme údaje tabuľky 9 s údajmi tabuľky 1, uvidíme, že podiel nevýrobnej sféry na celkových výkonoch v národnom hospodárstve Slovenska v roku 1989 bol len 21,9 %, pričom za 80. roky dosahoval asi 20 %. Uvedený ukazovateľ možno použiť len veľmi orientačne, pričom ešte navyše treba predpokladať, že podiel čistej produkcie sa pohybuje rovnako ako výkony v národnom hospodárstve.

Presnejší pohľad na postavenie terciárneho sektora môže priniesť sektorové členenie HDP za rok 1987. Podiel HDP vytvoreného v terciárnom sektore bol

v tomto roku 33,4 % [19]. To opätovne poukazuje na sektorovú odlišnosť ekonomiky SR. Treba však zdôrazniť, že uvedené údaje sú vzhľadom na metódu výpočtu a ocenenie HDP len čiastočne porovnateľné.

V širšom kontexte možno usudzovať, že medzinárodné porovnanie vhodne dopĺňa obraz o postavení a vývoji terciárneho sektora ekonomiky Slovenska a umožňuje konfrontovať niektoré čiastkové analytické výsledky štúdie s vývojom v zahraničí.

3. Zhrnutie základných poznatkov o vývoji a štruktúre terciárneho sektora ekonomiky Slovenska

Vývoj terciárneho sektora ekonomiky Slovenska bol v 80. rokoch zásadne ovplyvnený hospodárskou politikou a ekonomickým mechanizmom presadzovaným v rámci systému centrálne riadenej a plánovanej ekonomiky. Preferovanie výrobných sféry národného hospodárstva, ktorej syntetickými ukazovateľmi sú spoločenský produkt a národný dôchodok, spolu s uplatňovaním zásady proporcionálneho rozvoja, vytvárali predpoklady len pre určitý typ rozvoja terciárneho sektora a jeho štruktúry. Tento typ rozvoja je odvodený z primárnych cieľov hospodárskej politiky uplatňovanej pre oblasť výrobných sféry. Prírodné mechanizmy, ktoré môžu optimálnejšie ovplyvňovať relácie charakteristické pre rozvoj terciárneho sektora, nenachádzajú v tomto prostredí širšie možnosti uplatnenia, čo sa prejavuje i na skúmaných ukazovateľoch.

Vývoj zamestnanosti v terciárnom sektore ekonomiky Slovenska sleduje v zásade všeobecnú tendenciu znovurozdelenia pracovníkov v prospech terciárneho sektora. Základným problémom je však východisková úroveň podielu pracovníkov terciárneho sektora a intenzita rastu pracovníkov. Analýza ukazuje, že východisková úroveň podielu pracovníkov terciárneho sektora ekonomiky SR dosahuje cca 2/3 úrovne porovnateľných krajín, pričom relácia rastu podielu pracovníkov je ešte nepriaznivejšia. Medzinárodné porovnanie navyše ukazuje, že podiel pracovníkov terciárneho sektora v ekonomike SR v roku 1989 je výrazne nižší ako podiel, ktorý dosahovali porovnávané krajiny v roku 1970.

Alokácia investícií medzi sektory ekonomiky Slovenska nenapĺňa v priebehu 80. rokov všeobecnú tendenciu rastu investícií v terciárnom sektore. Naopak, v ekonomike Slovenska dochádza v tomto období ku kolísavému vývoju investícií v terciárnom sektore, s tendenciou poklesu v druhej polovici 80. rokov. Tento jav je úzko spätý so spomalením tempa rastu rozvoja ekonomiky SR najmä na začiatku 80. rokov. Rovnako vstupná úroveň podielu investícií v terciárnom sektore ekonomiky Slovenska je viac ako o 1/3 nižšia než v porovnateľných krajinách. Medzinárodné porovnanie ukazuje, že aj podiel investícií je obdobne ako podiel pracovníkov v ekonomike SR v roku 1989 výrazne nižší ako podiel, ktorý dosahovali porovnávané krajiny v roku 1970.

Vývoj základných prostriedkov v sektorovom členení naznačuje, že v tejto

oblasti sa presadzuje tendencia rýchlejšieho rastu základných prostriedkov v primárnom a sekundárnom sektore, pri súčasnom poklese podielu základných prostriedkov v terciárnom sektore. Na tomto poklese sa prejavujú dôsledky spomalenia tempa rastu rozvoja ekonomiky SR v 80. rokoch, keď sa problém oživenia riešil zaradovaním extenzívnych zdrojov do výroby. Keďže v trhových ekonomikách sa základné prostriedky nevykazujú, chýba tu možnosť medzinárodného porovnania.

Ukazovateľ výkony národného hospodárstva možno použiť v dôsledku niektorých metodických nejasností len orientačne. Vývoj podielov výkonov v sektorovom členení v priebehu 80. rokov v zásade spĺňa hypotézu o raste podielu výkonov terciárneho sektora. Východisková úroveň tohto podielu však dosahuje cca 55 % výkonov porovnateľných krajín pri pomalšom zvyšovaní podielu výkonov terciárneho sektora zhruba o 1/3. Tieto tendencie potvrdzujú aj niektoré prepočty HDP. Medzinárodné porovnanie ďalej ukazuje, že podiel HDP terciárneho sektora na celkovom HDP za rok 1987 sa nachádza hlboko pod úrovňou dosahovanou porovnávanými krajinami v roku 1970.

Ďalšie analyzované ukazovatele – výdavky na služby a materiálne náklady – poukazujú na problémy, ale aj možnosti terciárneho sektora. Podiel výdavkov na služby na celkových výdavkoch obyvateľstva sa pohyboval v ekonomike Slovenska v 80. rokoch okolo 13,0 % s tendenciou mierneho poklesu. Tento vývoj nezodpovedá všeobecným vývojovým tendenciám, ktoré sa prejavujú v trhových ekonomikách a ktoré predstavujú podstatne vyšší podiel výdavkov na služby (asi 1/3 celkových výdavkov obyvateľstva) s tendenciou ďalšieho rastu. Materiálne náklady terciárneho sektora dosahujú cca 2/3 úrovne materiálnych nákladov národného hospodárstva. Napriek rastu týchto nákladov v priebehu 80. rokov, uvedený jav signalizuje možnosti skvalitnenia materiálnych nákladov v rámci národného hospodárstva ako celku.

Z rozboru skúmaných ukazovateľov, ako aj z medzinárodného porovnania možno usudzovať, že ekonomika Slovenska na začiatku 90. rokov zo sektorového hľadiska výrazne zaostáva za štruktúrou ekonomík súboru porovnávaných krajín. Možno povedať, že nedosahuje ani štruktúru, ktorá je pre tieto krajiny charakteristická na začiatku 70. rokov. Obdobné výrazné rozdiely sú charakteristické aj pre vnútornú odvetvovú štruktúru terciárneho sektora, na formovaní ktorej mala podiel nielen realizovaná hospodárska politika, ale aj pôsobenie ekonomických mechanizmov a inštitucionálne usporiadanie ekonomiky.

Skvalitnenie štruktúry ekonomiky zo sektorového aspektu vytvára predpoklady a mohlo by pozitívne prispieť k riešeniu súčasných kľúčových problémov ekonomiky Slovenska. Zmena štruktúry ekonomiky v prospech terciárneho sektora môže významne ovplyvniť znovurozdelenie pracovných zdrojov, a tým prispieť k riešeniu problému zamestnanosti obyvateľstva. Prepočty ukazujú, že zvýšenie podielu pracovníkov terciárneho sektora ekonomiky SR na minimálnu hranicu 60 %, charakteristickú pre porovnateľné krajiny v roku 1985, by si vyžiadalo

začleniť do terciárneho sektora ďalších cca 250 000 pracovníkov. Tým by sa zároveň uvoľnili bariéry rastu produktivity práce v primárnom a sekundárnom sektore národného hospodárstva, ktorej rast je už dlhší čas problémový. Súčasne by sa vytvorili predpoklady na lepšie využívanie základných prostriedkov a spomalenie, resp. zastavenie dlhodobého rastu fondovej náročnosti na jednotku vyrábanej produkcie. Adekvátny rast výkonov terciárneho sektora na jednej strane pozitívne ovplyvňuje úroveň výrobných faktorov a na druhej strane umožňuje lepšie uspokojovať základné a rozvojové potreby jednotlivca a spoločnosti. Zmena štruktúry ekonomiky v prospech terciárneho sektora by mohla pozitívne ovplyvniť aj úroveň materiálnych nákladov, energetických vstupov a znížiť dovozovú náročnosť národného hospodárstva. Základným predpokladom pre realizáciu skvalitnenia štruktúry ekonomiky zo sektorového aspektu je však uvoľnenie prirodzených ekonomických mechanizmov, najmä mechanizmu ponuky a dopytu výkonov terciárneho sektora, vhodne kombinovaných s adekvátnymi opatreniami hospodárskej politiky v tejto oblasti.

Došlo 9. 1. 1992

Literatúra

- [1] CLARK, C.: *The Condition of Economic Progress*. London, MacMillan and Co. 1957.
- [2] FOURASTIÉ, J.: *La productivité*. Paris, Presses Universitaires de France 1972.
- [3] KUZNETS, S.: *Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure*. Cambridge, Belknap Press 1971.
- [4] KENNESSEY, R.: *Primary, Secondary and Tertiary Sectors*. Budapest, Népgazdaság, Kossuth Könyvkiadó 1964.
- [5] KUZNETS, S.: *Economic Growth and Structure. Selected Essays*. London, Heinemann Educational Books 1966.
- [6] KUZNETS, S.: *Economic Growth of Nations. Total Output and Production Structure*. Cambridge, Belknap Press 1971.
- [7] BOUŠKA, J. a kol.: *Modelové trajektorie štruktúrálného rozvoje ekonomiky*. [Pracovní materiály, č. 158.] Praha, Ekonomický ústav ČSAV 1987.
- [8] Kolektív: *Ťažiskové otázky kvality a realizácie štruktúrálnych zmien v SSR*. [Výskumná práca, č. 115/1989.] Bratislava, Výskumný ústav oblastného plánovania 1989.
- [9] DIVILA, E. – GOULLI, R.: *Medziodvetvové komplexy potrieb – základné hľadiska*. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 3.
- [10] STRATIL, D. a kol.: *Analýza vybraných makroštruktúrnych prierezov ekonomiky Slovenska*. [Výskumná správa 38-90-PM/8.] Bratislava, VÚSEI-AR 1990.
- [11] *Návrh na vyjadrenie vplyvu terciárnej sféry na tvorbu národného dôchodku*. [Interný materiál.] Praha, FSÚ 1989.
- [12] *Ekonomická encyklopédia*. 2. preprac. vyd. Praha, Svoboda 1984.
- [13] *Reprodukčný proces ČSSR v 80. rokoch*. Praha, Academia 1984.
- [14] CZESANÝ, S.: *Zdokonalování struktur při intenzifikaci ekonomiky*. Praha, Svoboda 1984.
- [15] *Přepočet hrubého domácího produktu ČSSR za roky 1984 až 1987 do US dolarů*. [Interný materiál.] Praha, FSÚ 1988.
- [16] *Základné rozdiely medzi pojatím a výpočtami vytvoreného národného dôchodku a hrubého domácího produktu*. [Interný materiál.] Praha, FSÚ 1990.

POSITION OF THE TERTIARY SECTOR OF THE SLOVAK ECONOMY

Dalimil STRATIL

The paper deals with the position and the development of the tertiary sector of the Slovak economy. The analysis of trends and casual dependence of this sector calls for a view in the context with the primary and secondary sectors of the national economy.

The basic methodological approach to the analysis of the tertiary sector of the Slovak economy is the verification of the general hypotheses about the development of this sector. The tertiary sector is studied within the period of the 80'tieth with the special emphasis on the year 1990. It is supposed that in this year the position and structure of this sector could be influenced by the changes in the economic system. As a second methodological tool the comparative analysis was used. The structure of the Slovak tertiary sector was compared with the structure of a set of similar European and extracuropean countries.

The basic indicators used in the analysis are as follows:

- employment according to sectors and the economy as a whole,
- investment in the same breakdown,
- real assets in the same breakdown,
- output according to sectors,
- gross domestic product and the value added generated in the tertiary sector,
- derived indicators such as expenditures of the population on services, material, energy and imports intensities and so on.

The analysis of the position and development of the tertiary sector of the Slovak economy makes possible to quantify the contribution of this sector to the growth of the Slovak economy, to evaluate the structure of the economy as a whole and its development, to compare the sector structure of the Slovak national economy with advanced market economies, to find the differences between the structure of the Slovak economy and the compared economies and to identify the impact of central planning on the development of the tertiary sector and the sector structure of the Slovak national economy. At the same time the analysis makes possible to identify the main directions, the improvement of sector structure can contribute to the solution of the significant problems of the Slovak economy in.

ПОЛОЖЕНИЕ ТРЕТИЧНОГО СЕКТОРА В ЭКОНОМИКЕ СЛОВАКИИ

Далимил СТРАТИЛ

Предметом статьи является положение и развитие третичного сектора экономики Словакии. Анализ тенденций и причинных взаимосвязей в этом секторе требует их изучения в контексте с первичным и вторичным сектором народного хозяйства.

В анализе третичного сектора экономики Словакии основным методологическим подходом является проверка общих гипотез о его развитии. Третичный сектор исследуется за период 80-х гг. с особым акцентом на 1990 год. Предполагается, что именно в том году на положение и структуру сектора могли повлиять изменения в экономической системе. В качестве второго методологического инструмента используется сравнительный анализ. Структура экономики Словакии сравнивается со структурой комплекса подобных европейских и неевропейских стран.

В анализе используются следующие основные показатели:

- заняты по секторам и за экономику в целом,

- инвестиции в том же членении,
- выпуск по секторам,
- основные средства в том же членении,
- валовой внутренний продукт и добавленная стоимость, созданная в третичном секторе,

-производные показатели такие, как расходы населения на услуги, материало-, импорто- и энергоёмкость и т.д.

Анализ положения и развития третичного сектора экономики Словакии позволяет определить вклад этого сектора в развитие словацкой экономики, оценить структуру экономики в целом и её развитие, сравнить секторную структуру экономики Словакии с развитыми рыночными экономиками, найти различия между структурой экономики Словакии и сравниваемыми странами и определить воздействие центрального планирования на развитие третичного сектора и секторной структуры народного хозяйства Словакии. Одновременно анализ позволяет определить основные направления, где совершенствование структуры может способствовать решению важных проблем экономики Словакии.

Vplyv priemyslového výskumu na zmeny v slovenskom priemysle

Štefan ZAJAC*

Usmerňovanie vzťahov priemyslového výskumu a štruktúry priemyselnej výroby patrí k základným úlohám priemyselnej i výskumnej politiky v modernej ekonomike. Poznávanie týchto vzťahov na Slovensku bolo doteraz pomerne náhodné, a preto dnes, vzhľadom na prechodové obdobie, je o to naliehavejšie. Šírka problematiky (spomeňme aspoň zásadné rozdiely medzi mikroúrovňou a makroúrovňou) však presahuje možnosti jej spracovania v jednom príspevku. Cieľ príspevku je preto pomerne úzky. Chceme načrtnúť vývoj priemyslového výskumu na Slovensku v 70. a 80. rokoch na makroúrovni z dvoch hľadísk: z hľadiska jeho náročnosti na zdroje (pracovné i finančné) a jeho vplyvov na posun štruktúry a technicko-ekonomickej úrovne priemyselnej produkcie. Sme si, súčasne, vedomí toho, že výskum problémov na makroúrovni bude nevyhnutné doplniť o odlišnosti mikroúrovne. Jednak preto, lebo ťažisko riadenia sa začína posúvať na mikroúroveň, jednak z toho dôvodu, že aj riadiace centrum sa tým dostáva do kvalitatívne odlišných podmienok.

1. Štruktúrne determinanty vývoja priemyslového výskumu

Ak máme opísať základné črty priemyslového výskumu v minulom období, nemôžeme obísť štruktúrne predpoklady, ktoré ovplyvnili tvorbu i pôsobenie výskumnej politiky u nás.

Pokus Slovenska (po 2. svetovej vojne) o vymanenie sa z periférie svetovej ekonomiky sa postupne zmenil z praktickej šance na teoretickú možnosť. To, že Slovensku sa nepodarilo dosiahnuť vyspelé ekonomiky v úrovni produktivity práce, bolo dôsledkom súbehu viacerých príčin. Treba upozorniť na to, že hospodárska politika (aj kvôli vtedajším zjednodušeným predstavám) nepostrehla, že riešenie úlohy dosiahnuť a neskôr začleniť sa (catching-up) medzi vyspelé ekonomiky je dvojetapovým procesom [7, s. 308]: kvázidostihnutia a reálneho dosiahnutia týchto ekonomík.

Etapa *kvázidostihnutia* sa vyznačuje tým, že napriek oveľa vyššiemu tempu

---

* Ing. Štefan ZAJAC, CSc. samostatný vedecký pracovník v oblasti vednej politiky a prognózovania vedy a techniky. Prognostický ústav SAV, Malinovského 56, 811 05 Bratislava.

rastu v zaostávajúcej ekonomike než v ekonomikách, ktoré patria k centru svetovej ekonomiky, absolútne rozdiely (napr. v objeme výroby na 1 obyvateľa) rastú. V tejto etape nemôže ísť o odstránenie absolútnych rozdielov, ale "len" o vytvorenie výkonnej ekonomiky a ostatných predpokladov na reálne dostihnutie. Kým v etape kvázidostihnutia ide o extenzívny rast, tak v druhej etape, namiesto extenzívnej akumulácie, už musí zohrať kľúčovú úlohu vedecko-technický rozvoj. Ak nedôjde k tejto zmene, nemôže nastať ani druhá etapa. To neznamená, že by v prvej etape nebol potrebný vedecko-technický rozvoj, avšak len taký, aby v nej prevažovalo extenzívne využívanie dostupných zdrojov.

Slovensko sa pokúsilo, pomerne úspešne, o etapu kvázidostihnutia, ale už nedokázalo vstúpiť do etapy reálneho dostihnutia. Extenzívne využívanie zdrojov (vrátane už nadbytočnej industrializácie) totiž pokračovalo, hoci jeho potencie sa vyčerpali. A že v 50. a 60. rokoch boli možnosti na prekovanie zaostávania, to ukazujú výsledky napr. škandinávskych krajín, Rakúska, nehovoriac už o Japonsku.¹

Nezvládnutie procesu *reálneho dostihnutia* bolo sprevádzané (a sčasti aj spôsobené) vznikom technologickej medzery. Ak sa v tejto súvislosti hovorilo o rastúcom odstupe od vedecko-technickej úrovne vyspelých ekonomík, nebolo to celkom presné. Pokračovanie v industriálnej forme vedecko-technického rozvoja totiž znamenalo pohyb Slovenska iným smerom a jeho kvalitatívne zaostávanie za informatizačnou formou vedecko-technického rozvoja vo vyspelých trhových ekonomikách.

Aj na Slovensku, podobne ako v iných krajinách bývalej RVHP, sa presadili tendencie, ktoré prispeli k vysokej dynamike i k pomerne vysokému (v porovnaní s malými vyspelými ekonomikami) zastúpeniu výskumu a vývoja v makroekonomickej štruktúre. Po prvé, rýchly rozvoj vzdelanosti, rastúca dostupnosť vysokej kvalifikácie i záujem o prácu vo výskume prispeli k rastu ponuky zdrojov pre výskum a vývoj. Po druhé, uskutočňovanie industrializačných úloh sa spájalo s nevyhnutnosťou budovať zodpovedajúcu výskumno-vývojovú základňu (VVZ), ktorej význam zvyšovali opakujúce sa pokusy Západu o vedecko-technické embargo. Reakciou na tieto pokusy bola snaha riešiť vedecko-technické problémy vlastnými silami, t. j. objavili sa prvky autarkie. Tým sa systematicky podnecoval dopyt po vstupoch do výskumu a vývoja, ktorý potom vyústil do vyššej

¹ S. Janáčková, na základe analýzy priebehu minulých procesov vo svete, upozornila na to, že v ekonomickom vývoji sa presadzoval akýsi "prah zaostalosti", pričom len krajiny, ktoré boli nad týmto prahom, mohli úspešne zvládnuť proces dobiehania. Pritom "česko-slovenská ekonomika po druhej svetovej vojne sa nachádzala nepochybné nad prahom zaostalosti, to znamená, že mala potenciálnu možnosť ťažiť z procesu doháňania". Ibaže po roku 1950 sme boli "krajinou, ktorej chýbala "sociálna schopnosť" využiť proces doháňania. Sčasti to bolo spôsobené politickým rozdelením sveta, ktoré sťažilo krajinám sovietskeho bloku prístup k transferu technológií z USA či ďalších vyspelých trhových ekonomík. Ale ďalšie príčiny boli ekonomické: neschopnosť centrálne plánovanej ekonomiky využiť aj ten technologický transfer, ktorý bol možný, autarkné tendencie a protiinovačné klíma" [11, s. 16].

vybavenosti výskumom, než akú vykazujú vyspelé trhové ekonomiky.²

V malej ekonomike takáto autarkia vedy a výskumu musela, z viacerých príčin, viesť k tomu, že invencie a inovácie boli novinkami zväčša len pre túto ekonomiku.³ Rozhodujúca príčina (umocňovaná všeobecným nedostatkom zdrojov) spočívala v tom, že centrálné plánovaná ekonomika nemala tie mechanizmy, ktoré by boli schopné včas rozpoznať potrebu inovácie, jednak kvôli administratívne vytváraným a udržiavaným monopolom, jednak kvôli zániku objektívneho pôsobenia hodnotových kategórií. Preto vtedajší systém riadenia musel využívať náhradné riešenie, ktoré spočívalo v "imitácii zahraničných vzorov, v prenose výsledkov z priemyselne vyspelých kapitalistických krajín. Zvolené riešenie má niekoľko nedostatkov: je pomalé, neobjektívne (na základe akého medzinárodného porovnávania a kým má byť poznané, ktoré smery technického rozvoja sú práve tými progresívnymi), orientuje sa na napodobňovanie, nie na vznik nových poznatkov, je takmer necitlivé k otázke ekonomickej efektívnosti" [15, s. 81].

Všimnime si ešte niektoré znaky administratívno-direktívneho riadenia, akými sú: trvalá prevaha mocenských vzťahov v riadení, rezortizmus v organizácii výskumu, plánovanie a kontrola činností podľa formálnych kritérií, "naturálne" princípy alokácie zdrojov.⁴ Často prehliadanou skutočnosťou je, že tento model riadenia si nevytvoril účinné nástroje na uplatňovanie selektívnej štátnej vednej a technickej politiky. Realizácia štátnej politiky sa spočiatku zabezpečovala prostredníctvom rozhodujúceho podielu rozpočtového financovania výskumu a vývoja, neskôr podiel štátneho rozpočtu výrazne klesal. Presun finančnej záťaže na rezorty mal za následok, že takmer legislatívne sa zabezpečilo "rezortné vlastníctvo" výskumu a vývoja, ako zdroja rozvojových procesov, pretože otázky rozvoja a využitia výsledkov výskumu boli ovplyvnené rozhodnutiami administra-

² Túto hypotézu pre bývalé socialistické ekonomiky vyslovil poľský ekonóm P. Glikman [8, s. 206]. Ten istý autor upozornil [9, s. 831] aj na príčiny skreslenia v prospech socialistických ekonomík. Ukazovatele náročnosti na vedu a výskum sú nadhodnotené, v porovnaní s ukazovateľmi vypočítanými pre vyspelé trhové ekonomiky, z dvoch príčin: a) zaradenie personálu vo vývoji v podnikoch do sféry výskumu a vývoja (ten sa nevyčleňuje z personálu podnikov v trhových ekonomikách - odhaduje sa, že z tohto dôvodu sú výdavky zvýšené o 20-25 %); b) rozdiely v metodikách výpočtu čistého materiálneho produktu (zníženie hodnoty menovateľa o 20-25 %).

³ Uvedené konštatovanie platí aj pre iné malé, centrálné plánované ekonomiky, napr. Maďarsko [23, s. 68].

⁴ Prispelo k tomu používanie (aj v procese poznávania) lineárneho modelu, ktorý bol známy ako cyklus: veda - technika - výroba - použitie. Tento model má nesporné didaktické hodnoty, ale jeho uskutočňovanie v praxi sprevádzali dva podstatné nedostatky. Prvý vyplýva z jednostrannosti a lineárnej závislosti medzi zložkami cyklu, ktoré sú zriedkavé a nezodpovedajú realite ani v centrálné plánovaných, ani vo vyspelých trhových ekonomikách. Na to poukázali viacerí autori, napr. C. Jones [12, s. 1106]. Druhým je to, že model zodpovedá podmienkam "ainovačnej ekonomiky" [9, s. 834], kde sa články inovačného procesu, ktoré sú mimo sféry výskumu a vývoja, správajú pasívne a riadiaca sféra stotožňuje púhe vynaloženie finančných prostriedkov na výskum a vývoj so začiatkom reálnych inovačných procesov. Je zrejmé, že uvedené znaky "ainovačnej ekonomiky" boli príznačné pre centrálné plánované ekonomiky.

tívy jednotlivých rezortov (vrátane administratívny vrcholového riadenia vedy a techniky). Rezortné riadenie deformovalo čisto vedecké kritériá i logiku rozvoja výskumu a umožňovalo prežívanie aj takých organizácií, ktoré vôbec nesúviseli s výskumom. A napokon, rezortizmus spôsobil rozrušovanie prirodzenej štruktúry vedeckých spoločenstiev, ktoré sa utvárajú v súlade s povahou riešených úloh.

2. Vývoj základných charakteristík priemyslového výskumu

Interpretácia zmien základných charakteristík priemyslového výskumu jednak prihliada na vplyv štruktúrnych determinantov, jednak posudzuje situáciu cez medzinárodnú "optiku". Vychádzame z hypotézy, že výskum a vývoj vo vyspelých trhových ekonomikách predstavuje kritériálnu funkciu pre náš priemyslový výskum (pozri, [26, s. 5-9]). Navyše, zlomový charakter budúceho vývoja priemyslového výskumu znižuje poznávaciu hodnotu informácií, ktoré prináša porovnanie rozdielov v čase. Rastúcu analytickú hodnotu preto majú priestorové porovnania,⁵ najmä s vyspelými ekonomikami podobnej veľkosti, akými sú Slovensko alebo ČSFR.

Priemyslový výskum predstavuje dlhodobu a všeobecne najvýznamnejšiu zložku výskumného potenciálu priemyselne vyspelých krajín. To sa týka počtu pracovníkov i objemu výdavkov na výskum a vývoj.⁶ Všimnime si podrobnejšie najskôr medzinárodnú pozíciu Slovenska na konci 80 rokov. Podľa posledných podrobných údajov za rok 1989 o celkovom počte pracovníkov (a z nich: s vysokoškolským vzdelaním) Slovensko vykazovalo pomerne vysoké absolútne i relatívne hodnoty (tab. 1). Po úprave údajov za Slovensko na ekvivalent čistého času (t. j. 12 776 osôb) dostávame hodnotu, ktorá je porovnateľná s Dánskom, Fínskom a Rakúskom. Pokiaľ ide o pracovníkov s vysokoškolskou kvalifikáciou, hodnotu za Slovensko je mimoriadne vysoká (aj po korekcii na 7 811 osôb) a približuje sa údaju za Belgicko. Jedno z možných vysvetlení tejto odchýlky voči

⁵ Sme si vedomí problémov medzinárodnej porovnateľnosti česko-slovenských údajov o výskume. Tu uvedieme len dva, ktoré sú najčastejším zdrojom skreslenia (nadhodnotenia) v prospech ČSFR. Štatistika ČSFR zahŕňa medzi pracovníkov výskumno-vývojovej základne (VVZ) aj tých, ktorých činnosť vôbec nesúvisí s výskumom a vývojom. Preto uvádzame len personál výskumu a vývoja, ktorého podiel na celkovom počte pracovníkov VVZ nedosahuje dlhodobo ani 60 %. Ďalej, štatistiky OECD uvádzajú personál prepočítaný na ekvivalent plného času (FTE) - času venovaného len výskumnej činnosti. Preto používame redukčný koeficient v hodnote 0,7 pri údajoch za Slovensko, čo zodpovedá postupom publikovaným v česko-slovenskej literatúre. Navyše, podobnú hodnotu dosahuje aj podiel bežných výdavkov na výskum a vývoj z celkových výdavkov na činnosť VVZ.

⁶ Štatistické údaje OECD o personáli v priemyslovom výskume sa zverejňujú len sporadicky. Zväčša sa nahrádzajú údajmi za výskum a vývoj v podnikateľskom sektore (BERD). Podľa odhadu za krajiny OECD z prvej polovice 80. rokov bolo alokovaných do priemyslu cca 95 % výdavkov BERD. S vedomím určitej nepresnosti (nie sú tu kapacity priemyslového výskumu vo verejnom sektore) aproximujeme údaje za priemyslový výskum údajmi za podnikateľský sektor ako celok.

T a b u l k a 1

Pracovníci výskumu a vývoja v podnikateľskom sektore krajín OECD a v priemyslovom výskume na Slovensku v roku 1989

Krajina	Celkový počet pracovníkov	Podiel na národnom výskumnom potenciáli (v %)	Pracovníci s VŠ vzdelaním	Podiel na národnom výskumnom potenciáli (v %)
Belgicko ³	22 474	61,0	8 533	51,2
Dánsko	13 969	57,4	4 419	40,3
Fínsko	14 535	..	5 142	..
Holansko	31 390 ³	48,7 ³	10 280 ¹	42,6 ¹
Nórsko	11 100	53,6	6 500	53,7
Rakúsko ¹	12 555	62,3	3 359	44,1
Švajčiarsko	39 300	78,2	9 400	66,0
Švédsko	33 658	67,0	12 243 ²	53,9 ²
Slovensko	18 252	54,4	11 159	52,4

Vysvetlivky: 1 – 1985; 2 – 1987; 3 – 1988.

Prameň: [16, s. 28–31] a vlastné výpočty podľa [21].

porovnávaným ekonomikám je to, že vysoký počet pracovníkov nahrádzal, do určitej miery, nedostatočnú materiálnu vybavenosť. Nepriamo to potvrdzujú údaje o podieli mzdových nákladov na neinvestičných výdavkoch na výskum a vývoj. V zahraničí tento podiel dosahuje 50–60 %, na Slovensku sa pohybuje dlhodobo v rozpätí 30–40 %.

Pri výdavkoch na výskum a vývoj treba upozorniť na skutočnosť, že Slovensko (podobne ako iné centrálné plánované ekonomiky) nedokázalo v 70. a 80. rokoch zachytiť trend podstatne dynamickejšieho rastu výdavkov než počtu vysokokvalifikovaných pracovníkov, čo bolo prejavom prechodu na intenzívne trajektórie rozvoja vedy vo svete. Pritom absolútny objem týchto výdavkov je rozhodujúci pri medzinárodnom porovnávaní, pretože uskutočniteľnosť výskumov vyžaduje, aby sa dosiahli isté (v čase rastúce) prahové hodnoty finančných zdrojov.

Ak by sme korigovali objem výdavkov na výskum a vývoj (analogicky s redukciou počtu výskumníkov) za Slovensko, tak dostaneme (po prepočte na USD) hodnotu 460 mil. USD, ktorá je nižšia ako výdavky na výskum v Rakúsku (tab. 2). Odhad síce kontrastuje s údajom o výskumnej intenzite priemyslového produktu, ale odráža výkonnosť slovenskej ekonomiky. Navyše, objem výdavkov bol počítaný z údajov takej ekonomiky, v ktorej len časť produkcie je konvertibilná na svetovom trhu (vrátane výrobkov pre sektor vedy). Inými slovami, aj takýto malý objem je len nominálny. Reálny objem výdavkov závisí hlavne od veľkosti medzery medzi paritou kúpnej sily a výmenným kurzom Kčs.

Môžeme predbežne zhrnúť: na konci 80. rokov slovenský priemyslový výskum vykazoval pri medzinárodnom porovnávaní vysoké nominálne hodnoty, jeho reálna veľkosť však bola v skutočnosti menšia a vybavenosť výskumnej práce

T a b u l k a 2

Výdavky na výskum a vývoj v podnikateľskom sektore krajín OECD a v priemyslovom výskume na Slovensku v roku 1989

Krajina	Výdavky v parite kúpnej sily (v mil. USD)	Podiel na národnom výskumnom potenciály (v %)	Podiel na priemyselnom produkte (v %)
Belgicko ²	1 514,9	73,6	1,34
Dánsko	631,3	55,0	1,29
Fínsko	827,7	60,8	1,57
Holansko ²	2 559,2	60,0	1,73
Nórsko	819,5	60,8	1,57
Rakúsko ¹	566,8	54,8	0,92
Švajčiarsko	2 546,8	74,8	..
Švédsko	2 415,7	66,2	2,72
Slovensko	657,7	69,8	2,16

Vysvetlivky: 1 – 1985; 1 – 1988. Parita kúpnej sily 1 USD = 11 Kčs (podľa [15, s. 45]).

Prameň: [16, s. 26–27] a vlastné výpočty na základe [20, s.143] a [21].

(ak aj odhliadneme od nízkej informačnej vybavenosti a obmedzených možností medzinárodnej spolupráce) zjavne nedostačujúca.

Teraz prejdeme k posúdeniu dlhodobých zmien v domácich pomeroch. Začneme konštatovaním, že podiel pracovníkov výskumu a vývoja v priemysle na celej VVZ je dlhodobo stabilný a v rokoch 1970–1989 stúpol z 54,1 % na 54,4 %. Výraznejší pohyb nastal pri vysokoškolsky vzdelaných pracovníkoch výskumu a vývoja, ktorých podiel stúpol zo 47,6 % na 52,4 %.

Rast podielu priemyslového výskumu však sprevádzali nie vždy priaznivé tendencie v štruktúre personálu. Napríklad za roky 1970–1989 vzrástol počet pracovníkov výskumu a vývoja v priemysle 1,7-krát (z 10 541 na 18 252 osôb), z toho s vysokoškolským vzdelaním až 2,8-krát. Tento, nominálne priaznivý vývoj mal však aj svoj rub. Už výskumy vednej politiky zo 60. rokov upozorňovali na riziko, že ak sa zdvojnásobí počet pracovníkov vo vede za obdobie, ktoré je kratšie než 15 rokov (t. j. dvakrát za života jednej generácie vedeckých pracovníkov), potom je nevyhnutné zamestnávať nielen priemerných pracovníkov, ale aj menej nadaných než je priemer. Dlhodobo uskutočňovaná politika vysokej dynamiky rastu počtu vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov viedla k poklesu kvality pracovnej zložky výskumného potenciálu (prítom v roku 1989 došlo k poklesu počtu oproti roku 1988). Vznikol tzv. masový vedec, t. j. pracovník s ľubovoľným diplomom, univerzálne použiteľný v ľubovoľnej organizácii, s jedinou výnimkou – nevhodný na tvorivú poznávaciu činnosť. Napriek vysokej dynamike je kvalifikačná štruktúra výskumu a vývoja v priemysle horšia, než je priemer v celej slovenskej VVZ.

Podiel priemyselnej VVZ na neinvestičných výdavkoch do celej VVZ stúpol v rokoch 1970–1989 zo 68,9 % na 71,6 %. Výrazný rozdiel (cca 20 percentuálnych bodov) v porovnaní s podielom pracovníkov v priemyslovom výskume vyplýva nielen z nadpriemernej náročnosti výskumu na neinvestičné vstupy, ale

častočne aj z financovania nevýskumných činností. Určitý vplyv však malo aj dlhodobé preferovanie tejto časti VVZ z politicko-vojenských dôvodov.

Zmeny v rozložení zamestnanosti (a pre porovnanie aj neinvestičných výdavkov) v priemyselných odvetviach uvádza tabuľka 3. Vyplýva z nej, že – ak

T a b u ľ k a 3

Podiel priemyselných odvetví (v %) na počte pracovníkov výskumu a vývoja s vysokoškolským vzdelaním a na neinvestičných výdavkoch na priemyslový výskum v rokoch 1970 a 1989

Ukazovateľ	1970		1989	
	A	B	A	B
priemysel palív	2,8	3,2	0,4	0,4
energetický priemysel	1,3	2,2	2,8	2,5
hutníctvo železa	4,0	2,7	1,2	1,0
hutníctvo neželezných kovov	3,4	6,3	0,8	1,4
chemický priemysel	14,5	16,1	10,7	10,7
strojárstvo, elektrotechnický a kovospracujúci priemysel	54,6	51,7	60,7	73,9
priemysel stavebných hmôt	1,4	1,9	1,7	1,6
drevospracujúci priemysel	5,8	7,9	3,9	2,6
priemysel papiera a celulózy	2,8	1,2	1,7	0,7
priemysel skla a keramiky	0,5	0,9	1,2	0,8
textilný priemysel	0,4	0,4	1,5	0,9
potravínársky priemysel	2,9	1,8	1,7	0,8
ostatný priemysel	5,6	3,7	10,7	4,3
Priemysel spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Vysvetlivky: A – pracovníci výskumu a vývoja s vysokoškolským vzdelaním; B – neinvestičné výdavky na výskum a vývoj.

Prameň: Vlastné výpočty na základe [21] a [24].

odhliadneme od markantného vzostupu tzv. ostatných priemyselných odvetví – došlo ku koncentrácii výskumných kapacít v skupine strojárstvo, elektrotechnický a kovospracujúci priemysel. Prejavila sa tendencia, podobne ako v iných krajinách, že výskum sa koncentruje do niekoľkých odvetví. Vzhľadom na chýbajúce údaje je ťažké posúdiť, do akej miery sa na tejto koncentrácii podieľal vojenský sektor a do akej civilný sektor.

Dôraz na "objemové" ukazovatele aj vo vede a v technike deformoval vecnú štruktúru výskumných kapacít vo viacerých smeroch. Nielenže neboli dostatočne rozvinuté tie časti VVZ, od ktorých závisí kvalita, výkonnosť a efektívnosť ucelených technologických systémov, ale hlavne sa nezabezpečovala príprava poznatkov pre vznik zdrojovo nenáročných (vo vtedajšom chápaní nevýhodných) technológií a techniky. Zároveň došlo k hypertrofii, ak aj nie poznatkového predstihu, tak určite vzhľadom na viazané zdroje tých výskumných oblastí, ktoré sa sústredili na tradičné priemyselné odbory, ale aj moderné odvetvia (výroba počítačov a chýbajúci software), kde sa nezabezpečovali požiadavky zákazníkov.

Doteraz sme hovorili o zmenách v priemyslovom výskume vo všeobecnosti. Ak chceme posúdiť jeho vplyv na zmeny v priemyselnej produkcii, potom musíme venovať pozornosť otázke vybavenosti jednotlivých odvetví výskumom, t. j. ich výskumnej intenzite [10, s. 301–302].

Výskumná intenzita na agregátnej úrovni je výslednicou rozloženia intenzít v jednotlivých priemyselných odvetviach. Závisí na jednej strane od toho, koľko odvetví a akým podielom prispieva na výskum, či niektoré odvetvia sa spoliehajú skôr na bezplatne získané vedľajšie účinky výskumu, či sa uspokojia s púhou imitáciou a pod. Na druhej strane, rovnaká intenzita v rozdielnych odvetviach môže byť spôsobená len rozdielmi v rozložení výskumu a produkcie (predaja a pod.). Právom je možné predpokladať, že obmedzujúcim faktorom pri interpretácii výskumných intenzít je to, či sa berie do úvahy intenzita a ráta sa za odvetvia (odbory), bez vlastnej výskumnej činnosti.

Už sme uviedli (v rámci medzinárodného porovnávania) výskumnú intenzitu priemyselného produktu, ktorá patrila medzi najnižšie. Opačnú situáciu by sme zaznamenali v prípade intenzity meranej k hodnote pridanej spracovaním (tab. 4). Je to spôsobené veľmi nízkym podielom pridanej hodnoty na objeme produkcie. Ak by sme vyšli z používaného predpokladu, že intenzita nad agregátnym priemerom (priemysel ako celok) charakterizuje výskumne intenzívne odvetvia, potom túto podmienku spĺňajú odvetvia strojárstva, elektrotechnického, a čiastočne aj palivového a chemického priemyslu. Pri priemysle palív to možno vysvetliť výskumom prípravy palív (najmä jadrových).

3. Vplyv priemyslového výskumu na zmeny priemyselnej výroby

Rozsiahly výskumný potenciál priemyslového výskumu na Slovensku ročne produkoval veľké množstvo výstupov rôzneho druhu [19]: výskumných úloh, vynálezov, licencií a pod. Sledovanie vplyvu týchto efektov na priemyselnú výrobu je zložitú. Existuje napr. výrazný časový posun medzi použiteľnými výstupmi z výskumu a ich prejavom vo výrobe, ktorý je tým väčší, čím väčší je podiel základného, príp. orientovaného výskumu. Značnú časť invenčných vstupov do priemyslu tvoria komerčné výsledky výskumu na vysokých školách, ktorý sa v priemyslovom výskume nevykazuje. Avšak na základe bežne dostupných údajov nie je možné rozlíšiť odlišné vstupy. Preto je nevyhnutné používať nepriame postupy na zobrazenie a posúdenie schopnosti priemyslu účinne absorbovať výstupy z výskumov (domácich i zahraničných).

Azda najjednoduchším, ale zároveň najspornejším, spôsobom vyjadrovania vplyvu výskumu na zvyšovanie technicko-ekonomickej úrovne (a sčasti aj medzinárodnej konkurencieschopnosti) priemyselnej produkcie je podiel hodnoty pridanej spracovaním na hodnote produkcie daného priemyselného odvetvia. Vychádza sa z empiricky potvrdeného predpokladu (overeného najmä v spracovateľskom priemysle), že čím vyšší je objem i podiel hodnoty pridanej spracova-

T a b u l k a 4

Úroveň technologickej intenzity v priemyselných odvetviach na Slovensku v roku 1987 (v %)

Ukazovateľ	A	B	C	D
priemysel palív	1,8	8,6	1,8	1,3
energetický priemysel	0,5	2,5	1,7	1,2
hutníctvo železa	0,1	0,9	1,1	0,8
hutníctvo neželezných kovov	0,9	12,1	1,8	0,8
chemický priemysel	0,6	2,3	4,2	2,4
strojárstvo	5,1	12,6	6,0	3,5
elektrotechnický priemysel	2,8	8,2	4,3	2,6
priemysel stavebných hmôt	0,4	1,7	0,7	0,5
drevospracujúci priemysel	1,3	4,3	1,6	0,9
kovospracujúci priemysel	2,5	6,5	3,1	1,6
priemysel papiera a celulózy	0,5	2,3	3,0	1,9
priemysel skla a keramiky	2,2	5,7	2,4	1,2
textilný priemysel	0,4	1,4	0,4	0,4
konfekčný priemysel	0,04	0,1	-	-
kožiarsky priemysel	0,5	1,5	0,8	0,4
polygrafický priemysel	0,1	0,4	0,2	0,1
potravínarský priemysel	0,2	1,6	0,9	0,6
ostatný priemysel	0,3	1,3	0,5	0,3
Priemysel spolu	1,1	4,4	2,2	1,3

Vysvetlivky: A – podiel neinvestičných výdavkov na výskum a vývoj v priemysle na priemyselnej produkcii; B – podiel neinvestičných výdavkov na výskum a vývoj na hodnote pridanej spracovaním v priemysle; C – podiel pracovníkov výskumu a vývoja v priemysle k celkovému počtu pracovníkov v odvetví; D – podiel pracovníkov výskumu a vývoja s vysokoškolským vzdelaním k celkovému počtu pracovníkov v odvetví.

Prameň: Vlastné výpočty na základe [2] a [22].

ním, tým vyššia je výskumná (technologická) intenzita produkcie (čo platí aj opačne). Ide o zovšeobecnenie skúseností z procesu reindustrializácie, ktorý sa prejavil ako "štruktúrna transformácia priemyslu na vyššiu pridanú hodnotu, na poznatkovo intenzívnejšie sektory a výrobové skupiny" [18, s. 1]. V tejto súvislosti sa uvádza hlavne dynamický rast produkcie vo výskumne intenzívnych odvetviach. Do akej miery platia fakty o hodnote pridanej spracovaním, zistené vo vyspelých trhových ekonomikách v 70. a 80. rokoch, aj pre slovenský priemysel, to ukazuje tabuľka 5.

Výrazný a dlhodobý pokles agregátnej miery spracovania v tuzemskej produkcii priemyslu (pri absolútnom raste objemu pridanej hodnoty) nemožno vysvetľovať výlučne poklesom inovačnej výkonnosti nášho výskumu⁷ (napr.

⁷ Pokles výkonnosti priemyslového výskumu je evidentný. Jeho kritici si nekladú otázku, či je to jav typický len pre centrálne plánovanú ekonomiku, či a prečo k nemu dochádza aj vo vyspelých trhových ekonomikách. Podnetom na tieto pochybnosti sú empirické analýzy patentovej výkonnosti ekonomík tzv. G 7, ktoré ukázali, že v 70. rokoch a začiatkom 80. rokov tam došlo (okrem Japonska) k poklesu patentovej výkonnosti priemyslového výskumu [4, s. 15-22]. Preto bude nevyhnutné hľadať

T a b u ľ k a 5

Podiel hodnoty pridanej spracovaním na hodnote tuzemskej výroby (v %) v slovenskom priemysle za roky 1973, 1977, 1982 a 1987

Ukazovateľ	1973	1977	1982	1987
priemysel palív	48,26	32,80	38,96	31,23
energetický priemysel	33,46	24,55	17,18	19,15
hutníctvo železa	9,83	9,11	8,24	10,14
hutníctvo neželezných kovov	15,80	8,44	9,33	7,29
chemický priemysel	33,78	29,94	25,35	22,17
strojárstvo	39,89	40,87	38,37	40,29
elektrotechnický priemysel	35,76	32,94	32,55	34,38
priemysel stavebných hmôt	39,80	30,35	26,75	24,32
drevospracujúci priemysel	40,06	36,62	34,65	29,46
kovospracujúci priemysel	—	—	—	37,93
priemysel papiera a celulózy	22,93	22,63	21,27	22,07
priemysel skla a keramiky	51,18	46,71	42,10	39,10
textilný priemysel	33,40	34,13	31,68	28,87
konfekčný priemysel	45,68	46,13	46,55	45,33
kožiarsky priemysel	35,55	32,59	34,78	33,83
polygrafický priemysel	43,05	38,14	39,61	21,97
priemysel potravín a pochtín	28,18	25,65	22,45	14,12
výroba mraziarenská a tabaková	55,53	60,87	62,19	60,51
ostatný priemysel	35,97	32,96	28,46	27,09
Priemysel spolu	31,80	28,10	26,69	25,19

Prameň: Vlastné výpočty na základe [2] a [25].

odvetvie tabakovej výroby ani nemá výskum). K presnejším záverom by sa dalo dospieť až po zvážení vplyvu stupňa substitúcie pracovnej sily kapitálom, miery účasti na medzinárodnej delbe práce, relácie vývoja miezd a cien materiálových vstupov (najmä ropy) a pod. Už teraz však možno upozorniť na dlhodobu nepriaznivú tendenciu (z hľadiska prípravy novej priemyselnej politiky) v tých odvetviach, ktoré využívali prevažne domácu surovinovú bázu (spracovanie dreva, výroba stavebných hmôt, skla, keramiky i potravín). Vzhľadom na pokles inovačnej dynamiky nášho výskumu, nízky podiel vonkajších inovačných zdrojov [20], ako aj rozvoj vedy a techniky vo vyspelých trhových ekonomikách, zvýšenie technicko-ekonomickej úrovne výroby (a tým aj medzinárodnej konkurencieschopnosti) v slovenskom priemysle po roku 1987 je málo pravdepodobné.

Vývoj podielu hodnoty pridanej spracovaním ukazuje len celkové smerovanie technicko-ekonomickej úrovne domácej produkcie. Progresívnosť vecnej štruktúry priemyselnej výroby, v zmysle poznatkovej náročnosti (intenzity), môžeme zisťovať rozčlenením výrobkov podľa ich technologickej úrovne. Na to využijeme

najčatejšie uvádzané členenie na vysoké, stredné a nízke technológie.⁸ Interpretácia získaných údajov (tab. 6) je založená na dvoch predpokladoch:

T a b u l k a 6

Vývoj podielu priemyselných odvetví na tvorbe hodnoty pridanej spracovaním z hľadiska úrovne technológií (vybrané odvetvia = 1) v niektorých krajinách OECD a na Slovensku

Ukazovateľ	Roky	Belgicko	Holansko	Švédsko	Japonsko	SR
vysoké technológie	1970-1972	0,064	0,119	0,099	0,135	0,072
	1976-1978	0,069	0,117	0,101	0,139	0,091
	1981-1983	0,069	0,104	0,099	0,158	0,089
stredné technológie	1970-1972	0,306	0,214	0,275	0,309	0,308
	1976-1978	0,344	0,219	0,282	0,312	0,228
	1981-1983	0,354	0,258	0,287	0,331	0,227
nízke technológie	1970-1972	0,630	0,667	0,625	0,559	0,620
	1976-1978	0,589	0,654	0,617	0,551	0,681
	1981-1983	0,577	0,639	0,616	0,512	0,684

Poznámka: Údaje za Slovensko sú za roky 1973, 1977 a 1982.

Prameň: [6, s. 94].

– rastúci podiel odvetví vysokých a stredných technológií na celkovom objeme hodnoty pridanej spracovaním v priemysle odráža proces absorpcie vedecko-technických poznatkov;

– pre priemysel, ktorý prekonáva vedecko-technické zaostávanie, je určujúcou nie tvorba, ale efektívne využívanie dostupných vedecko-technických poznatkov.⁹

V oblasti výrobkov vysokých technológií Slovensko dosahovalo v 70. rokoch a začiatkom 80. rokov podiel, ktorý bol porovnateľný s inými malými ekonomikami. Ale kým v porovnávaných ekonomikách rástol podiel stredných technológií (najmä kvôli poklesu počtu odvetví s nízkymi technológiami), slovenský priemysel, pri porovnateľnom východiskovom stave, zaznamenal opačný pohyb. Možné príčiny, okrem štruktúrnych determinantov uvedených v prvej časti, treba hľadať v zotrvačnosti orientácie na prvovýrobu alebo v uprednostňovaní vývozu výrobkov s nižším stupňom spracovania. V ďalšom období (údaje za rok 1987) podiel vysokých technológií klesol na 0,072; podiel stredných technológií stúpol

⁸ Obsahová náplň jednotlivých úrovní technológií sa určuje nasledovne [1, s. 18]: *vysoké technológie* - lietadlá, kancelárske zariadenia a počítače, elektronické súčiastky, lekárske a farmaceutické prípravky, výroba prístrojov, elektrické zariadenia; *stredné technológie* - motorové vozidlá, chemikálie, neelektrické zariadenia, umelé hmoty, guma, neželezné kovy, iné dopravné zariadenia, ostatný priemysel; *nízke technológie* - sklo a iné nekovové výrobky, potraviny, pochutiny, lodiarstvo, spracovanie ropy, železné kovy, polygrafia, papier, drevo, nábytok, textil, odevy, koža. Uvedené výrobné odbery nepokrývajú celú šírku priemyselnej výroby na Slovensku, a tým podhodnocujú podiel nízkych technológií.

⁹ Malá vyspelá ekonomika je schopná, podľa doterajších odhadov, absorbovať asi 20-35 % z vedecko-technických informácií, ktoré sú dostupné vo svete [13, s. 573].

na 0,324 a podiel nízkych technológií klesol na 0,604 (vlastný výpočet z údajov [2]). Porovnaním týchto údajov s tabuľkou 6 si možno ľahko overiť, že v podstate sa obnovili proporcie z roku 1973. Vysvetlenie takéhoto vývoja nie je jednoduché. Išlo o to, že v rokoch 1982–1987 pokračoval (porovnaj [6; 20]) pokles priemernej inovačnej úrovne nových výrobkov (prítom podiel výrobkov svetovej úrovne bol zlomkovitý), čomu by zodpovedal pokles podielu vysokých technológií, ale nie pokles podielu nízkych technológií. Neúmerná šírka výrobného sortimentu, ktorá existuje dodnes, tiež nenasvedčuje, že by sa mala presunúť do stredných technológií, pretože bola príznačná práve pre nízke technológie.

Ocenenie vplyvu technologických zmien, resp. efektov výskumu na zahranično-obchodný výkon ekonomiky je trvalou zložkou analýz inovačnej výkonnosti národných ekonomík [3, s. 401–424]. K tomuto problému sú možné rôzne prístupy (napr. využívanie zjavných komparatívnych výhod, vyhľadávanie trhových výklenkov a pod.). Tu si všimneme len otázku krytia dovozu vývozom. Máme na mysli jednak to, že výmena vývozu za dovoz vytvára pre malé ekonomiky dodatočne dostupné technologické procesy, ktoré sa pridávajú k tuzemskému zabezpečeniu výrobkov, jednak skutočnosť, že pre tieto ekonomiky je príznačná asymetria v štruktúre krytia dovozu priemyselných výrobkov vývozom. Malé ekonomiky sú zväčša čistými dovozcami výrobkov z odvetví vysokých technológií a čistými vývozcami výrobkov z odvetví nízkych technológií (pozri tab 7).

Štruktúrna schopnosť slovenského priemyslu pokrývať dovoz vývozom je len nominálne porovnateľná s uvedenými ekonomikami (výnimkou je Švajčiarsko). Istý skresľujúci vplyv (v dôsledku metodiky štatistického vykazovania) má vysoký podiel ropy na dovoze (cca 30 % v roku 1987) a jeho objem je hlavnou príčinou záporného salda. Reálne postavenie slovenského priemyslu lepšie ukazuje vývoz a dovoz z nesocialistických krajín (prítom vplyv dovozu ropy tu odpadá), najmä v oblasti vysokých a stredných technológií, kde naše zaostávanie je jednoznačné. Pravda, najvýstižnejší obraz by sme získali pri porovnávaní podielu obchodu Slovenska s výrobkami odvetví vysokých technológií na trhoch OECD, pretože to je rozhodujúcim kritériom úspešnosti. K tomu však nemáme k dispozícii údaje.

S prihliadnutím na uvedené a aj na iné poznatky, slovenský priemyslový výskum na konci 80. rokov možno charakterizovať takto:

- formovanie veľkosti, štruktúry a vecného zamerania priemyslového výskumu sa uskutočňovalo za absencie selektívnej vednej politiky;
- potenciál výskumu nie je vyprofilovaný vecne tak, aby sa stal účinným zdrojom inovačnej dynamiky v priemysle;
- chýbajú ekonomické, sociálne a technické zdroje i štruktúry, ktoré sú predpokladom vzniku a kultivovania proinovačného prostredia a zhodnocovania výsledkov výskumu v celkovom rozvoji priemyslu;
- uvedené javy výrazne znížili tak rezultatívnosť priemyslového výskumu, ako aj jeho prínos pre úroveň, štruktúru i efektívnosť priemyselnej výroby.

T a b u l k a 7

Pomer vývozu a dovozu priemyselných výrobkov z hľadiska ich technologickej úrovne v roku 1987

Krajina	Výrobky vysokých technológií	Výrobky stredných technológií	Výrobky nízkych technológií
Belgicko	0,83	1,06	1,18
Dánsko	0,88	0,73	1,19
Fínsko	0,58	0,68	2,18
Holansko	0,83	1,04	1,19
Nórsko	0,28	0,62	0,66
Rakúsko	0,74	0,82	1,08
Švajčiarsko	1,46	1,10	0,52
Švédsko	0,89	1,18	1,41
Slovensko ¹	0,58	0,83	0,62
Slovensko ²	0,16	0,34	1,54

Vysvetlivky: 1 – celkový dovoz a vývoz súboru výrobkov slovenského priemyslu; 2 – dtto vývoz a dovoz z nesocialistických štátov.

Prameň: [17, s. 56 – 57] a vlastné výpočty na základe [2].

Ak k týmto negatívam pridáme nedostatočné využívanie licencií, medzinárodnej spolupráce, výsledkov výskumu a vynálezov, čo by mohlo doplniť efekty priemyslového výskumu, vývoj slovenského priemyslu v 70. a 80. rokoch je celkom pochopiteľný. Zásadná otázka však znie: bol slovenský priemysel vôbec schopný vstrebať viac (aj vonkajších) inovačných vstupov, než to dokázal v minulosti? Jej zodpovedanie by bolo prínosom nielen pre tvorcov novej výskumnej a priemyselnej politiky, ale aj pre podnikovú úroveň riadenia.

Došlo 11. 7. 1991

Literatúra

- [1] Belgium–Luxembourg. OECD Economic Surveys. Paris, OECD 1986.
- [2] Bilancia medziodborových vzťahov SSR za rok 1987 v cenách konečného použitia so začleneným dovozom. II. Bratislava, SŠÚ 1989. [3] DOSI, G. et al. (eds.): Technical Change and Economic Theory. London, Francis Pinter Publishers 1988.
- [4] ENGLANDER, S. – EVENSON, R. – HANAZAKI, M.: R&D, Innovation and the Total Factor Productivity Slowdown. OECD Economic Studies, Autumn 1988, č. 11.
- [5] FREEMAN, C. – LUNDEVALL, B. (eds.): Small Countries Facing the Technological Revolution. London and New York, Pinter Publishers 1988.
- [6] FRÍČ, P. a kol.: Prognóza vývoja vedy v SSR do roku 2010 (finálna verzia). I. Veda v makrospoločenskom kontexte. Bratislava, VS SAV, jún 1988.
- [7] GAZDAG, L.: Utolérési törekvések és elszalasztott esélyek Magyarországon az elmúlt évszázadban. Közgazdasági Szemle, 35, 1988, č. 3.
- [8] GLIKMAN, P.: Mutual Relations between Science, Technology and Economy. Science of Science, 6, 1986, č. 2.
- [9] GLIKMAN, P.: Postęp techniczny w warunkach gospodarki a innowacyjnej. Przykład Polski. Ekonomista, 1989, č. 6.

- [10] HUGHES, K.: The Interpretation and Measurement of R&D Intensity – A note. *Research Policy*, 17, 1988, č. 5.
- [11] JANÁČKOVÁ, S.: Překonávání technologické mezery: zkušenosti vyspělých zemí, příležitosti pro Československo. [Výzkumná publikace, č. 378.] Praha, EÚ ČSAV 1991.
- [12] JONES, C.: Process Description of Technical Innovation. *The Journal of Economic Issues*, 23, 1989, č. 4.
- [13] JUREČKA, V.: Některé problémy malých zemí v oblasti inovačních procesů. *Polit. Ekon.*, 38, 1990, č. 5.
- [14] KLUSONĚ, V. a kol.: Přestavba hospodářského mechanismu. [Výzkumná publikace, č. 345.] Praha, EÚ ČSAV 1990.
- [15] KOMÁREK, V. a kol.: Prognóza a program. Praha, Academia 1990.
- [16] Main Science and Technology Indicators. Paris, OECD 1991, č. 1.
- [17] OECD in Figures. Supplement to the OECD Observer. June/July 1991, č. 170.
- [18] ROTHWELL, R. – ZEGVELD, W.: *Reindustrialisation and Technology*. London, Longman 1985.
- [19] SPÁČILOVÁ, R. – ZAJAC, Š.: Priemyselný výskum na Slovensku. [Pracovné materiály, č. 7.] Bratislava, PÚ SAV 1991.
- [20] Statistická ročenka ČSFR. Praha, FSÚ, ČSÚ, SŠÚ 1991.
- [21] Stav a zabezpečenie VVZ v SSR v odvetvovom členení za rok 1989. Bratislava, SŠÚ 1990.
- [22] Stav a zabezpečenie VVZ v SSR v odvetvovom členení za rok 1987. Bratislava, SŠÚ 1988.
- [23] SZÁNTÓ, B.: Váltunk-e paradigmát a műszaki fejleszítésben? *Társadalmi Szemle*, 45, 1990, č. 11.
- [24] Vědeckotechnický rozvoj ČSSR, ČSR a SSR za rok 1970. Praha, FSÚ 1971.
- [25] Vývoj meziodborových vztahov v rokoch 1973, 1977 a 1982. Bratislava, SŠÚ 1985.
- [26] ZEMAN, K.: Ekonomické souvislosti prognóz vědeckotechnického rozvoje (SIVO 2 378). Praha, ÚVTEI 1991.

INDUSTRIAL RESEARCH IMPACT ON THE CHANGES IN THE SLOVAK INDUSTRY

Štefan ZAJAC

Regulation of relations between industrial research and industrial production belongs to the main roles of both industrial, and research policies. Today, recognition of these relations in Slovakia, due to a transition period, is very urgent. The aim of this article is relatively narrow. We want to outline industrial research evolution in 1970s and 1980s from two points of view: 1. resource intensity of research, and 2. its impact on shifts in industrial production structure and technological-economic level. The article consists of three parts.

The first part describes structural determinants of industrial research evolution. Slovakia had attempted, after the World war II., at catching-up process with advanced market economies. However, it did not succeed in catching-up process, and continuance in the industrial form of economic development had led into qualitative backwardness behind the informatisation form of modern economies development. There was a considerable influence of autarchy tendencies in Slovak economy, that had caused the higher equipment (in relative values) than small advanced economies had borne. There were consequences of the administrative command management in science and technology, too.

Industrial research evolution in 1970–1989 is described in the second part. In the international context it must be stated as follows: Slovak industrial research showed above-average personnel, expenditure volume (converted in USD, purchasing power parity), however, was under-average. The lack of new information, and limited possibilities of international cooperation had contributed to it, that research potential magnitude was considerably lower than official data had showed. Industrial research is the greatest part of Slovak R and D base. The share of industrial

research in the whole R and D base had increased during 1970–1989: in researchers, scientists and engineers from 47,6 % to 52,4 %, in current expenditure from 68,9 % to 71,6 %. In industrial research structure there is dominating mechanical engineering, electrical industry and metal working industry. These branches of industry, and partially chemical industry and fuels, show above-average research intensity (expenditure/industrial production).

The third part presents some industrial research impacts. In the first case there is value added share in production of pertinent industry. In period 1973–1987 there was decline of average share from 31,8 % to 25,2 %. In the same period there were following shifts in industrial production structure: the share of high-technology production is remaining the same, 7,2 %, the share of medium-technology has increased from 30,8 % to 32,4 %, and the share of low-technology has declined from 62,0 % to 60,4 %., The Slovak industry capability to cover import by export is comparable (nominally) with small economies (1987). In the case of export and import from advanced market economies it is not so. It is concerning to goods of high-, and medium-technologies.

ВЛИЯНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ИЗМЕНЕНИЯ В СЛОВАЦКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Штефан ЗАЯЦ

Целью статьи является обзор развития промышленных исследований в Словакии в 70-е и 80-е годы с двух точек зрения. Речь идет об оценке ресурсоемкости промышленных исследований и их влияния на сдвиги в структуре промышленной продукции. В первой части дается описание структуры детерминантов формирования и осуществления политики в области промышленных исследований в Словакии (прежде всего процессов намерения упущенного по сравнению с развитыми странами и системы управления научными исследованиями и разработками). Во второй части анализируется развитие основных характеристик промышленных исследований (динамика, структура и интенсивность исследований) и место словацких исследований в международном масштабе. В последней части приводятся изменения в технико-экономическом уровне промышленной продукции, в структуре продукции с точки зрения технологического уровня и международное сравнение покрытия импорта промышленных изделий их экспортом.

R e c e n z i e

Nad ekonomickou vědou a ekonomickou reformou Václava Klause

KLAUS, Václav: *Ekonomická věda a ekonomická reforma (statě a eseje)*. Praha, GENNEX and TOP Agency 1991. 230 s.

Odborná i laická veřejnost dostala v letním měsíci roku 1991 do rukou prostřednictvím vydavatelství GENNEX and TOP Agency další práci z ekonomické "školy" předního českého teoretika i bankéře V. Klause s názvem *Ekonomická věda a ekonomická reforma (statě a eseje)*.

Jsme svědky zhroucení různých systémů centrálního plánovaného řízení. V mnoha zemích nově nastupují tržní systémy převážně neoliberálního charakteru, většinou s rozhodujícím monetaristickým jádrem a restriktivní rozpočtovou politikou. Ty prokázaly zvláště v průmyslově vyspělých zemích většinou svou účinnost, výkonnost a výsledky.

Dnešní reformní ekonomové, jak říká autor "statí a esejů", se již za totality připravovali na vědeckém poli na převratné změny v naší společnosti. Hned v předmluvě nás V. Klaus osobitým způsobem seznamuje s myšlenkami, které je ovládaly v době nesvobody. Též pro něj bylo "strašně ambiciózní psát do šuplíku", neboť neměl takovou míru sebevědomí. Proto i za pomoci seminářů v bance a zveřejňováním článků připravoval skupinu lidí, aby byli schopni - až to okolnosti dovolí - sehrát svou nezastupitelnou roli. Udržování kontaktů s tehdejší světovou ekonomikou bylo rovněž ideologickou diverzí proti totalitnímu režimu pod rouškou vědecké ekonomie. Autor osobitě zameřuje pozornost čtenáře na tyto skutečnosti i na, dle něho, pikantní stať *Strach z globální restrikce* a na další texty (s. 9-10).

Práce je rozdělena na pět částí. V.

Klaus pokusně syntetizuje ve zhuštěných statích a člancích část "soudobého ekonomického myšlení ve světě". Představuje některé reprezentanty ekonomických škol, a zvláště amerických nositelů Nobelových cen za ekonomii, J. Tobina a další. Poněkud polemičtější přístupy zaujímá k ekonomickému myšlení J. Kornaie a N. Kalidora (s. 11-83).

Čtenářům a studujícím prezentují tyto články vědeckým, a někdy i populárnějším stylem J. Tobina, představitele Yalské školy teorie peněz a volby portfolia, J. M. Buchanana, specialistu na finance, zejména veřejné, seznamují nás dále s G. J. Stieglerelem a R. Solowem, kteří přispívají k obohacení ekonomického myšlení pracemi o faktorech působících též v oblasti mikroekonomiky.

Autor dává spolu se statí o ekonomické doktríně - *monetarismu* určitý přehled o školách - myšleních, které se uplatňovaly a uplatňují v různých formách a za spolupůsobení rozdílných faktorů v hospodářském životě většiny zemí světa. V takové i syntetizované podobě se v poslední době v našem prostředí (pokud je recenzentovi známo) neobjevila jiná stejně podnětná práce.

Jedině E. S. Phelps seznámil světovou odbornou veřejnost, rovněž syntetizujícím způsobem, se *Seven Schools of Macroeconomic Thought* (Seven Schools of Macroeconomic Thought), přes vydání v Oxfordu v roce 1990. Jeho členění zahrnuje učení J. M. Keynesa, monetaristickou školu, neoklasickou školu, neokenesián-

ství, školu s makroekonomikou na straně nabídky (Supply-Side Macroeconomics), neoklasickou a neo-neoklasickou teorii reálného podnikatelského cyklu (Neoclassical and Neo-Neoclassical Real Business Cycle Theory) a strukturální školu nemonetárních teorií fluktuace nezaměstnanosti (Non-Monetary Theories of Unemployment Fluctuation - the Structural School).

Vlastní či zprostředkovaně převzatá typologie ekonomických škol autora (bez přesnější anotace, odvolávky nelze určit) k roku 1982 pojala do zjednodušeného členění jako reziduální kategorie, tj. "socialistické a radikální školy" v 5. skupině (s. 14) též profesora Harvardské univerzity J. K. Galbraitha, označovaného některými ekonomy za představitele institucionální analýzy. V roce 1987 vyšla práce J. K. Galbraitha *Ekonomie v perspektivě - kritická historie (Economics in Perspective a Critical History)*, rovněž historicky přehledná klasifikace ekonomických učení.

Druhá část práce, nazvaná *Hledání rovnováhy v ekonomice*, je v podstatě přechodem k praktickým podnětům pro hospodářskou politiku (s. 87-178). Úvodní "referát" *Strach z globální restrikce* ukazuje, že autor se již v roce 1984 s "věšteckou" nutkavostí ohrazuje proti nechápání blahodárného účinku "totální" či "globální" politiky restrikce, která má však diferencovaný dopad na jednotlivé subjekty či úseky společnosti (s. 89). Postupně následují texty z peněžní, finanční a úvěrové politiky (s. 91-98).

Stať o inflaci poskytuje odborně teoreticky ucelenější základ pro výklad i pochopení tohoto složitého ekonomického fenoménu a také přijatelnější vědeckopopulárnější objasňování jejich škodlivých důsledků (s. 111-128). V tomto smyslu, i když ne rozsahem, připomíná argumentace do určité míry dílo I. S. Friedmana z roku 1973 *Inflace, světová katastrofa (Inflation a World-wide Disaster)*. V. Klaus

nám mj. připomíná, že problém inflace je i v tom, že se projevuje nepružnost cen směrem dolů, typická pro západní, ale i východní ekonomiky (s. 112). Snad i laická veřejnost spotřebitelů by si z četby této pasáže ujasnila špatné důsledky inflace též v kontextu jejího vývoje od roku 1991.

Stránky o vnějších impulsích, které ovlivňují růst a nerovnováhu ekonomik (tj. zhoršení reálných směnných relací, ztráta externích-exportních trhů, výpadky dovozu atd.), a o vnitřních impulsích (nadměrné investice, výdaje státu, příjmy obyvatelstva, emise úvěrů apod.) však mohly tehdy jako i dnes vyvolat určitý impuls zamyslet se nad možnou "čistotou" jejich klasifikace. I u některých jevů vnějších impulsů-faktorů lze vysledovat kombinovaný základ příčinných souvislostí či základ s převažujícím vlivem vnitřních zásahů centrálních institucí (s. 136). Domníváme se např., že nelze abstrahovat od subjektivně suverénnosti překypující až nekontrolovatelné hospodářské politiky vládnoucích i stranických činitelů na různých úrovních, jak tomu bylo v tomto případě v minulosti.

Fabulace populárně vědeckého zdůvodňování ztrát exportních trhů, výpadky vývozu, dovozu, např. od prvního ropného šoku v roce 1974 (s. 139), se nám jeví poněkud nepřesná a navíc vmlouvavá i z historického hlediska. Nebyly to totiž především vnější vlivy, protekcionismus a diskriminační politika vůči "socialistickým" zemím, ani antiimportní politika "slabších" zemí, které závažným způsobem narušily zahraničně obchodní záměry naší ekonomiky v minulosti. (Domníváme se, že není třeba se zabývat problémy s konkurenceschopností a efektivností mnoha výrobků a služeb či obchodními podmínkami u našich vývozu apod.)

Osobitně svěbytný vědecký přístup autora se zvlášť působivě projevuje v čas-

tech jeho díla o makroekonomických modelech (s. 148-168). Pedagogicko-ilustrativně a jednoduše vyvozuje bohaté podněty pro přemýšlení nejen výzkumníků, ale i studujících ekonomie, praktiků přemýšlejících o hospodářské politice. Shrnutí problémů s modelováním (s. 166), rozsah teoretického uvažování a zaměření na makroekonomické a mikroekonomické faktory, které působí na vývoj ekonomiky, dokumentují schopnost autora transformovat své poznání na historicky poměrně, ale i současnou realitu a praxi.

Té se populárně vědecky přiblížila esej *Příčiny zahraničně ekonomického problému po vyloučení nepříznivých vnějších vlivů* (s. 169-178). Čtenáři odborného i laického zaměření, avšak zainteresovaného na zkoumání výslednosti čs. zahraničního obchodu, zejména vývozu, jistě zaujmu (od s. 170) sugestivně a osobitě navozované příčiny potíží a neúspěchů, vysvětlování srovnatelných nákladů a výhod (s. 171), požadavků na efekty plynoucí z mezinárodní dělby práce, kritiky byrokratických plánovačů apod. Tézovitě objasňování "přetrvávání nerovnováhy platební bilance" ve světle zahraničně obchodní pozice (s. 173), že se "nesporně jedná o situaci, kdy je cena dovozu neúněrně nízká vůči ceně vývozu, že je chybná relace zahraničních a domácích cen, že je tedy nesprávně zvolený měnový kurs", příliš nepřispívá k průhlednosti zkoumání daného problému obchodní a platební bilance.

Příslušné zjednodušování, zřejmě z nedostatku prostoru, se nevyhnulo ani textu o zahraničně obchodní strategii, o vztazích vývoz a dovoz (s. 176). Zkoumání vztahů politiky orientace na vývozy a nahrazování dovozů (antiimportními opatřeními) má složitější povahu a v praxi rozdílné výsledky i při využívání obou směrů, např. v některých nově industrializovaných zemích.

Některé asijské ekonomové, jako např.

U. K. Park, S. Naya, Wuki, Song-Woo Nam a další, též západní ekonomové S. Teitel a F. E. Toumi se poněkud rozcházejí s některými argumenty ekonomů B. Balassy a dalších (s. 176). Problematické se nám jeví i objasňování úlohy celkové platební bilance (Viable - životaschopné) vzhledem k přílivu kapitálu a jeho převodům do zahraničí.

Třetí část práce *Jak měnit ekonomický systém* (s. 179-212), tři texty z let 1988-1989, zřejmě dosud jinde nepublikované, si uchovávají svěžest aplikovatelnosti a obecné platnosti většinou též pro současné "přechodné" - transformační období. Ukazuje to, dle našeho názoru, např. poučka ze školy kolektivní volby (Public Choice). "Archimedovým bodem úspěchu jakékoli změny je společenský konsensus a jeho vytvoření závisí rozhodujícím způsobem na integritě celé společnosti" (s. 187). Některé z úvah prezentovaných autorem, např. o časování rozložení nákladů reformy, a pokud jde o "absolutní zátěž budoucích generací", o optimálním reformním tempu či o zvýšení úlohy ekonomie a ekonomů v hospodářské politice (s. 188-195), si mohou uchovávat svoji aplikovatelnost a zřejmě nejsou jen nedávnou historickou informací. Závisí však na ochotě a schopnosti využít je.

Stať *Makroekonomické souvislosti nového ekonomického programu (Schematické zobrazení)* upoutá optimálním chápáním vývoje základních ekonomických veličin (spotřeby obyvatelstva, zaměstnanosti či nezaměstnanosti) (s. 197) i volbou tempa ekonomického růstu, nalezením optimální ekonomické strategie apod. (s. 200). *Hledání alternativní přestavbové strategie* (s. 202) mělo být závažným podnětem též pro "optimální využití výrobního potenciálu ekonomiky jako celku". Mnohé z těchto otázek, např. korelace mezi agregátní nabídkou a poptávkou a praktickými pohyby a důsledky, zůstávají aktuálními

rovněž v naší současnosti, i když se kardinálně změnilý podmínky transformace (s. 208).

Čtvrtá část je vlastně generačním zamýšlením autora z roku 1985 s titulem *Mladí ekonomové* z poloviny 60. let (s. 215-219). Je také dobovou zpovědí nad chápáním poslání ekonomů, a to zřejmě na základě "jedné jediné ekonomické vědy".

Pátá část publikace *Ekonomická reforma v praxi* a konkrétní texty *Základní předpoklady úspěšné ekonomické reformy*, *Démonizace monopolů* a *Budeme podniky privatizovat nebo sanovat?* (prosinec 1990 a duben 1991) patří k nejaktuálnějším, i když stránkově nejujtějším, avšak prakticky k nejzajímavějším. Zprostředkované nabídnuté "velmi poučné španělské zkušenosti" částečně odpovídají i tomu, co vyzvedávají někteří experti Mezinárodního měnového fondu, zejména pokud jde o patřičné vysvětlování a objasňování transformačního procesu. Myšlenky bývalého ministra financí Španělska G. de la Dehesy, shrnuté v 16 bodech (s. 223-225), nemusejí odpovídat na reálné podmínky transformující se ČSFR, avšak jsou podnětné a nutí k zamýšlení. Diskutabilní zůstávají v našem případě např. myšlenky o možnosti přílivu zahraničního kapitálu (v bodech 13 a 15).

Teoreticky pojatá úloha vlády - státu, faktorů, které ovlivňují ceny, rovnováhu trhu a ekonomiky vůbec, patří, jak vyplývá i z dalších stručných textů (též na podzim roku 1991), k nejdiskutovanějším, i když ne s příslušnou tolerancí. Stručné texty nemohly postihnout hloubku mnoha problémů, ale jak říká sám autor, "snažil jsem se ukázat, že je to - jako ostatně všechno - poněkud složitější". Této myšlence pak může odpovídat i text *Budeme podniky privatizovat nebo sanovat?* Rasantní odsunutí sanací podniků a jejich přesun na nové majitele se již

ukázal složitější. Na mnohé složitosti asi ještě ukáže nabíhající atmosféra očekávání událostí od roku 1992, které pravděpodobně budou korigovat další fixní ideje některých ekonomů, jejich současné přístupy.

Recenzní shrnutí rovněž nemůže plně vyloučit zjednodušení a ani nepostihne význam a složitost prezentovaného díla V. Klause. Avšak čtenářsky i odborně zainteresované veřejnosti se dostaly do rukou teoreticky argumentačně lépe dokreslené a gradované charakteristiky a hodnocení v částech o ekonomických školách a myšleních, monetarismu, modelech, stavech ekonomik, než v textech např. o zahraničně obchodních souvislostech vnějších ekonomických vztahů naší země.

Účinnost kvality statí a esejů by byla ještě více podepřena např. i přesnějšími poznámkami - odvolávkami u textů. Seznam literatury byl a je u většiny západních autorů v dřívějším našem pojetí jen podpůrným instrumentáři. Studující by asi uvítali možnost odlišit přímé citace, vlastní podíl na zkoumané otázce či zprostředkovaně transformované výsledky originálních pramenů. Již i autorem zmiňované zjednodušování, z prostorových důvodů pochopitelné, by však nemělo být na úkor jasnosti částí interpretací v textech (např. o hyperinflaci (s. 132), o škole tzv. nerovnovážné makroekonomie (s. 133), o platební bilanci (s. 141), o definici poptávkových a nabídkových funkcí (s. 166) atd.). Vyjadřování formou, že se "objevil faktor ..., který značně zjednodušuje definici ..." (s. 166), se může jevit jako ne příliš citový přístup k výrazovým prostředkům českého jazyka.

Pero korektur by rovněž mohlo přispět ke zkvalitnění výstupu předkládané knihy, např. při přesnějším odlišení a vyjádření se u zkratky GNP hned za ní uvádí (národního důchodu), dále je to označení proměnné V a jeho uvedení v jiném textu

až na s. 150 (srovnej s. 15 a 95). Mohlo by odstrániť chyby v údajoch (1981 a 1991 na s. 7 a 13) i u pojmov aktiv a aktivít portfólia atď. Naopak sa podarilo upraviť v textoch z let 1984 a 1988 (s. 89 a 93) ČSSR na ČSFR.

Recenze, ktorá zrejme nepostihla dost výstižne celou zaujímavou prácou z ekonomickej dielne Václava Klause, by však chcela ďalšou myšlienkou v závere upozorniť na vzájomnú závislosť ekonomickej teo-

rie, zručností a praktické národohospodárske činnosti, ktorá v originále říká: "Economic ideas are not very important when and where there is no economy" (GALBRAITH, J. K.: Economics in Perspectives ... C. d., s. 2). Recenzent J. Lysoněk ji přeložil takto: "Ekonomické myšlenky nejsou příliš důležité, když se nehospodaří, a tam kde se nehospodaří."

Josef Lysoněk

Bibliografia

PREHĽAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

WORLD BANK RESEARCH OBSERVER, 1991, č. 1

BAUMOL, W. J. - LEE, K. S.: Súperiace trhy, obchod a rozvoj - WOOD, A.: Do akej miery ovplyvňuje obchod s Juhom trh práce na Severe? - NELSON, J. M.: Organizovaná práca, politika a pružnosť trhu práce v rozvojových krajinách - BINSWANGER, H. P. - BRAUN, J., von: Technologické zmeny a komercializácia v poľnohospodárstve: účinky na chudobu - McCLEARY, W.: Účelové určenie štátnych príjmov: niektoré poznatky Svetovej banky - AHMAD, E.: Sociálne zabezpečenie a chudoba: možnosti výberu pre rozvojové krajiny

JOURNAL OF POST KEYNESIAN ECONOMICS, 1991, č. 1

BUNTING, D.: Úspory a rozdelenie dôchodkov - THIRWALL, A. P.: Štyridsaťpäťstupňové pravidlo profesora Krugmana - PEREIRA, L. B. - DALL'ACQUA, F.: Rozpočtový deficit v Latinskej Amerike - HARCOURT, G. C.: Athanosios Asimakopulos - nekrológ -

SHAPIRO, N.: Firmy, trhy, inovácia - HARVEY, J. T.: Postkeynesiánsky pohľad na určovanie výmenných kurzov - BAHMANI-OSKOOEE, M.: Dôsledky amerických federálnych deficitov na objemy vývozu a dovozu - JAMES, R. G.: Asimilačné náklady, spotrebiteľská optimalizácia a spotrebiteľská funkcia - ROSSER, B. J., Jr.: Neurčitosť makroekonomickej rovnováhy v jednom "novom klasickom postkeynesiánskom" modeli - TEIXERA, J. R. - ARAÚJO, J. Th.: Poznámka k Dalzielovmu modelu dlhodobej distributívnej rovnováhy - DALZIE, P. C.: Odpoveď

JOURNAL OF POST KEYNESIAN ECONOMICS, 1991, č. 4

BEED, C.: Filozofia vedy a súčasná ekonómia - prehľad - RUCCIO, D. F.: Postmodernizmus a ekonómia - SAMUELS, W. J.: "Pravda" a "pojednávanie" v sociálnej interpretácii ekonomickej reality: esej o vzťahu vedomostí k sociálno-hospodárskej politike - WEINTRAUB, E. R.: O dynamike v ekonómii - prehľad - ELIERMABB, D. P.: Mýtus a metafora

v ortodoxnej ekonómii - MIROWSKI, Ph.: Postmodernizmus a sociálna teória hodnoty - LARAMIE, A. J.: Zdaňovanie a Kaleckého distribučné faktory

KYKLOS, INTERNATIONALE ZEITSCHRIFT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN, 1991, č. 2

AFXENTIOU, P. C. - SERLETIS, A.: Príčinné súvislosti medzi vývozom a HDP v priemyselných krajinách: 1950-1985 - DENNERT, J.: Insider obchody - NEUMANN, Sh.: Rovnosť v zamestnaní podľa pohlavia v kibuci: zásady a prax - HART, R. A. - HÜBLER, O.: Sú podiely na zisku a mzdy substitučnými alebo doplnkovými formami kompenzácie? - ROTH-SCHILD, K. W.: Poznámky o insideroch, outsideroch a dvojtretinovej spoločnosti - BERNHOLZ, P.: Politická ekonómia protekcionizmu - NYDEGGER, A.: Trhová ekonomika a plánované hospodárstvo zo socialistického pohľadu

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV - REVIEW OF WORLD ECONOMICS, 1991, č. 3

HESSE, H.: Prikazujú medzinárodné dôvody zrušenie minimálnych menových rezerv? - KOSKELA, E. - VIRÉN, M.: Funkcie reagovania na peňažnú politiku a korelácie medzi úsporami a investíciami: poznatky z prierezového výskumu - PARIKH, A.: Model správania kurzov JPY a DEM voči USD - MAC DONALD, R. - TAYLOR, M. P.: Riziko, efektívnosť a špekulácia na devízových trhoch v 20. rokoch: analýza s použitím prekrývajúcich sa údajov - MAEYER, J.: USD a DEM ako rezervné meny - HANSEN, G.: Testovanie niektorých hypotéz konjunktúrneho cyklu pri racionálnych očakávaníach -

YELDAN, A. E. - ROE, T. L.: Politická ekonómia "rent-seeking" pri alternatívnych systémoch vonkajších ekonomických vzťahov

INTERECONOMICS-REVIEW OF INTERNATIONAL TRADE AND DEVELOPMENT, 1991, č. 4

SCHLESINGER, H.: Cesta k Európskej hospodárskej a menovej únii - HASSE, R. H. - KOCH, Th.: Tvrdá ECU - substitúcia za DEM alebo trójsky kôň - FILC, W.: "Tvrdú" alebo "prítvrdenú" ECU pre Európu? - NIKOLAIDES, Ph.: Antikonkurenčné efekty obchodnej politiky - VOIGT, St.: Obchodované služby v rámci GATT - načo tie zbytočné zmätky okolo toho? - WINIECKI, J.: Konkurenčné výhliadky východnej Európy - osudová križovatka - AXT, H. J.: Južná Európa zoči-voči zavedeniu jednotného trhu - USA: príznaky zotavenia

INTERECONOMICS-REVIEW OF INTERNATIONAL TRADE AND DEVELOPMENT, 1991, č. 5

BOLZ, K.: Sovietsky zväz nevyhnutne potrebuje pomoc Západu - GROS, D.: Oblastná dezintegrácia v Sovietskom zväze: náklady a výnosy - LANG, F. P.: Krátkodobé efekty ekonomických reforiem vo východnej Európe - SIMONIS, U. E.: Nové vymedzenie najmenej rozvinutých krajín - NÜBLER, H. T.: Index rozvoja človeka - nový ukazovateľ rozvoja? - BOWLES, R. - JONES, Ph.: Spravodlivosť a rozpočet ES: bojuje Španielsko proti veterným mlynom? - WALWEI, U.: Sprostredkovanie práce v Európe - medzinárodné porovnávanie - Pokles cien surovín sa zmenšuje

František Brunner

Z OBSAHU
EKONOMICKÉHO ČASOPISU
číslo 3/40/1992

**Adaptácia podnikov v Slovenskej republike
na podmienky trhového hospodárstva a
úlohy hospodárskej politiky štátu**

Herta GABRIELOVÁ:

Vývoj hospodárskej situácie podnikov v SR
v prvom roku prechodu na trhové hospodárstvo

Brigita SCHMÖGNEROVÁ:

Podnikateľské prostredie a adaptácia podnikov

Karolína MIKUŠOVÁ:

Programy a hospodárskopolitické opatrenia
štátu na podporu adaptácie podnikovej sféry

Hana LAUDÁROVÁ:

Adaptácia podnikov v SR na trhové podmienky
vo sfére práce

Monika ŠESTÁKOVÁ:

Formovanie podnikovej stratégie

Ludmila MARČIČIAKOVÁ:

Image podnikov

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČASOPIS PRE EKONOMICKÚ TEÓRIU,
HOSPODÁRSKU POLITIKU A SPOLOČEN-
SKO-EKONOMICKÉ PROGNOZOVANIE

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a česko-slovenských vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomickeho myslenia a národného hospodárstva. Prináša profily významných česko-slovenských a svetových ekonómov, recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

ЖУРНАЛ ПО ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ,
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ И
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОГ-
НОЗИРОВАНИЕ

Ekonomický časopis печатает статьи, дискуссии и аналитические работы из области экономической теории, экономической политики, управления, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории финансов, цен, эконометрии, математической экономики, экономической статистики, экономики промышленности, сельского хозяйства и других разрезных и отраслевых экономик, как и социального развития. Он уделяет внимание вопросам мировой экономики и чехословацких внешних экономических отношений. Занимается также историей экономической мысли и народного хозяйства. В журнале публикуются профили известных чехословацких и мировых экономистов, рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

JOURNAL FOR ECONOMIC THEORY, ECO-
NOMIC POLICY AND SOCIAL AND ECONOM-
IC FORECASTING

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czecho-Slovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings profiles of outstanding Czecho-Slovak and world economists, reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ústavu ekonomickej teórie SAV a

Prognostického ústavu SAV,

ročník 40, 1992, č. 2.

- Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

- Tlač: Knihtlačiareň Svornosť, š. p., Bratislava.

- Registračná značka F 7021.

- Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma SAP, spol. s r. o., P.O.BOX 57, pošta 15, nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia vybavuje SAP, spol. s r. o., Javorinská 14, 811 03 Bratislava.

Distributed by SAP Ltd., Javorinská 14, 811 03 Bratislava, Czecho-Slovakia.

Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol.s r.o.
Bratislava 1992